

ОБЪЕДИНЕННЫЕ НАЦИИ
КЫРГЫЗСКАЯ РЕСПУБЛИКА

**Долбоор БУУнун Тынчтыкты куруу Фондусунун каржылоо колдоосу
менен ишке ашырылат**

ГЕНДЕРДИК ТЕҢДИК, МЕКТЕП БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ БАСМЫРЛООГО ЖОЛ БЕРБӨӨ:

**билим берүү тармагындагы адистер
үчүн окуу модулу**

Бишкек –2020

**ФОНД
ПОДДЕРЖКИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ИНИЦИАТИВ**

Структура Организации Объединенных Наций
по вопросам гендерного равенства и
расширения прав и возможностей женщин

Гендердик теңдик жана мектеп билим берүүдөгү басмырлоого жол бербөө: билим берүү тармагындагы адистер үчүн окуу модулу

Бул окуу модулу гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнү камсыз кылууга багытталган Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарына жана эл аралык келишимдерине ылайык жана «Окуу-методикалык комплекстерди гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө экспертизасын өткөрүү методологиясынын» негизинде иштелип чыккан.

Бул документ 2020-жылдын, 19-майда Кыргыз билим берүү академиясынын Окумуштуулар кеңешинде каралаган, жактырылган жана басып чыгарууга сунушталган.

Окуу модулу бардык деңгээлдеги билим берүү тармагындагы адистерге арналган: мугалимдерге, райондук жана шаардык билим берүү бөлүмдөрүнө, окуу китептеринин авторлоруна жана басмаканаларга, педагогикалык ЖОЖдордун окутуучуларына, кесиптик чеберчиликти жогорулатуу институттарынын адистерине, Кыргыз Билим берүү академиясына, Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигине жана башка кызыкдар тараптарга.

Окуу модулу Билим берүүдө демилгелери колдоо Фондусунун эксперттери п.и.к. Н.А. Багдасарова, ю.и.д. А.Н. Ниязова, Т.А. Матохина, Р.С. Турдумбетова тарабынан иштелип чыккан, апробациядан өткөрүлгөн жана Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин, Кыргыз Билим берүү академиясынын, Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Улуттук билим берүүнүн сапатына баа берүү борборунун (УББСББ), Билим берүүдөгү баа берүү жана окутуу методдору борборунун, Республикалык билим берүү кызматкерлеринин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун, Ош, Каракол шаарындагы билим берүү институттарынын, Жалал-Абад, Баткен, Нарын, Талас областарындагы методикалык борборлорунун, «Аркус», «Кутаалам», «Билим-компьютер», «Таалим-форум» басмаканаларынын, ошондой эле окуу китептеринин авторлору жана ушул модуль боюнча пилоттук тренингдин катышуучулары-долбоордун 11 максаттуу муниципалитеттеринин мугалим өкүлдөрүнүн сунуштамаларынын негизинде кайрадан жакшыртылып иштелип чыкты.

Окуу модулу «Коомчулук туруктуу дүйнө үчүн» долбоорунун алкагында БУУнун Тынчтыкты куруу Фонду тарабынан каржыланып иштелип чыкты.

Аталган долбоор БУУнун Кыргыз Республикасындагы тынчтыкты сактоо боюнча Артыкчылыктуу пландарынын курамдык бир бөлүгү болуп саналат жана ЮНИСЕФ, ЮНФПА жана «БУУ-аялдар» Структурасы тарабынан мамлекеттик уюмдар, жарандык коомдун уюмдары менен кызматташуу аркылуу жүзөгө ашырылат.

Бул ишмердүүлүк 1.1. натыйжасына жетишүүгө түрткү болот: Максаттуу коомчулуктагы жаштар, өспүрүмдөр жана аялдар жарандык көндүмдөрдү мектептерде, үйдө жана коомчулукта алышат.

МАЗМУНУ

I. ГЕНДЕРДИК ТЕНДИК ЖАНА БАСМЫРЛООГО ЖОЛ БЕРБӨӨ ЭКСПЕРТИЗАСЫНЫН НЕГИЗГИ ТЕРМИНДЕРИ ЖАНА КАТЕГОРИЯЛАРЫ	7
1-көнүгүү. Эки бөлүктүү күндөлүк.....	7
4-көнүгүү. Гендердик стереотиптер.	16
5-көнүгүү. Сексизм.	18
6-көнүгүү. Майып адамга карата мамиле.....	20
7-көнүгүү. Инклюзия.	21
II. БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ КӨП ТҮРДҮҮЛҮК ТЕМАСЫ.....	22
2.1. «Билим – жашыруун казына» – ЮНЕСКОнун билим берүүнүн жаңы парадигмаларына мамилеси	22
8-көнүгүү. ЮНЕСКО комиссиясынын доклады.....	23
9-көнүгүү. Менин педагогикалык практикам.....	24
2.2. БУУнун Туруктуу өнүгүү максаттары	25
10-көнүгүү. Туруктуу өнүгүү максаттары.....	25
2.3. Кыргыз Республикасында 2012-2020-жылга карата билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы27	
Киришүүдөн	27
2020-жылдагы билим берүү системасы	28
2020-жылга билим берүү системасынын милдеттери	29
Күтүлүүчү натыйжалар	29
ББӨС 2020ны ишке ашыруунун жалпы принциптери	31
2020-жылдагы билим берүү системасынын түзүлүшү	31
Мектеп билим берүүсү жана мугалимдердин квалификациясы	32
Саясаттын артыкчылыктүү багыттары.....	33
III. БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ ГЕНДЕРДИК ТЕНДИК ЖАНА БАСМЫРЛООГО ЖОЛ БЕРБӨӨ ТЕМАСЫ34	34
3.1. Гендердик теңдикке жана социалдык айырмачылыктарга мамиле	34
12-көнүгүү. Юридикалык жана факты жүзүндөгү теңдик	36
3.2. КРнын адам укуктары жана гендердик теңдик боюнча эл аралык жана улуттук милдеттенмелери	38
13-көнүгүү. Адам укуктары жана гендердик теңдикти коргоонун эл аралык стандарттары жана механизмдери.....	39
14-көнүгүү. Кыргыз Республикасында иерархия боюнча гендердик теңдик тармагындагы укуктук-ченемдик актылар	40
IV. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө тармагындагы негизги компетенттүүлүктөр	42
15-көнүгүү. Билим берүү натыйжалары	42
16 а-көнүгүүсү. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнү өнүктүрүү боюнча компетенттүүлүктөр.....	44

16 б -көнүгүүсү. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнү өнүктүрүү үчүн компетенттүүлүктөр.....	44
17-көнүгүү. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө экспертизасын өтүү үчүн окуу материалдарынын мазмунуна коюлуучу жалпы талаптар.....	46
V. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөгө окуу материалдарын талдоо	47
18 -көнүгүү. Билим берүүнүн мазмуну жана билим берүүчүлүк натыйжалар.....	47
19-көнүгүү. Окуу материалын иштеп чыгуу (экспертиза) үчүн курал (инструментарий)	54
20-көнүгүү. Дизайнерлерге сунуштар	55
VI. Негизги компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүү боюнча педагогикалык технологиялар	59
6.1. Тема: «Көп түрдүүлүктүн негизи»	59
21-көнүгүү. «Көп түрдүүлүктүн дөңгөлөгү»	59
6.2. Тема: «Гендердик теңдик жана теңсиздик».....	63
22-көнүгүү. «Келечекке секирүү»	63
23-көнүгүү. «Ашкабактан пирог»	65
6.3. Тема: «Социалдык камтылуу/чыгаруу маселеси»	67
24-көнүгүү. «Эч качан, эч качан»	67
6.4. Тема: «Стереотиптер менен күрөш»	75
25-көнүгүү. «Фразалар»	75
6.5. Тема: «Рефлексиядан аракетке»	77
26-көнүгүү. «Лейла жана Мухамед»	77
27-көнүгүү. «БТББ» (Баяндоо–Түшүндүрүү–Баа берүү)	81
28 -көнүгүү. «Маданий айсберг»	83
Пайдаланган адабияттар.....	90

Киришүү

Ар түрдүү эл аралык жана Кыргыз Республикасынын мамлекеттик документтеринде камтылган негизги баалуулуктардын катарына бардыгынан мурда теңдик баалуулугу (гендердик теңдикти камтуу менен бирге), социалдык камтуу (инклюзия), басмырлоого жол бербөө жана адам укуктары кирет.

Кыргыз Республикасы үчүн жогорудагы баалуулуктарды колдоо өзгөчө маанилүү, себеби акыркы мезгилдерде коомдо этникалык, гендердик, маданий же башка айырмачылыктарына карап бөлүнүү тенденциясы күч алып бараткандыгы байкалууда.

Каржы, адам жана башка ресурстар чектелген шартта мектеп окуу китептери окуучунун дүйнөгө көз карашын калыптандыруунун бирден бир маанилүү куралы болуп саналат. Мына ошондуктан бүгүнкү күндө жергиликтүү авторлор тарабынан даярдалган окуу-методикалык комплекстер гендердик теңдик жана инклюзияны колдоо тармагы боюнча экспертизадан өтүүгө тийиш.

Бул окуу модулу гендердик теңдик, социалдык инклюзия, басмырлоого жол бербөө жана адам укуктары тармактарында билим берүү системасынын адистеринин компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу үчүн арналат.

Окуу модулу 6 баптан турат. Биринчи бап гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө алкагында алардын маанисин чечмелөөгө арналган терминдер жана түшүнүктөр менен тааныштырат. Экинчи бап Жак Делордун «Билим берүү: зарыл утопия» докладынын негизги жоболору, БУУнун туруктуу өнүгүү максаттары, 2012-2020-жж. Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиялары менен тааныштырат. Үчүнчү бап билим берүүдөгү гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө темасы менен байланышкан маселелерди карайт: гендердик теңдик жана социалдык айырмачылыкка карата мамиле; Кыргыз Республикасынын адам укуктары жана гендердик теңдикти камсыздоо боюнча эл аралык жана улуттук милдеттенмелери. Төртүнчү бапта гендердик билим жана басмырлоого жол бербөө багытындагы негизги компетенттүүлүктөр берилген. Бешинчи бап гендердик теңдик жана басмырлоого сезимталдуулукту калыптандыруу максатында коллектив менен бирге аткарылуучу жигердүү көнүгүүлөрдү баяндайт. Алтынчы бапта гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө маселеси боюнча окуу материалдарынын талдоосу берилет.

Окуу модулдарынын бардык баптарында үйрөнүү жана көнүгүү үчүн маалыматтар берилген, аларды аткаруу материалды мыктылап түшүнүүгө гана эмес, аны жеке практикасы менен салыштырууга жана негизги компетенттүүлүктөрдү андан ары өркүндөтүү үчүн жолдорду аныктоого жардам берет.

Бул окуу модулу «Коомчулук туруктуу дүйнө үчүн» долбоорунун алкагында БУУнун Тынчтыкты куруу Фонду тарабынан каржыланып Билим берүү демилгелерин колдоо Фондусунун адистери тарабынан иштелип чыкты. Аталган долбоор БУУнун Кыргыз Республикасындагы тынчтыкты сактоо боюнча Артыкчылыктуу пландарынын курамдык бир бөлүгү болуп саналат жана ЮНИСЕФ, ЮНФПА жана «БУУ-аялдар» Структурасы тарабынан мамлекеттик уюмдар, жарандык коомдун уюмдары менен кызматташуу аркылуу жүзөгө ашырылат.

I. ГЕНДЕРДИК ТЕНДИК ЖАНА БАСМЫРЛООГО ЖОЛ БЕРБӨӨ ЭКСПЕРТИЗАСЫНЫН НЕГИЗГИ ТЕРМИНДЕРИ ЖАНА КАТЕГОРИЯЛАРЫ

Аталган бапта гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө алкагындагы терминдердин жана түшүнүктөрдүн маанилери менен тааныша аласыздар. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнүн негиздерин түшүнүү маалыматтагы манипуляциялык таасир этүүнү, ошондой эле гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөгө арналган баштапкы булактарды интерпретациялоодогу дайыма кетирилген каталарды таанып билүүгө мүмкүнчүлүк берет.

1-көнүгүү. Эки бөлүктүү күндөлүк.

Сиздин алдыңызда эки бөлүктүү күндөлүк, анын бир тарабында гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө экспертизанын терминдери жана түшүнүктөрү менен толтурулган. Сиз аныктаманы кунт коюп окуп, тиги же бул термин, түшүнүктүн маңызын ачып берген түйүндүү сөздөрдү белгилеңиз. «Чечмелөөлөр» тилкесине берилген аныктамага карата өзүңүздүн чечмелөөңүздү жазсаңыз болот же анын маанисин сөздүктөн карап, кесиптештер менен талкуулай турган сөздөрдү белгилеп койсоңор болот. Ошондой эле бул тилкеге түшүнүктү сүрөттөгөн мисалды жазсаңар болот. Айрым адистер бул тилкеге башка жазууларды дагы жазышат.

Эки бөлүктүү күндөлүк

Цитата ¹	Чечмелөөлөр
Жыныс – адамдын биологиялык мүнөздөмөсү.	
Гендер – тубаса эмес, ар түрдүү жыныстагылардын социалдык жүрүм-туруму; эркектер менен аялдардын ортосундагы мамиленин социалдык аспектиси, ал турмуштун бардык тармагында – саясат, экономика, укук, идеология жана маданият, билим берүү жана илимде кездешет.	
Гендердик мүнөздөмө – бул эркек жана аялдардын жүрүм-турумундагы күтүүлөрү менен байланышкан мүнөздөмөлөр. Бул мүнөздөмөлөр тукум куубайт, же биологиялык жактан шартталбайт. Ал тарыхый жактан калыптанат жана күнүмдүк саясий, экономикалык	

¹ Бардык терминдер жана түшүнүктөр «Басмырлоого жол бербөө жана гендердик экспертиза жүргүзүү методологиясы боюнча окуу-методикалык комплекси» колдонмосунан алынды, - Бишкек, 2019-ж.

кырдаалга көз каранды болуп, коомдо кабыл алынган социалдык ролдор, эмгектин бөлүштүрүлүшү жана салттуу көз караштардын натыйжасы болуп эсептелет.	
Басмырлоо (дискриминация) – раса, теринин түсү жыныс, тил, диний, саясий ишенимдерине, улуттук же социалдык тегине, мүлктүк абалына, туулгандыгына, же башка шарттарга карап айырмалоо, чектөө, же артыкчылык берүүгө негизденүүнүн бардык түрлөрү. Бардык укуктарды жана эркиндиктерди бардык жактардын колдонуусуна же иш жүзүнө ашыруусуна багытталган.	
Тике басмырлоо төмөнкү учурларда орун алат: • бир же андан көп тыюу салынган негиздерге тиешелүү себептер боюнча кырдаалда бир адам же адамдардын тобу менен башка адам же башка топтун адамдарына карата салыштырмалуу начарыраак мамиле кылуу; • же бир же андан көп тыюу салынган негиздемелерге тиешелүү себептер боюнча адамга же адамдардын тобуна зыян келтирүү.	
Кыйыр басмырлоо ченем, чен-өлчөм, жалпы кабыл алынган мамиле же практика бир же андан көбүрөөк негиздер менен ассоцияланган башка адамдарга салыштырмалуу макамга же мүнөздөмөгө ээ адамдарды өзгөчө жагымсыз абалга кептелтип коюшу мүмкүн, эгер бул шарттар, чен-өлчөмдөр, же практика мыйзамдуу максаттар менен объективдүү акталбаса жана эгер ушул максатка жетишүү үчүн ылайыктуу, зарыл болуп эсептелбегенде гана орун алат.	
Аялдарга карата басмырлоо – саясий, экономикалык, социалдык, маданий, жарандык, же башка тармактарда эркектер менен аялдардын тең укуктуулугунун, адам укуктарынын жана негизги эркиндиктеринин негизинде	

үй-бүлөлүк абалына карабастан аялдар тарабынан колдонуу, таануу же ишке ашыруунун маанисин жокко чыгарууга же алсыздандырууга багытталган жыныстык белгиси боюнча бардык айырмалоо, алып салуу же чектөө.	
Сексизм ² – (англ. sexism, лат. sexus — жыныс, синоним — гендердик басмырлоо) — адамды жынысы же гендердик иденттүүлүгү боюнча басмырлоо, алдын ала эле жаман көрүп мамиле кылуу. Коомдо сексизм стереотиптер тутуму, расмий түрдө бекитилген жоболор же идеологиялар түрдө кездешүүсү мүмкүн. Бир жыныстагы адамдар башка жыныстагы адамдарга салыштырмалуу артыкчылыкка ээ деп ишенүү сексизмдин негизин түзөт. Сексизмдин негизги каршылашы – феминизм болуп саналат.	
Майыптыгына карата басмырлоо – майыптыгына карап чектөө, айырмалоонун бардык түрү, башка адамдар менен тең катар адам укуктары жана саясий, экономикалык, социалдык, маданий, жарандык, же башка тармактагы негизги эркиндиктерин колдонуу, ишке ашыруусун таануу, четке кагуу .	
Майыптуулук – адамдын туруктуу физикалык, психикалык, же акылынан бузулуусу бар экендигин божомолдогон мыйзамдуу түрдө мамлекеттик орган тарабынан берилген социалдык-юридикалык макам .	
Аялдарга карата зомбулук – жыныстык белгисине карап физикалык, жыныстык, же психологиялык жапа келтирүү, же аялдарды кыйнаган зомбулуктун бардык актылары. Эркиндигинен коомдук, же жеке жашоосунан мажбурлап, же өз эрки менен ажыратуу.	
Жаңылыш көз караш (социалдык) – бул жеке бир адам, же топ тууралуу алдын ала негиздүү себептерсиз,	

² Шевченко, З. В. (Уклад.). (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. Відновлено з <http://a-z-gender.net/seksizm.html>

маалыматсыз, тажрыйбасыз калыптанган, көп учурда жаңылыш, же ийкемсиз жалпылоолорго негизденген пикир.	
Стереотип (социалдык) (грек тилинен stereos – бекем, бышык typos – форма, үлгү) – адамдардын тобуна карата айтылган түшүнүктөрдүн жалпыланган, жөнөкөйлөтүлгөн жана ригиддүү ³ системасы, тиги же бул топтун бардык мүчөлөрүнүн реалдуу сапаттарынан алыс мүнөздөмөлөрдүн жыйындысын бир адам алып жүрүүчү катары каралат.	
Гендердик стереотиптер – эркек жана аялдардын ортосундагы айырмачылыктар тууралуу белгилүү бир коомдогу, белгилүү бир учурдагы калыптанган түшүнүк.	
Стигма (грек тилинен stigma – эн тамга) – байыркы мезгилде: кулдардын же кылмышкерлердин денесиндеги белги же эн тамга, маскара же жаманатты кылуучу белги. Социологияда: айрым адамдар же топтор эн тамга коюуга тете жаманаттыга дуушар болуп, коомдо элден чыгып калган адамга айланышы мүмкүн. Ченем менен четтөөнүн ортосундагы чекти аныктоо жана колдоого алуу (девиация) бардык коомдордун маанилүү функциясы болуп саналат. Стигманын жардамы менен айрым индивиддер социалдык ченемдерди бузгандыгы үчүн эмес, адамдар аларды өз чөйрөсүнөн чыгарып салууга мажбурлаган айрым мүнөздөмөлөргө ээ экендигинен (мисалы, ЖИКС вирусунан чалдыкканы, цыгандар сыяктуу этностук топко таандыгы ж.б.) улам девианттык катары белгиленип калат. Азчылыктардын айрым топтору да стигмаланган социалдык категорияга таандык болгонунан улам гана стигмага дуушар болушу ыктымал.	.
Структуралык теңсиздик – объективдүү мүнөздөгү	

³Ригиддүү – психологияда жаңы кырдаалдык талаптарга ылайык аракеттенүү программасына даярдыгы жок.

(тарыхый калыптанып калган шарттар, салттуу турмуш образы, географиялык обочолонуу ж.б.) себептер менен шартталган социалдык топтордун ортосундагы теңсиздик. Мисалы, билим берүү, саламаттыгын сактоо жана бийлик тармактарында аз кирешеси бар адамдар азыраак мүмкүнчүлүктөргө ээ.	
Көп түрдүүлүк – гендердик, этномаданий, курак, социалдык-экономикалык, диний жана башка параметрлери менен айырмаланган коомдогу ар түрдүү топтордун болушу.	
Аялуу социалдык топтор – стигматизацияны башынан өткөрүп жаткан калктын бир тобу же коомчулуктун бир бөлүгү, башка топторго салыштырмалуу анын басмырлоого, зордук-зомбулукка, табият жана техногендик катастрофалардын кесепеттерине кабылуу тобокелчилиги жогору. Салттуу түрдө аялуу топторго балдар, аялдар, кары адамдар, азчылыктын өкүлдөрү, майып адамдар, кирешеси төмөн адамдар ж.б. кирет. Аялуу топторду аныктоо кырдаалдан көз каранды болот.	
Азчылык – мамлекеттеги (же белгилүү бир аймакта) башка элдерге караганда саны жагынан аз, же белгилүү бир керектөөлөрдү, анын ичинде биологиялык, социалдык, маданий жана диний муктаждыктарды канааттандырууда тоскоолдуктарга учураган социалдык топ. Азчылык расмий макамы бар топтордогу адамдардын санынын аздыгы менен эле аныкталбайт. Мисалы, мурунку Түштүк Африка Республикасындагы апартеид системасындагы кара териси менен тургундардын саны көпчүлүк, бирок бийлик ак азчылыкта.	
Инклюзивдик мамиле бардыгы үчүн жагымдуу, жеткиликтүү боло турган социалдык жана физикалык чөйрөнүн кайрадан өзгөрүшүн (трансформацияланышын)	

билдирет.	
Теңдикке укук – бул бардык адамдардын наркынын тең укуктуулугу, сый-урмат жана кылдат мамилеге укугу, башкалар менен тең катар жарандык ишмердүүлүккө же экономикалык, социалдык, саясий же маданий турмушка катышуу укугу. Мыйзам алдында бардык адамдар тең, бардыгы мыйзам тарабынан корголууга, жардам алууга тең укуктуу.	
Бирдей мамиле теңдиктин аспекти катары иденттүү кайрылууга эквивалент боло албайт. Адамдар менен толук жана натыйжалуу теңдикке жетүү үчүн алардын ар кандай шарттарына жараша ар кандай мамиле жасоо, алардын бирдей баалуулугун ырастоо, коомдун турмушуна катышуусундагы теңдигин бекемдөө. Тең укуктуулук натыйжалуу болуш үчүн позитивдүү аракеттерди талап кылат. Мисалы, адамдардын кээ бир категориялары үчүн жеңилдиктердин киргизилиши.	
Гендердик теңдик аялдар менен эркектер улуттук, саясий, экономикалык, социалдык жана маданий өнүгүүгө бирдей салым кошууга өздөрүнүн укуктарын жана күч-кубатын ишке ашырууга жана анын натыйжаларын колдонууга бирдей шартка ээ. Азыркы учурда «теңдик» түшүнүгү бирдей натыйжаларга жетүү үчүн аялдарга жана эркектерге карата ар түрдүү мамилени билдирет.	
Позитивдүү аракет – мурда калыптанып калган жагымсыз абалды жок кылуу жана теңдикке карай айрым топтордун алдыга жылуусу үчүн бир катар мыйзамдык, административдик жана практикалык чаралар, теңдикке болгон укуктун курамдык бөлүгү.	
Социалдык адилеттик , теңдик түшүнүгү адамдын өзүнө көз карандысыз туулган жери, жынысы, расасы, этникалык, диний жана башка факторлоруна байланыштуу турмуштук	

кырдаалдардын, шарттардын көп түрдүүлүгүн камтыйт, мамлекеттин жана социалдык институттардын жардамы менен коомдук ресурстарды кайрадан бөлүштүрүүнү талап кыла алат.	
---	--

2-көнүгүү. Басмырлоо.

Текстти окуп, анын негизинде башкы идеяны чагылдыруучу схема/графикалык уюштургучтарды түзгүлө. Түзүлгөн концепция картасын атагыла.

Расасына, теринин түсүнө, этникалык тиешелүүлүгүнө, тегине, жынысына, кош бойлуулугуна, эне болуу, жарандык, үй-бүлөлүк макамына, динине, ишенимдерине, саясий, же башка көз караштарына, төрөлүшүнө, улуттук, же социалдык тегине, жарандыгына, экономикалык макамына, улуттук азчылыгына, сексуалдык багыттуулугуна, жыныстык иденттүүлүгүнө, курагына, кемчиликтерине, майыптылуугуна, ден-соолугунун абалына, генетикалык, же башка ооруларына, же ушуларга байланыштуу же ушул негиздерге берилген мүнөздөмөлөргө жакын көрүнүштөрдөгү басмырлоого тыюу салынышы керек.

Башка бир негиздемелерге таянган басмырлоого тыюу салыныш керек, эгер бул басмырлоо:

- (i) себеби болуп эсептелсе, же жагымсыз абалды өзгөрүүсүз кармап турса;
- (ii) адамдын ар-намысына шек келтирсе;
- (iii) адам укуктарын жана эркиндиктерин тең укукта колдонууга абдан жагымсыз таасирин тийгизсе, бул жогорудагы тыюу салынган негиздерди басмырлоо менен барабар.

Тыюу салынгандыктан, же тыюу салынган негиздерге окшош мүнөздөмөгө ээ кайсы бир адамды адилеттүү, же жаңылыш кабыл алуунун негизинде бир адамды экинчи бир адам менен салыштырган учурда басмырлоого бөгөт коюлушу зарыл.

Басмырлоо аракеттери атайын же байкабастан ишке ашырылат, бул учурда аракет ниетинде эмес, кесепети басмырлоо мүнөзгө ээ болот. Ошондуктан субъект адамга, же топко карата атайылап басмырлоо көрсөткөн тике басмырлоону айырмалай билүү зарыл, ал эми башка адамга салыштырмалуу бир адамга, же топко артыкчылык берген абал, же чаралар кыйыр басмырлоо болуп калат.

Гендердик тике басмырлоого төмөнкүлөр кирет:

-үй-бүлөлүк абалы, кош бойлуу, балалуу болууга даярдануу, үй-бүлөлүк милдеттерге байланыштуу басмырлоо;

-сексуалдык асылуу;

-бирдей эмгек, бирдей квалификацияга ар түрдүү акы төлөө.

Гендердик кыйыр басмырлоого төмөнкүлөр кирет:

-гендердик стереотиптердин массалык маалымат каражаттары, билим берүү, маданият аркылуу иштелип чыгышы;

-белгилүү бир жыныстагы адамга зыян келтиргендей терс кесепетин тийгизе турган шарттарды, талаптарды жаратуу.

Гендердик басмырлоо болуп төмөнкүлөр эсептелбейт:

-баланын төрөлүшү, аны эмизүү милдеттерине байланыштуу мамилелерди жөнгө салуудагы айырмачылыктарды жаратуу;

-Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык эркектерди гана аскер кызматына ыкчам чакыруу;

-саясий, экономикалык, эмгек же башка социалдык мамилелердеги факты түрүндөгү теңчиликке жетүүгө багытталган атайын чараларды кабыл алуу;

-репродуктивдүү саламаттыгын сактоого байланыштуу эркек жана аялдардын эмгегин коргоонун өзгөчөлүктөрү;

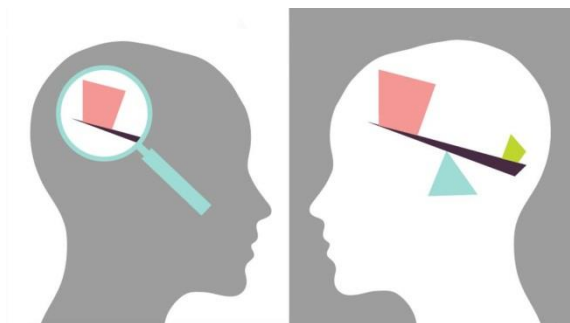
-белгилүү жыныстагы адамдардын гана милдеттерин аткаруу мүмкүнчүлүгүнө негизделген кесиптик квалификацияга талаптарды жаратуу;

-позитивдүү аракеттер.

Жалган көз караштарга, стереотиптерге жана басмырлоого каршы күрөшүү менен эле чектелбестен, аларды жаратуучу маданиятка дагы каршы күрөшүү зарыл. Басмырлоого жол бербөө үчүн жасалуучу кадамдар: «адам укуктарын» дайыма таануу, убактылуу атайын чараларды киргизүү, толеранттуулук жана диалог атмосферасын түзүү, ар кандай топтордун ортосундагы жолугушууларды уюштуруу.

3-көнүгүү. Жаңылыштык жана стереотиптер.

Окуучуларга жаңылыш көз караштар стереотиптерди калыптандыра тургандыгын түшүндүрүү зарыл экендигин элестетип көргүлөчү. Берилген тексттин негизинде графикалык уюштургучту түзгүлө, ал алардын өз ара байланышын көрсөтүүгө жардам берет.

Дүйнө жеткиликтүү татаал болгондуктан адамдарга ар бир окуяны же бир адамды кабыл алууга көп учурда убакыт да, күч-кубат да жетишпейт. Ошондуктан биз жалпылоолор аркылуу өзүбүздүн кабыл алууларыбызды жөнөкөйлөтөбүз. Кээде жаңылыш көз карашка таарынууга болбойт, бирок ал топтордун же айрым бир адамдардын ортосунда келип чыгып, алардын жүрүм-турумдарына терс таасирин тийгизсе, жаңылыш көз караштар бузуп-жаруучу мүнөзгө ээ болот.

Жаңылыш көз караш негизинен кабыл алууга таасир эте турган сезимдерге негизденет: иш жүзүндө жок нерсеге ишенүү биз көргөн, уккан нерселерге таянбайт, тескерисинче адамдардын жүрүм-турумун жана окуяларды кабыл алуу, талкуулоо жаңылыштыктан келип чыгат.

Жаңылыш көз караштардын калыптанышында үй-бүлө жана социалдык тарбия, ошондой эле кандайдыр бир жамааттын бөлүгү болууга муктаждык чоң роль ойнойт. Бала кезде кабыл алынган сезимдер жана ынанымдар улам арылаган сайын туруктуу мүнөзгө ээ боло берет. Көп учурда авторитардык атмосферада тарбияланган адам, кайсы бир догмага шектенген көз караштарга жол бербеген же өзүнө окшошпогон адамдарга жолукпаган чөйрөдө калыптанса, жаңылыш көз караштарга ээ болот. Бир топко карата жаңылыш көз карашка ээ адам, башка топторго карата да жаңылыш көз карашка ээ боло турганы далилденген. Мисалы, белгилүү бир диний топко каршы тургандар расалык жаңылыш көз карашка да ээ болушу ыктымал.

Стереотиптер белгилүү бир топторго карата жаңылыш көз караш абдан жалпыланып калгандыктан ушул топтун мүчөлөрү ушундай мүнөздөмөгө ээ деген пикир келип чыгат. Гендердик ролдор, мындан тышкары ар кандай расалык, улуттук, диний топтордун өкүлдөрү тууралуу социалдык стереотиптер кенен таралган.

Стереотиптердин мисалдары: балдар ата-энесин угушу керек, балдар мектепте жакшы окуш керек, мамлекеттик кызматкерлердин юмор сезимдери жок, ишкерлердин амбициясы жогору; башка өлкөгө кетпей,

өзүңдүн гана өлкөңдө жашаган туура; башкаларга окшош болгон туура; эркектерге ыйлаганга болбойт; аялдар – алсыз жыныс ...

Стереотиптер жүрүм-турумуна байланыштуу күтүүлөрдү жана индивиддин дарегине айтылган баа берүүнү аныктайт. Стереотиптер позитивдүү, негативдүү, же нейтралдуу

терминдерде айтылышы мүмкүн.

4-көнүгүү. Гендердик стереотиптер.

Тапшырманы аткаргыла

1-тапшырма. Ар бир ырастоонун негизги маңызын түшүнүүгө багыттай турган суроо жазгыла.

✓

Гендердик стереотиптердин калыптанышы аялдарга жана эркектерге алардын социалдык топко таандык экендигине негизделип мүнөздү, сапатты, же ролду байланыштырууну билдирет.

✓

Гендердик стереотиптер эркек жана аялдардын жеке жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү, кесиптик өсүүгө аракеттенүү, турмуштук тандоо, план куруусун чектеген учурда кесепеттүү.

✓

Адам укуктарын жана негизги эркиндиктердин бузулушуна жеткирген учурда гендердик стереотиптердин калыптанышы адилетсиз.⁴

✓

Адам укуктары тармагындагы эл аралык укук гендердик стереотиптер жана алардын калыптанышына бөгөт коёт, анткени бул адам укуктарын, негизги эркиндиктерди пайдалануу укугун бузат. Мамлекеттер аялдарга жана эркектерге турмуштун бардык тармактарындагы басмырлоону жоюуга милдеттүү.

⁴ БУУнун адам укуктары боюнча Жогорку Комиссариатынын Башкармалыгынын аныктамасы (БУУнун ЖКБ)
<https://www.ohchr.org/ru/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.aspx>

Аталган милдеттенме мамлекеттен коомдук жана жеке турмуштагы гендердик стереотиптер менен күрөшүү, стереотиптердин калыптанышына бөгөт коюу чараларын кабыл алууну талап кылат.

Гендердик стереотиптерге мисалдар: *аялдар машина айдаганга ылайыксыз, аял тамакты жакшы даярдай билиши керек, ажырашкан жалгыз эне дайыма бактысыз, себеби эч кимге кереги жок; аялдын башкы милдети – балдарын тарбиялоо; эркек үй-бүлөнү камсыздаш керек; эркек алсыздыгын көрсөтүүгө укугу жок; эркек күчтүү болуш керек; аял сулуу болуш керек.*

2-тапшырма. Адам укуктарын бузган гендердик стереотиптерге мисал келтиргиле. Башкалар келтирген мисалдар

менен таанышкыла. Аларды топто талкуулагыла.

3-тапшырма. Таблицаны балдарды тарбиялоодо стереотиптер менен байланыштуу мисалдар менен толтургула.

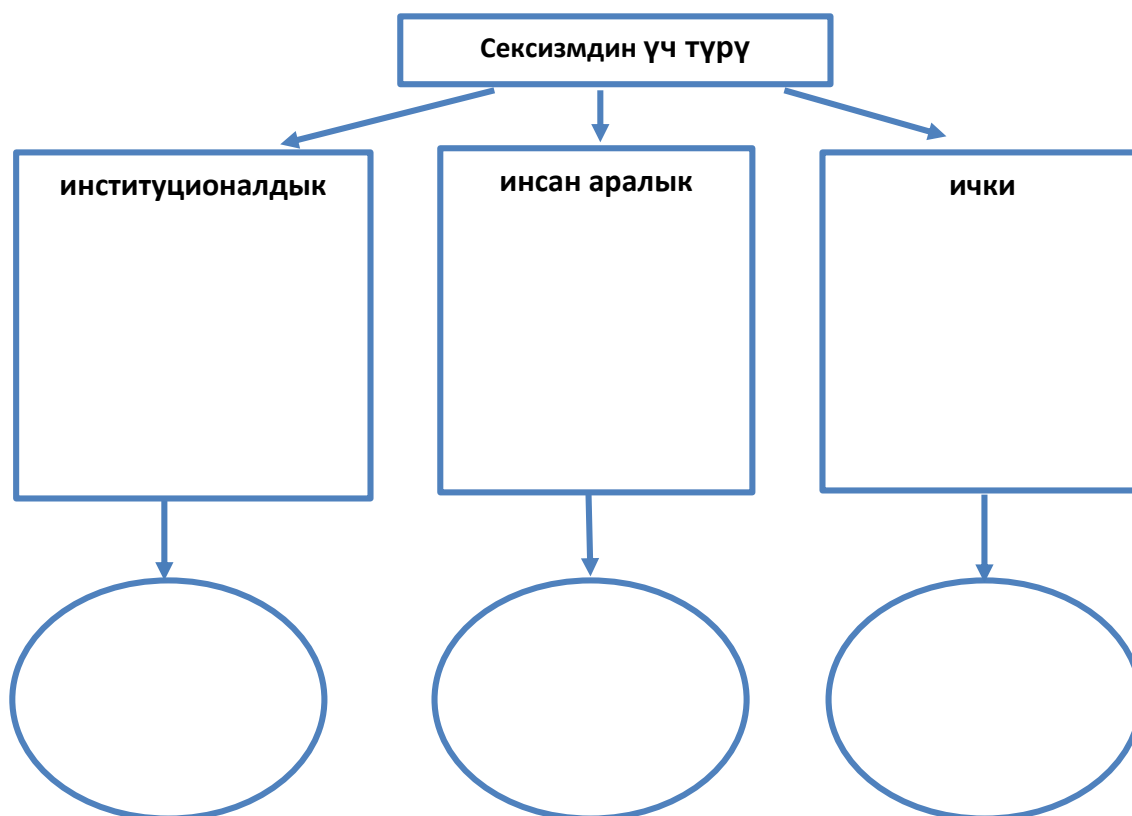
Гендердик стереотиптер	
Кыздарды тарбиялоо	Эркек балдарды тарбиялоо

5-көнүгүү. Сексизм.

Тапшырманы аткаргыла

1-тапшырма. Тексттин негизинде берилген схеманы түйүндүү сөздөр жана символдор менен толуктагыла.

Гендердик теорияда сексизмдин үч түрүн бөлүп көрсөтүшөт: институционалдык — коомдун жана анын институттарынын деңгээлиндеги басмырлоо, инсан аралык — адамдын

башка адам тарабынан басмырлоосу, ички— адамдын өзүнүн жынысына карата аны чындык катары кабыл алып, басмырлоо көз караштарын өзү жайылтат.

2-тапшырма. Берилген схемаларды тексттин негизги жоболорун ырастаган турмуштук мисалдар менен толтургула.

Америкалык окумуштуулар Питер Глик (Peter Glick) жана Сьюзан Фиске (Susan Fiske) сексизмдин үч түрүн бөлүп көрсөтүшөт: кастык, достук жана амбиваленттүү⁵.

⁵ Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.

Кастык сексизм эркектерге караганда аялдардын толук кандуу эместигин, алардын интеллектисинин деңгээлинин төмөн болушу тууралуу ынанымдарды камтыган терс көрсөтмө болуп эсептелет.

Достук сексизм аялдар тууралуу стереотиптүү ынанымдардын системасы катары каралат, ким башынан өткөрүп жатса, аялдарга карата оң субъективдүү сезимдерди жаратат, адатта просоциалдык катары классификацияланган жүрүм-турумду пайда кылууга жакын (мисалы, жардам, камкордук). Сексизмдин бул түрү аялдарды басмырлайт, анткени эркектердин, күчтүү жыныстагылардын артыкчылыгына негизделет. Кастык сексизм жана достук сексизм корреляция тенденциясына ээ, анткени экөө тең аялдарга карата окшош ынанымдарга негизделет.

Сексизмдин эки тиби тең аялдарды «алсыз жыныстагылар» катары карайт жана аларды үйдө жана коомдо кошумча жумуштарды аткарышы керек деп эсептешет. Достук сексисттер аялдарды коргоону каалашат, алардын эне, аял катары ролдору менен сыймыктанышат, аялдарды романтикалык сүйүү объектиси катары идеалдаштырышат. Кастык сексисттер аялдарды бийлик позициясын ээлегенге жөндөмсүз деп кабыл алышат⁶.

Эркектер жана аялдар ар кандай аялдарга карата бир учурда кастык дагы, достук дагы сексизмди көрсөтө алышат (амбиваленттүү сексизм). Амбиваленттүү сексисттер бир аялга карата стереотиптүү терс жана башкаларына стереотиптүү оң мамиледе болот, ошол эле учурда сексист эместер аялдарды категорияларга бөлүшпөйт жана ушул сыяктуу гендердик стереотиптерди колдошпойт⁷.

⁶ Нельсон Т. Психология предубеждений. Секреты шаблонов мышления, восприятия и поведения. — СПб.: «прайм-ЕВРОЗНАК», 2003.— 384 с.

⁷ Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.

6-көнүгүү. Майып адамга карата мамиле.

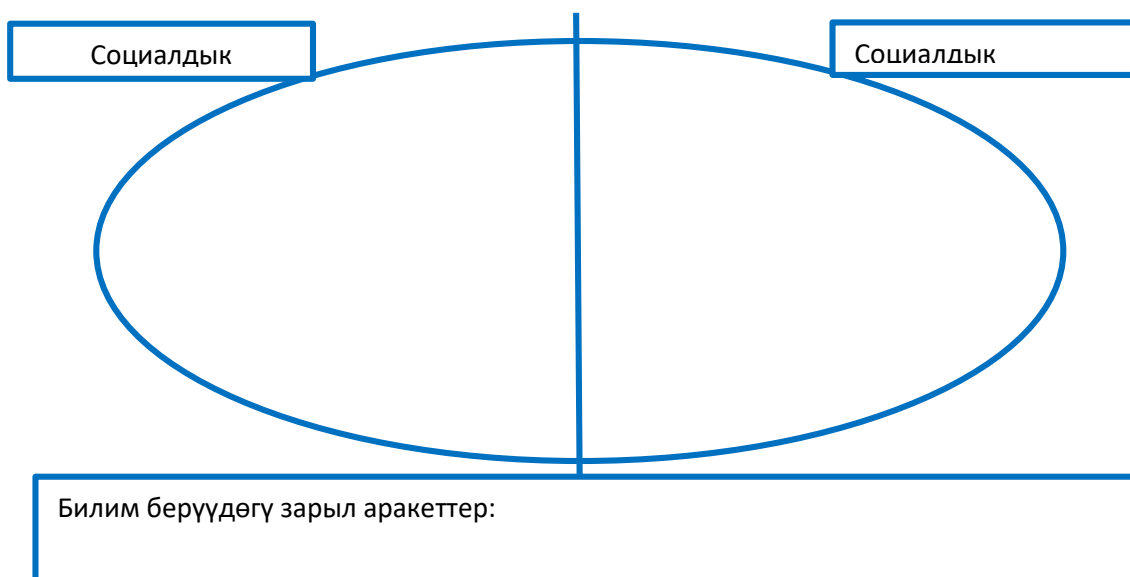
«Майыптуулуктун эки моделинин плюс жана минустары» деген таблицаны толтургула.

Майыптуулукту түшүнүүнүн социалдык модели – майып адамга физикалык же психикалык чектөөлөрдүн даражасынан көз карандысыз, коомдун толук кандуу мүчөсү катары мамиле жасоо. Инклюзивдик жагымдуу чөйрөгө, майып адамдын дараметин толук ачууга мүмкүндүк бере тургандай тоскоолдуктарды жок кылууга басым жасалат.

+	–

Майыптуулукту түшүнүүнүн медициналык модели – майыптыгы бар адамга карата мамиле «нормалдуу» адамдардан айырмалап турган тубаса же кийин пайда болгон патологияга басым жасоо. Ден-соолугу боюнча мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар (ДМЧ) медициналык физикалык жана акыл жөндөмү боюнча толук кандуу эмес индивид катары каралат. Медициналык моделдеги майыптыгы бар адамды реабилитациялоо медициналык каражаттар аркылуу физикалык жана психикалык ден-соолугун калыбына келтирүү аркылуу жетүүгө болот. «Айыкпас» деп аталган учурлар адамдын коомдун жигердүү мүчөсү болуу мүмкүнчүлүгүн олуттуу чектейт.

+	–

7-көнүгүү. Инклюзия.

Тексттин негизинде схеманы толтургула.

Социалдык инклюзия (социалдык камтуу) жана социалдык эксклюзия (социалдык чыгарып таштоо) өз ара тыгыз байланыштагы камтуу, чыгарып таштоо факторлору катары бири-биринен ажыратып кароого болбойт. Социалдык чыгарып таштоо структуралык жана институционалдык теңсиздиктин башкы факторлору болуп эсептелет. Ырааттуу мамиленин көз карашында социалдык чыгарып таштоо коомдун иштеши үчүн фундаменталдуу болуп эсептелген бир же бир бир нече системаларынын бузулушу менен байланышта пайда болгон процесс катары аныкталышы мүмкүн, анын ичине: социалдык мамилелер, институттар, экономика, аймактык факторлор, символикалык таануу ж.б.

Социалдык чыгарып таштоону алдын алуу, же ага бөгөт коюу социалдык камтууну (же инклюзия) камсыздай турган чараларды көрүү зарыл: саясий-үкүктүк, институционалдык (өзүнүн үкүктарын жана кызыкчылыктарын ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрү, символикалык деңгээлде жана практикада иденттүүлүктү таануу), социалдык-экономикалык (жакырчылыкты жоюу, татыктуу эмгек акысы бар жумуш, сапаттуу турак-жай жана коммуналдык кызмат көрсөтүүлөр), социомаданий (сапаттуу жана жеткиликтүү билим берүү, коомчулуктун маданий турмушуна катышуу, инсандык өнүгүү жана өзүнүн жөндөмдөрүн өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрү) ж.б.

Социалдык камтуунун бийик деңгээли теңдик, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн бийик деңгээли (өзгөчө сапаттуу билим берүү жана медицина), басмырлоонун жоктугу жана инсандык өнүгүү, социалдык алдыга жылуу мүмкүнчүлүктөрүнүн болушу менен мүнөздөлөт. Социалдык камтуу мүлктүк теңсиздик, аймактык диспропорцияда (аймактардын өнүгүү айырмачылыктары), *ксенофобия*⁸, *гомофобия*⁹ жана башка ар кандай айырмачылыктарга чыдамсыз мамиленин орун алышы жогорку деңгээлде болгон учурда ишке ашпайт. Адатта, социалдык чыгарып таштоого тиги же бул жагынан калктын көпчүлүгүнөн айырмалаган топтор (ар кандай азчылыктар, мигранттар, майыптыгы бар адамдар ж.б.) кабылат.

Билим берүүдөгү инклюзия (кошуу) - кээ бир окуучулардын муктаждыктарына ылайыкташтыруу үчүн мектептеги маданият, саясат жана практиканы трансформациялоонун

⁸ **Ксенофобия** (грек. *ξένος* «чоочун» + *φόβος* «коркуу») — чоочун кимдир бирөөнү же бир нерсени кабыл албоо; чоочунду жагымсыз катары кабыл алуу. – Википедиядан (эркин сөздүк) алынды.

⁹ **Гомофобия** (грек. *ὁμός* «окшош, бирдей» + *φόβος* «коркуу») — гомосексуалдык ойлор, сезимдер, жүрүм-турумдар жана адамдар алдындагы иррационалдык коркуу.

Европалык документтерде бул кубулуш кээ бир учурларда расизм, ксенофобия, антисемитизм жана сексизм менен бир катарда каралат. – Википедиядан (эркин сөздүк) алынды.

зарылчылыгын таануу, ошондой эле ушул мүмкүнчүлүктөргө жолтоо болгон тоскоолдуктарды алып салуу милдети¹⁰.

II. БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ КӨП ТҮРДҮҮЛҮК ТЕМАСЫ

Аталган бөлүм сиздерди XXI кылымдагы мектептердин негизги өнүгүү багыттарын аныктаган түйүндүү документтер менен тааныштырат: Жак Делордун «Билим берүү: зарыл утопия» доклады, БУУнун Туруктуу өнүгүү максаттары, Билим берүүнүн өнүгүү стратегиялары 2012-2020-жж., булар Сиздин уюмдагы өнүгүү стратегиясын иштеп чыгуу жана баалоого жардам берет.

2.1. «Билим – жашыруун казына» – ЮНЕСКОнун билим берүүнүн жаңы парадигмаларына мамилеси

Билим берүүдөгү мазмундук парадигмалардын алмашуусунда өзөктүү ролду миң жылдыктын аягында ЮНЕСКОнун билим берүү боюнча Комиссиясын жетектеген Жак Делордун «Билим берүү: зарыл утопия» аттуу атактуу доклады ойноду. Бул расмий докладда глобалдык перспективаларга мектептин өнүгүү стратегияларын жазса боло турган жолдору көрсөтүлгөн. Сунушталган мамиле жаңы муундун жашоосу үчүн маанилүү боло турган көйгөйлөрдү жана тенденцияларды өз ара байланышта көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Докладда миң жылдыктын кесилишиндеги адамзат кезиккен негизги чакырыктар белгиленген.

Экономикалык өсүү адамдардын бакубаттуулугун жогорулатат. Бирок ал өнүгүүдөгү теңсиздик көйгөйлөрүн чече албайт, материалдык байлык менен теңдиктин, адам укуктарын урматтоо жана ысырапкорчулук менен ченемсиз пайдаланып жаткан жаратылыш ресурстарын үнөмдөө тактикасын андан да азыраак чече алат. Аягында, кансыз согуштун аякташы жана Берлин дубалынын кыйрашы көптөгөн өлкөлөр, адамдардын бири-бирине болгон ишенимдерин калыбына келтирди. Бирок, бул жалпы боордоштукка жана гармонияга эле алып келбестен, жаңы чыр-чатактарды жана көңүл калууларды жаратты. Чыңалуу эч жакка кеткен жок. Ал этникалык топтордун дагы жана социалдык топтордун дагы ортосунда, бай батыш өлкөлөрүнүн жана андан жакырыраак өлкөлөрдүн ортосунда дагы бар. Бул көйгөйлөрдү

¹⁰ ЮНИСЕФ, ЮНИСЕФтин Миссиясынын алкагында инклюзивдүү билим берүүнүн жана аны контекстуализациялоонун Концептуализациясы, 2014, <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca/files/Booklet%201%20-%20Russian%20Version.pdf>

чакыруу катары кабыл алуу – бүткүл дүйнөнүн интеллектуалдарынын парзы. Албетте, билим берүүдөгү саясат мына ушундай фундаменталдуу сүроолордон четте калбайт. Ал төгөрөгү төп келишкен дүйнөнү курууга, туруктуу адам өнүгүүсүнө, элдер ортосундагы өз ара түшүнүүсүнө, күнүмдүк турмуштун жаңылануусуна кызмат кылууга арналган.¹¹

ЮНЕСКОнун расмий доклады «Билим берүү: зарыл утопия»

8-көнүгүү. ЮНЕСКО комиссиясынын доклады.

Азыркы билим берүү парадигмасын өзгөрткөн ЮНЕСКО комиссиясынын докладынан үзүндүлөрдү караңыз. Сиздин оюңуз боюнча, «билим берүүнүн төрт принцибин» ишке ашыруу көз карашында окуу материалдарынын гендердик теңдик жана басмырлоого каршы экспертизасы эмнеге багытталышы керек? Өзүнүздүн пикириңизди анча чоң эмес эссе түрүндө жазыңыз.

Өмүр бою созулган билим берүү төрт принципке негизделет:

- таанып-билүүгө үйрөнүү,
- жасоого үйрөнүү,
- болууга үйрөнүү
- бирге жашаганга үйрөнүү.

Дисциплиналардын чектелген санында тереңдетип иштөө мүмкүнчүлүгү менен жеткиликтүү кенен жалпы маданиятты айкалыштыруу менен таанып-билүүгө үйрөнүү. Бул үзгүлтүксүз билим берүү сунуштап жаткан мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу үчүн үйрөнө билүүнү дагы билдирет.

Ар түрдүү, көптөгөн кырдаалдардан жол таба билүү, топто иштей билүү мүмкүнчүлүктөрүн берген кесиптик квалификация алуу үчүн эле эмес, компетентүүлүктүн дагы кенен маанисинде жасаганды үйрөнүү. Ошондой эле кыздар жана уландар бар болгон жергиликтүү же улуттук контекстте капысынан же билим берүүнүн алмашкан баскычтарынын өнүгүүсүнө жараша формалдуу кездешкен ар кандай социалдык жана өндүрүштүк шарттардын чегинде иштегенге үйрөнүү зарыл.

Тынчтык, өз ара түшүнүшүү жана плюрализм баалуулуктарын урматтоо шартында чыр-чатактарды жөнгө салууга даяр болуу жана жалпы долбоорлорду ишке ашыруу, башканы түшүнүү жана өз ара көз карандылыкты сезүүнү тарбиялоо менен бирге жашаганга үйрөнүү.

¹¹ ЮНЕСКО комиссиясынын төрагасы Жак Делордун докладындагы келечектеги билим берүү саясаты, <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200101504>

Жеке инсандыгынын өсүп гүлдөшүнө колдоо көрсөтүү жана ой-пикирдеги көз карандысыздыкты, өз алдынчалүүлүктү жана жеке жоопкерчиликти көрсөтүү менен аракеттенүү абалда болуу үчүн жашаганга үйрөнүү. Бул үчүн билим берүү тармагында ар бир индивидуумдун дараметтик мүмкүнчүлүктөрүн четке какпоо зарыл: эс тутум, ойлонууга жөндөмдүүлүк, эстетикалык сезимдер, физикалык мүмкүнчүлүктөр, коммуникацияга жөндөмдүү болуу.

Ошол эле учурда билим берүүнүн формалдуу системалары окутуунун башка формаларына тоскоолдук кылуу менен билимге жеткиликтүүлүккө негизги көңүл бурууга умтулушат, билим берүүнү бүтүндүк катары кароо маанилүү. Окуу программаларын же педагогика тармагында жаңы саясатты иштеп чыгууда болбосун билим берүүгө карата ушундай көз караштар келечекте ушул тармакта реформаларды багытташы жана дем бериши керек.

9-көнүгүү. Менин педагогикалык практикам.

Сиз өзүңүздүн күнүмдүк педагогикалык практикаңызда жана башка ишмердүүлүгүңүздө ушул принциптерди негиз кыласызбы? Муну кантип жана эмненин эсебинен жасайсыз? Акыркы айлардагы ишмердүүлүгүңүздү талдоо менен таблицаны толтуруңуз.

Ишмердүүлүктү баяндоо	Төрт принциптин кайсынысы менен байланышкан жана кантип?

--	--

2.2. БУУнун Туруктуу өнүгүү максаттары

10-көнүгүү. Туруктуу өнүгүү максаттары.

Кыргызстан БУУнун мүчөсү катары 2030-жылга чейинки Туруктуу өнүгүү максаттарына жетүү Декларациясына кол койгондугу Сизге тааныш. Туруктуу өнүгүүнүн № 4 жана № 5-глобалдык максаттарына тиешелүү тапшырмаларды карагыла. Коюлган милдеттердин аткарылышына Сиз жумуш ордуңузда кантип көмөк көрсөтө ала турганыңызды ойлонуп көрүңүз?

4-максат: Бардыгын камтыган, адилеттүү сапаттуу билим берүүнү камсыз кылуу жана бардыгы үчүн өмүр бою билим алуу мүмкүнчүлүгүн колдоо	5-максат: Гендердик теңдикти камсыз кылуу жана бардык кыздардын, аялдардын мүмкүнчүлүктөрүнүн жана укуктарынын кеңейиши
• 2030-жылга бардык кыздар жана эркек балдар окутуунун керектүү жана натыйжалуу жыйынтыгына жетүүсүнө мүмкүнчүлүк берген акысыз, тең укуктуу жана сапаттуу башталгыч жана орто билим алуусун камсыздоо. • 2030-жылга бардык кыздар жана балдар башталгыч билим алууга даяр болушу үчүн кенже курактагы балдар мектепке чейинки окутууга жана өнүгүү, камкордукка алынуунун сапаттуу системасына жеткиликтүүлүгүн камсыздоо. • 2030-жылга бардык аялдар жана эркектерге кымбат эмес, сапаттуу кесиптик-техникалык жана жогорку, анын ичинде университеттик билим алуунун бирдей жеткиликтүүлүгүн камсыздоо. • 2030-жылга ишке орношуу, татыктуу ишке орношуу жана ишкердик ишмердүүлүк менен алектенүү үчүн керектүү көндүмдөргө ээ, ошондой эле кесиптик-техникалык көндүмдөргө ээ жаш жана	• Бардык кыздар жана аялдарга карата басмырлоонун бардык формаларын бардык жерлерде жоюу. • Адамдарды сатуу, эксплуатациянын сексуалдык жана башка түрлөрүн камтуу менен жеке жана коомдук тармакта бардык кыздарга жана аялдарга карата зордук-зомбулуктун бардык формаларын жоюу. • Балалык, эрте жана зордоп нике куруу, аялдардын жыныс органдарына майыптыкка алып келүүчү операциялар сыяктуу практиканын бардык зыяндуу түрүн жок кылуу. • Коммуналдык кызмат көрсөтүү, инфраструктура жана социалдык камсыздандыруу системасын сунуштоо

чоң адамдардын санын кескин көбөйтүү. • 2030-жылга билим берүү тармагындагы гендердик теңсиздикти жоюу жана калктын аялуу катмарына, анын ичинде майыптар, жергиликтүү элдин өкүлдөрү, аялуу абалда болгон балдар үчүн билим алууга, бардык деңгээлдеги кесиптик-техникалык даярдыкка бирдей жеткиликтүүлүгүн камсыздоо. • 2030-жылга бардык жаш адамдар жана чоң адамдардын орчундуу бөлүгү, аялдар да, эркектер да окуганды жазганды, эсептегенди билүүсүн камсыздоо. • 2030-жылга бардык окуучулар туруктуу өнүгүүгө колдоо көрсөтүү үчүн, ошондой эле туруктуу өнүгүү жана туруктуу жашоо образы, адам укуктары, гендердик теңдик, дүйнөнүн маданиятын жана зомбулуксуздукту үгүттөө, дүйнөнүн жарандыгы жана маданий ар түрдүүлүк баалуулуктарын жана маданияттын туруктуу өнүгүүгө салымын аңдап-түшүнүү суроолору боюнча окутуу аркылуу керектүү билим жана көндүмдөргө ээ болуусун камсыздоо. • 2030-жылга балдардын кызыкчылыктарын, майыптардын өзгөчө керектөөлөрүн жана гендердик аспектилерди эске алуу менен окуу имараттарын куруу жана жакшыртуу, бардыгы үчүн окутуунун коопсуз, зордук-зомбулуктан, социалдык тоскоолдуктардан эркин, натыйжалуу чөйрөсүн түзүүнү камсыздоо. • 2020-жылга өнүккөн өлкөлөрдө жана башка өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө жогорку билим алуу үчүн, анын ичинде кесиптик-техникалык, маалымат-коммуникациялык технологиялар, техникалык,	аркылуу карап-багуу, үй тиричилигин жүргүзүү сыяктуу акы төлөнбөгөн эмгекти баалоо жана таануу, улуттук шартты эске алуу менен үй чарбачылыгын жүргүзүүдөгү жалпы жоопкерчиликтин принциптерин колдоо. • Саясий, экономикалык жана коомдук турмушта бардык деңгээлде чечимдерди кабыл алууда лидерлик кылууга аялдардын ар тараптуу жана реалдуу катышуусун камсыздоо. • Калктын саны жана өнүгүүсү боюнча Эл аралык конференциянын иш-аракет Программасына ылайык, аракеттердин Пекин платформасы, аларды аткаруунун жүрүшүн кароо боюнча конференциялардын жыйынтыктоочу документтерине ылайык сексуалдык жана репродуктивдүү ден-соолукту сактоо тармагындагы кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн камсыздоо. • Аялдарга экономикалык ресурстарга, жер жана менчиктин башка түрлөрүнө ээ болууга, каржылык кызмат көрсөтүүлөргө, улуттук мыйзамдарга ылайык жаратылыш ресурстарына жана мурастык мүлктөргө ээ болууга бирдей укук берүү үчүн реформаларды жүргүзүү. • Аялдардын укуктарын жана
--	---

инженердик жана илимий программалар боюнча дүйнө жүзүндө өнүгүп келе жаткан өлкөлөргө өзгөчө аз өнүккөн өлкөлөргө, кичинекей арал мамлекеттерге, африка өлкөлөрүнө берилүүчү стипендиялардын санын көбөйтүү. • 2030-жылга өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө, өзгөчө азыраак өнүккөн өлкөлөрдө жана кичи аралдардагы өнүккөн мамлекеттерде мугалимдерди даярдоодо эл аралык кызматташуу аркылуу квалификациялуу мугалимдердин санын көбөйтүү.	мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө колдоо көрсөтүү үчүн жогорку натыйжалуу технологияларды, маалымат-коммуникациялык технологияларды жигердүү пайдалануу. Бардык деңгээлдерде бардык аялдар жана кыздардын мүмкүнчүлүктөрүн жана укуктарын кеңейтүү жана гендердик теңдикти колдоо максатында милдеттүү аткаруу үчүн мыйзамдарды жана акыл-эстүү стратегияларды кабыл алуу жана өркүндөтүү.
--	--

2.3. Кыргыз Республикасында 2012-2020-жылга карата билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы

Силер 2012-2020-жылга карата Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясынын негизги жоболорун мектеп билим берүүсүнө басым жасоо менен таанышасыңар жана анын кайсы курамдык бөлүктөрү жалпысынан гендердик теңдик жана басмырлоого каршы сезимталдуулукту өнүктүрүүгө багытталганын тактайсыңар. Муну төмөнкү кадамдар аркылуу аткарабыз.

1-кадам. «Киришүү», «2020-жылга карата билим берүүгө көз караш», «2020-жылга билим берүү системасынын милдеттери» жана «Күтүлүүчү натыйжалар» бөлүмдөрүндө билим берүүдөгү гендердик теңдик жана басмырлоого каршы суроолоруна тиешелүү маалыматтарды сызасыңар. Аны актуалдуулук, жеткиликтүүлүк, түшүнүктүү көз карашынан баалагыла. Асты белгиленген маалыматты салыштыргыла, бөлүмдөр ортосундагы өз ара байланышты баалагыла. Жыйынтык чыгаргыла:

Киришүүдөн

Кыргыз Республикасындагы 2012-2020-жылга карата Билим берүүнү өнүктүрүү Стратегиясы (андан ары ББӨС – 2020) өлкөнү өнүктүрүү максаттарына жана мүдөөгө

негизделет, мындан тышкары «Миң жылдыктын өнүгүүсү» жана «Бардыгы үчүн билим берүү» глобалдык программалардын максаттарга жетүүгө багытталган.

ББӨС 2020 Кыргызстандагы билим берүү секторуна тышкы каржылык жардамды эске алуу менен иштелип чыккан, Париж декларациясын¹² жана Аккр аракеттеринин¹³ күн тартибиндеги принциптерди сактоого негизделет, аларга ылайык донордук колдоолордун бардык түрлөрү адам укуктарын сактоого көмөктөшүүнү, аял-эркектердин бирдей мүмкүнчүлүктөрүн камсыздоону эске алуу менен берилет.

2020-жылдагы билим берүү системасы

1. 2020-жылга карата билим берүүгө көз караш

2020-жылы Кыргыз Республикасынын социалдык, саясий жана экономикалык өнүгүүсүнүн азыркы деңгээлине ылайык билим берүү сапатынын орчундуу жогорулашы, окутуунун жеткиликтүүлүгү, сапаттуу билим берүүгө тең жеткиликтүүлүк камсыздалат.

ББӨС 2020 ишке ашыруусу төмөнкүдөй жарандарды даярдай турган билим берүү системасын камсыз кылат:

- 1) көрүнгөн коммуникативдик көндүмдөргө ээ болгон;
- 2) көз карандысыз аракеттенүүгө, өзүнүн пикирин ачык айтууга, чыгармачылык жана инновациялык мамилелерди колдонууга жөндөмдүү;
- 3) адам укуктары жана эркиндиги, гендердик теңдик баалуулуктарын бөлүшө алган, маданий, этникалык жана саясий ар түрдүүлүктү урматтаган;
- 4) турмушта жана эмгек рыногунда ийгиликтүү болууга мүмкүндүк берген жалпы жана атайын билим, көндүмдөргө ээ болгон.

2020-жылдагы билим берүү системасы Кыргызстандын социалдык жана саясий өнүгүүсүн алдыга жылдыруучу башкы курал болуп калат жана аймактык, эл аралык процесстерде атаандаштыкка жөндөмдүү болушун камсыздайт.

2-кадам. ББӨС ар бир деңгээлинде аны ишке ашыруу пландарынын иштелип чыгышын болжолдойт. Сиздин көз карашыңызга ылайык, сиздин билим берүү уюмуңуздун алдында кандай милдеттер турат, гендердик теңдик жана басмырлоону жок кылууну камсыздоо үчүн ал кайсы принциптерди көздөйт.

¹² Парижская декларация от 01.12.2014г./ https://www.unaids.org/ru/resources/documents/2014/20141201_Paris_declaration

¹³ Аккрская программа действий. 2-4 сентября 2008г.// http://siteresources.worldbank.org/ACCRAEXT/Resources/4700790-1217425866038/AAA_Russian.pdf

2020-жылга билим берүү системасынын милдеттери

- 1) Мектепке чейинки курактагы көпчүлүк балдарды өнүгүү жана окутуу программаларына камтуу.
- 2) Курагына, жынысына, этникалык, диний ынанымына, жашаган жерине, акыл жана физикалык өнүгүүсүнө, социалдык-экономикалык макамына ж.б. карабастан ар биринин сапаттуу негизги жалпы жана орто жалпы билим алууга жеткиликтүүлүк.
- 3) Орто мектептердин профилдик жогорку тепкичине өтүү (10 жана 11-класстар) жана негизги жалпы билим алып жаткан ар бир окуучу үчүн адистешүү тармагындагы тандоо мүмкүнчүлүгү.
- 4) Заманбап эмгек рыногунун талаптарына ылайык, калктын өзүнүн керектөөлөрүн жана кызыкчылыктарын канааттандырууда суроо-талаптарына ылайык эмгек көндүмдөрүн өнүктүрүү.
- 5) Өмүр бою үзгүлтүксүз билим алуу үчүн шарттарды түзүү.
- 6) Билим берүү системасынын бардык деңгээлдеринде социалдык өнөктөштүктү өнүктүрүү жана жумуш берүүчүлөрдү билим берүү процессине жигердүү катыштыруу.
- 7) Окуй билүүгө үйрөнүү; белгисиз кырдаалда багыт ала билүү, маалыматты талдоонун негизинде чечим кабыл алуу; коммуникативдик, аналитикалык көндүмдөр жана сынчыл ойломду калыптандырууга багытталган окутууда компетенттүүлүк мамилени киргизүү.
- 8) Жогорку окуу жайында билим алуу менен жумушту айкалыштырууга мүмкүндүк берүүчү студенттердин ийкемдүүлүгүн жана мобилдүүлүгүн камсыз кылуучу окутуунун кредиттик системасына өтүү.
- 9) Көп тилдүү билим берүү чөйрөсүнө маданий жана тил көп түрдүүлүгүн, толеранттуулукту сактоо.
- 10) Билим берүү секторун көп каналдуу каржылоосун, каржы ресурстарынын адилеттүү бөлүштүрүлүшүн колдоо.
- 11) Жыйноо жана талдоо технологияларына негизделген билим берүү секторун башкаруу жана стратегиялык пландаштыруу системасын түзүү.

Күтүлүүчү натыйжалар

3-кадам. ББӨС 2020нын күтүлүүчү натыйжаларын Сиздин уюмуңуздун көз карашына ылайык гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнү камсыздоо боюнча маалымат менен толуктаңыз.

1.Билим берүү ишмердүүлүктүн жеткиликтүү кечирээк натыйжаларына ээ. Мына ушундан улам биринчи үч жылдыкта, 2012-2014-жж. окутуунун компетенттүүлүк системасы курулат (билим парадигмасынын компетенттүүлүк парадигмасына алмашуусу). Ошондуктан билим берүү системасынын натыйжалуулугунун башкы чен-өлчөмү болуп, алдыда турган чакырыктарга ылайыктуу жооп берүүгө жөндөмдүү, өлкөнүн экономикалык, социомаданий жана саясий керектөөсүнө ылайык компетенттүүлүктөргө ээ болгон бүтүрүүчү эсептелет.

2. Мамлекеттик билим берүү стандарттарын мектепке чейинки окутууга киргизүү, мектеп алдындагы даярдыкты, 2011 -2012-окуу жылында 1-класстан тартып мектеп билим берүү системасына жаңы муундагы стандарттардын (куррикулум) негизиндеги окутууну киргизүү, кесиптик билим берүү системасында жаңы стандарттарды иштеп чыгуу, жогорку билим берүүнү «бакалавр-магистр» системасына өткөрүү, ишмердүүлүктүн натыйжалуулугуна негизделген эмгек акы боюнча жаңы система – мына ушундай түзүлгөн билим берүү системасы ар бир окуучуга, студентке негизги, атайын компетенттүүлүктөрдү сунуштайт, алар өзүнүн өнүгүүсүнүн белгилүү этабында ийгиликтүү коммуникативдик, кесиптик жана башка аракеттерди ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

–мектепке чейинки билим берүү баскычында бала жакынкы чөйрө деңгээлиндеги социумда аракеттенүүгө мүмкүндүк берген компетенттүүлүктөргө ээ болот жана мектепте билим алууну баштайт;

–жалпы билим берүүчү мектептин бүтүрүүчүлөрү негизги (маалыматтык, социалдык-коммуникативдик жана көйгөйлөрдү чече билүү компетенттүүлүктөрү), ошондой эле билим алууну улантуу, эмгек рыногуна чыгууга жетиштүү предметтик компетенттүүлүктөрүнө ээ болууга милдеттүү;

–кесиптик билим берүүнүн тепкичтери эмгек рыногунун талаптарына жооп бере турган жана системалуу ар кандай формада өзүнүн квалификациясын жогорулатууга даяр, же кайра даярдоо маселелерин чече ала турган жумушчуларды даярдоону камсыздоого жөндөмдүү болушу керек.

3. Билим берүү адамды аныксыздыктын бийик даражасы абалындагы жашоого даярдоого тийиш. Бул жобо үзгүлтүксүз билим берүү жана билим ала турган коомчулуктун методологиялык негизги концепциясы болуп саналат, ал адамдын формалдуу жана бейформал деңгээлде билим берүү системасына көп жолу кайрылып келишине, жаңы көйгөйлөргө, чакырыктарга кездешкен учурлардан улам шарттарды камсыздоого багытталган.

ББӨС 2020ны ишке ашыруунун жалпы принциптери

Артыкчылыктарга басым жасоо: ББӨС 2020 билим берүү секторундагы реформалардын алкагында бардык демилгелерди камтууга аракеттенбейт, ал билим берүү системасынын бардык деңгээлдериндеги үч тепчип өтүүчү артыкчылыкты көтөрүп чыгат:

- билим берүүнү башкаруу;
- билим берүүнү каржылоо;
- билим берүү системасын баалоо жана мониторинг.

Заманбап билим берүү системасын максималдуу жөнгө салган жана алсыз отчеттуулук болгон система катары баяндаса болот. ББӨС 2020 башка мамилени киргизет – катаал мониторинг жана натыйжага баа берүүдө процессти минималдуу жөнгө салуу.

Социалдык адилеттик: ББӨС 2020 мамлекеттик каржылоонун чектелген шарттарында билим берүүнүн бардык деңгээлдериндеги жарандардын аялуу топторун социалдык колдоо системасын өзгөртүүнү көздөйт, ал жалпы эмес, даректүү мүнөздө болушу керек.

4-кадам. Билим берүү системасынын түзүлүшүндө жаңылануулар менен таанышкыла, аларды гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө багыты боюнча баалагыла. Өзүңөрдүн баалооңорго комментарий бергиле.

2020-жылдагы билим берүү системасынын түзүлүшү

2020-жылы билим берүү системасында төмөнкүдөй жаңылыктар пайда болот:

- 1) мектепке чейинки уюмдарга барбаган балдар үчүн мектеп алдындагы даярдыкты киргизүү;
- 2) ден-соолугу боюнча мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн атайын мектептерди сактоо менен билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде инклюзивдүү билим берүүнү интеграциялоо;

3) 10-11-класстарда профилдик окутуу;

4) кесиптик билим берүүнүн көп деңгээлдүү даярдоо программаларын киргизүү.

5-кадам. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө суроолоруна тиешелүү маалыматтарды белгилегиле. Билим берүү уюмунда өзүңүздүн көз карашыңызга ылайык үшүл маселелер боюнча актуалдуу көйгөйлөрдүн тизмесин кошумчалагыла.

Мектеп билим берүүсү жана мугалимдердин квалификациясы
«Кырдаалды талдоодон»

Мектеп билим берүүсүнүн актуалдуу көйгөйлөрүнүн арасынан төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүү зарыл:

- 1) Статистикага ылайык, Кыргызстандагы билим берүүдөгү чыгымдардын өтө көбөйүшү, мурдагыдай эле, билим берүү уюмдарынын мектеп китепканаларын, окуу, компьютердик жабдууларын, билим берүү технологияларын, инфраструктураларын жаңыртуу үчүн чыгымдар көбөйгөн жок.
 - 2) Билим берүүнүн мамлекеттик каржылоосунун жалпы өсүүсүнө карабастан, бир окуучуга кеткен чыгымдар заманбап билим берүү чөйрөсүн түзүү үчүн жетишсиз бойдон калууда.
 - 3) Окуу программаларынын жүктөмдүүлүгүнөн улам зарыл окуу компетенттүүлүктөрдүн жетишсиздигине байланыштуу окуучулардын жетишүүсү төмөн.
 - 4) Географиялык жайгашуусуна жана окутуу тилине жараша билим берүүнүн натыйжаларындагы ачык теңсиздик, бул окуучулардын окуудагы жетишкендиктеринин натыйжаларына таасирин тийгизүүдө.
 - 5) Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо системасынын начардыгы.
 - 6) Кадрлардын жетишсиздиги, орто мектептин мугалимдеринин квалификация жана айлык акыларынын төмөндүгү.
 - 7) Мектепке барбаган балдарды билим алууга тартуу көйгөйү, ааламдашуунун талаптарына ылайык - окуу китептери, жабдуу, Интернет ж.б. билим берүү чөйрөсүн түзүү көйгөйү да орун алган.
-
-

6-кадам. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө сүроолоруна тиешелүү маалыматтарды белгилегиле. Билим берүү уюмунда өзүңүздүн көз карашыңызга ылайык ушул маселелер боюнча артыкчылыктуу багыттардын тизмесин кошумчалагыла.

Саясаттын артыкчылыктуу багыттары

- 1) Стандарттарга ылайык жалпы билим берүүчү уюмдар тармагынын иштөөсүн колдоо.
- 2) Компетенттүү мамилени эске алуу менен билим берүүнүн мазмунун модернизациялоо.
- 3) Окутууда жекече мамилени алдыга жылдыруу.
- 4) Инклюзивдик билим берүүнү сунуштоо.
- 5) Мектептерди окуу китептери менен камсыздоо.
- 6) Билим берүү процессинин натыйжаларына диагностика жана көзөмөл.
- 7) Көп маданияттуу, көп тилдүү билим берүүнү өнүктүрүүнү камсыздоо.
- 8) Мектептерде маалымат-коммуникациялык технологиялар (МКТ) инфраструктурасын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү (жабдуу, кызмат көрсөтүүдөн тартып, мугалимдердин квалификациясын жогорулатууга чейин). «100 инновациялык Интерактивдүү мектеп – жыл сайын» инфраструктуралык долбоору.
- 9) Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлин ырааттуу түрдө жакшыртып жаткан мугалимдерди жана мектептерди шыктандыруу жана колдоо көрсөтүү.
- 10) Жалпы билим берүүчү уюмдардын ишин өркүндөтүүгө кызыктар ар кандай коомдук топтордун катышуусун киргизүү жана өнүктүрүү механизмдери.
- 11) Жалпы билим берүүчү уюмдардын тармагын оптимизациялоо, имараттарды инвентаризациялоо, имараттарды жана жайларды мамлекеттик каттоодон өткөрүү.
- 12) Мектептердин каржылоо системасын реформалоо.
- 13) Мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу системасын реформалоо.
- 14) Ар бир педагогдун ишине баа берүү системасын киргизүү.
- 15) Мугалимдин айлык акысынын структурасын реформалоо.

7-кадам. Бош турган тилкеге 2020-жылга карата божомолдоолорду ырастай турган мисалдарды жазгыла.

Билим берүүнү башкаруу системасы

–адам ресурстарын башкаруу: башкы көрсөткүчтөр (үзүндү)

Көрсөткүч	Божомолдор (2020-ж.)	
-----------	----------------------	--

Кызыкчылыктары бар тобунун билим берүүнү башкаруу органдары менен диалогго жана билим берүү саясатынын иштеп чыгууга тартылышы.	Билим берүү саясаты талкууланат жана кызыкчылыктары-керектөөчүлөр бар топтордун талаптарына ылайык ачык Интернет-форумдар форматын пайдалануу менен иштелип чыгат.	
---	--	--

III. БИЛИМ БЕРҮҮДӨГҮ ГЕНДЕРДИК ТЕҢДИК ЖАНА БАСМЫРЛООГО ЖОЛ БЕРБӨӨ ТЕМАСЫ

Бул бөлүмдө Сиз социо-маданий, экономикалык жана саясий факторлор актуалдаштырган ар кандай парадигмалардан улам аялдар үчүн укуктардын теңдиги жана мүмкүнчүлүктөрдүн теңдиги камтылган айырмачылыктарга карата теңдик жана укук түшүнүктөрү кантип өзгөргөндүгү менен таанышасыз.

Бул Сизге заманбап чакырыктарга жооп берүүчү ылайыктуу компетенцияларды түшүнүүгө жана окуучуларда калыптандырууга жардам берет.

3.1. Гендердик теңдикке жана социалдык айырмачылыктарга мамиле 11-көнүгүү. Аял укуктары үчүн күрөшүү.

Аялдардын укугу үчүн күрөш тууралуу текст менен таанышкыла. Текстти белги коюу менен окугула:

Белги	Мааниси
V	Мурда тааныш маалымат белгиленет
+	Жаңы маалымат белгиленет
–	Ынаным жана билимге кайчылаш келген маалыматтар белгиленет.
?	Тактоону, же жоопту талап кылган суроолор орун алган жерлер белгиленет.

Бул көнүгүү гендердик теңдикке жетишүү процессинин узактыгын жана татаалдыгын аңдап-түшүнүүгө жардам берет.

Аялдардын коомдогу макамы жана учурдагы абалы укук үчүн гана эмес мүмкүнчүлүктөр үчүн узакка созулган күрөштүн натыйжасынан келип чыкты. Аялдар көп мезгилдер бою коомдук мамилелердин толук укуктуу субъектиси катары каралган эмес.

Маселен Байыркы Римде кыздар атасынын домицилиясынан¹⁴ күйөөсүнүн домицилиясына өтүшкөн, анткени толук кандуу ишке жарамдуу деп эсептелинген эмес. Жолдошу каза болгон учурда, балдарынын же претор¹⁵ дайындаган адамдын карамагына өткөн.

Улуу Француз революциясы 1789-жылы «Адам жана жаран укуктары Декларациясын» кабыл алып, эркектер менен аялдардын тең укуктуулугун тааныган эмес. Революциядагы аялдардын жигердүү кыймылдаткыч ролуна карабастан, алардын катышуусу байкалбай калган, ал эми укуктары четке кагылган. Бул революциялык активист, феминист жана жазуучу Олимпия де Гужду 1791-жылы ««Аял эшафотко чыгууга укуктуу, демек ал трибунага чыгууга да укуктуу»-деп айтууга жана «Аялдардын жана аял жарандардын укугу Декларациясын» жарыялоого аргасыз кылган.

Олимпия де Гуждун Декларациясынын биринчи беренесинде: «Аялдар эркектер менен тең катар эркин жана укуктары бирдей төрөлүшөт. Социалдык айырмачылыктар жалпы пайда үчүн гана жол берилет» – деп айтылат.

Алгачкы феминист аялдар аялдарды өз алдынча инсан катары таанып, анын социалдык ролун жогорулатуу, билим алууга, мүлккө, ажырашкан учурда балдарга, мамлекеттик кызмат орундарын ээлөөгө тең укуктуулугун жогорулатуу үчүн күрөшүшкөн.

Аялдар шайлоого укуктуу биринчи жолу Жаңы Зеландияда 1893-жылы алышкан, ал эми шайланууга укуктуу Финляндияда 1906-жылы жетишишкен.¹⁶ Феминист аялдардын жана суфражист¹⁷ аялдардын күрөшүнүн биринчи баскычы XIX кылымдан тартып XX кылымдын орто ченине чейин жыныстардын юридикалык тең укуктуулугуна жетишүүгө арналган. XX кылымдын

¹⁴ Юридикалык жашаган жери (лат.)

¹⁵ Претор – Байыркы Римде мамлекеттик кызмат Рим укугу окуу китеби

¹⁶ Аялдарды кантип шайлашат: Германиядагы аялдардын шайлоо укугуна 100 жыл

<https://www.dw.com/ru/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%B2%D1%8B%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%8E%D1%82-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%8B-100-%D0%BB%D0%B5%D1%82-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%83-%D0%B2-%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8/a-45461049>»

¹⁷ **Суфражист аялдар** (же суфражётки, фр. suffragettes, фр. suffrage — шайлоо укугу) — аялдарга шайлоо укугун берүү кыймылынын катышуучу аялдары. Ошондой эле **суфражист** аялдар аялдарды жалпы саясий жана экономикалык турмушта басмырлоого каршы чыгышкан. — Википедиядан (эркин сөздүк) алынды.

экинчи жарымынан тартып, азыркы мезгилге чейин аялдар менен эркектердин иш жүзүндөгү теңдигине арналган күрөш уланууда.

Эл аралык деңгээлде кулчулук тууралуу Конвенция (мамлекеттер кул сатуунун алдын алуу, жок кылуу боюнча макулдашышкан) 1926-жылы кабыл алынган, ага ылайык мамлекеттер кул сатууну алдын алууга жана басууга келишим түзүшкөн. Ал эми аялдардын саясий укуктары тууралуу Конвенция араң 1954-жылы кабыл алынган. Кийинчерээк төмөнкү документтер кабыл алынган:

- Никедег аялдын жарандыгы¹⁸ жөнүндө Конвенция;
- Никеге турууга макулдук, нике курагы, никени каттоо жөнүндө Конвенция¹⁹;
- Аялдарга карата басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө Конвенция²⁰;
- Энеликти коргоо Конвенциясы.

БУУнун Генералдык катчысы Антониу Гутерриш өзүнүн сөзүндө: «Бир катар өлкөлөрдө күчтөнүп бараткан улуттук жана популисттик кыймылдар гендердик теңдикке байланыштуу кырдаалды тереңдетип жиберешүүдө. Оксфамдын (Oxfam)²¹ акыркы изилдөөлөрүнө ылайык дүйнөдөн гендердик теңсиздикти жок кылууга 170 жыл кетет»²² -деп ал кошумчалаган.

Суроолорго жооп бергиле: Эмне себептен аялды «кууп жетүүчү» жыныс деп аташат?

12-көнүгүү. Юридикалык жана факты жүзүндөгү теңдик

Юридикалык жана факты жүзүндөгү теңдиктин кандай айырмасы бар? Эки бөлүктүү таблицаны толтургула.

¹⁸ Конвенция о гражданстве замужней женщины, 1957г.//
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/married_women_nationality.shtml

¹⁹ Конвенция о согласии на вступление в брак, минимальном брачном возрасте и регистрации брака, 1962г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/conmarr.shtml

²⁰ Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, 1979г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml

²¹ Оксфам — дүйнөдөгү 90дон көбүрөөк өлкөдө иш алып барган 17 уюмдун эл аралык биримдиги. Бирикменин ишмердигинин максаты жакырчылык, ага байланыштуу адилетсиздик көйгөйлөрүн чечүүгө арналган.

²² https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bp-an-economy-that-works-for-women-020317-en-summ.pdf https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bp-an-economy-that-works-for-women-020317-en-summ.pdf

Де юре	Де факто

Сол мамычага саясий, экономикалык, социалдык жана маданий тармактар боюнча укуктук-ченемдик актыларда бекитилген аялдардын укуктарын жазгыла (бул тууралуу 3.2 бөлүмдө берилет). Оң мамычага ушул укуктарды ишке ашыруунун реалдуу (факты түрүндөгү) көрсөткүчтөрүн жазгыла.

Бул көрсөткүчтөрдү УСКнын «Кыргыз Республикасындагы эркектер жана аялдар», 2018-ж., жыйнагынан көрүүгө болот.

Бул көнүгүү гендердик теңдик менен *де – факто кырдаалын чагылдырат жана иш жүзүндөгү теңдик, анын ичинде натыйжанын теңдигине жетишүү үчүн атайын колдоо чараларын көрүү же квота сыяктуу убактылуу атайын чаралардын зарылдыгын түшүнүүгө мүмкүндүк берет.*

Гендердик теңдикти аныктоо үчүн орчундуу ролду юридикалык жана факты жүзүндөгү теңдиктин, старттык мүмкүнчүлүктөрдүн/социалдык-экономикалык позициянын теңдиги жана натыйжалардын теңдиги түшүнүктөрүнүн айкалышы ойнойт. Юридикалык теңдик мыйзам алдында субъектилердин теңдигин болжолдойт, алардын субъективдүү укуктарынын ишке ашуусунун юридикалык каражатын, коргоодогу жана юридикалык жоопкерчиликтеги теңдигин бекемдейт. Бул формалдуу мүнөздө болот, анткени жөндөмдүүлүктөрү, физикалык, социалдык мүмкүнчүлүктөрү, үй-бүлөлүк абалы боюнча субъектилер ортосундагы факты жүзүндөгү теңдикти камсыз кылбайт.

Теңдик аялдар менен эркектер өздөрүнүн ниеттерине, каалоолоруна карап социалдык ролдорду жана натыйжаларды тандоо эркиндигин билдирет. Гендердик теңдик айырмачылыкка болгон теңдикти камтыйт.

Социо-маданий ченемдер, салттар, паттерндер, стереотиптер (алар тууралуу 1-бөлүмдө тааныштыңар) факты жүзүндөгү теңдикке жетүү жолундагы олуттуу тоскоолдуктар жана бөгөттөр болуп саналат. Коом тарабынан жазылган жүрүм-турумдун модели жеке каалоо, керектөөлөр, кызыгуулар эмес, көрсөтүлгөн ченемдерди жетекчиликке алууну талап кылат. Кыздар үчүн кесип жана алектенүү тармагын тандоо аялдардын милдети жөнүндө салттуу

түшүнүгү менен шартталган, анда аялдын милдети «кам көрүү экономикасында»²³ сервисдик функцияны аткаруу, ушуга ылайык кызмат көрсөтүү, билим берүү, саламаттыкты сактоо тармагын тандоо. Ал эми «АКШда табигый илимдер, технология, техникалык чыгармачылык жана математика тармагында экономикалык жигердүү калктын 24%ын аялдар түзөт»²⁴. Кыргызстанда кесиптик, илимий, техникалык ишмердүүлүктө болгону 0,3%ы жалданбай иштейт.

Төмөндө (2-сүрөттө) биз ыйгарылган гендердик ролдор коомдогу аялдардын реалдуу абалына кандай таасирин тийгизе тургандыгын көрөбүз.

2-сүрөт. Гендердик ролдордун жаралышындагы айлампа

3.2. КРнын адам укуктары жана гендердик теңдик боюнча эл аралык жана улуттук милдеттенмелери

--	--

²³ Кам көрүү экономикасы – бул адамдар жөнүндө кам көрүү бийик баалуулук болгон экономикалык система.

²⁴ SIAR компаниясынын изилдөөсүнөн// <http://siar-consult.com/news/bole-poloviny-naseleniya-schitayut-cto-v-kyrgyzskoj-respublike-net-uslovij-dlya-razvitiya-zhenskogo-predprinimatelstva/>

13-көнүгүү.Адам укуктары жана гендердик теңдикти коргоонун эл аралык стандарттары жана механизмдери

Сиздерге белгилүү адам укуктары жана гендердик теңдик тармагындагы стандарттарды иштеп чыккан Эл аралык Конвенция, Келишим, Пактыларды санап чыгыңыз. Оор болсо төмөнкү текстке кайрылсаңыз болот.

Бул көнүгүү адам укуктары жана гендердик теңдик боюнча эл аралык стандарттар жана механизмдер тууралуу билимиңизди толуктоого жардам берет.

Кыргыз Республикасы 1991-жылы көз карандысыздыкка жана суверенитетке ээ болгондон кийин дүйнө коомчулугунун бөлүгү катары адам укуктары боюнча эл аралык 30 дай Келишимдерди жана Конвенцияларды ратификациялады, анын ичинде «Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт»²⁵, «Маданий жана социалдык-экономикалык укуктар жөнүндө Эл аралык пакт»²⁶ орун алган.

Гендердик теңдик тармагында Кыргыз Республикасы 1996-жылы эл аралык ченемдерди жана принциптерди улуттук мыйзамдарда имплементациялоо боюнча юридикалык милдеттенме алган эл аралык Конвенцияны ратификациялаган. Алар:

- «Аялдарга карата басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө».
- «Аялдардын саясий укуктары жөнүндө».
- «Никедегі аялдын жарандыгы жөнүндө».
- «Никеге макулдук, нике курагы жана никени каттоо жөнүндө».

Гендердик теңдикке жетишүү тармагында эл аралык келишимдин негизгиси болуу менен, «Аялдарга карата басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө» Конвенция (АКБЖК) катышуучу мамлекеттерге демократия процессин, адам укуктары жана гендердик теңдикти ишке ашыруудагы маңыздуу роль ойногон институционалдык, процессуалдык, маданий ченемдерди, структураларды түзүү боюнча юридикалык милдеттенмелерди алуусун көздөйт.

Бул Конвенция (2-берене) катышуучу мамлекеттерди төмөнкүлөргө багыттайт:

-улуттук конституцияга же башка ылайыктуу мыйзамдарга эркектер менен аялдардын тең укуктуулук принциптерин киргизүү жана бул принциптерди мыйзамдын жардамы менен иш жүзүнө ашуусун камсыздоо;

²⁵ Международный пакт о гражданских и политических правах, 1966год. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

²⁶ ²⁶ Международный пакт о культурных и социально-экономических правах, 1966год.// https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml

-аялдарга карата басмырлоого тыюу салган санкцияларды камтуу менен мыйзамдуу жана башка чараларды кабыл алуу;

-аялдарга карата басмырлоону көрсөткөн мыйзамдарды, үрп-адаттарды жана практиканы алып салуу же өзгөртүү үчүн мыйзамдуу чараларды кабыл алуу.

1999-жылы, «Аялдарга карата басмырлоонун бардык формаларын жоюу жөнүндө» Конвенцияга Факультативдик протокол кабыл алынган²⁷, анда коргоонун улуттук процедуралары түгөнгөн учурда БУУнун органдарына кайрылуу процедурасын карайт.

Конституцияга ылайык Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган эл аралык келишимдер, эл аралык укуктун ченемдери жана жалпы таанылган принциптер Кыргыз Республикасынын укуктук ситемасынын курамдык бөлүгү болуп эсептелет.

Аялдарга карата басмырлоонун бардык формаларын жоюу тууралуу Конвенция БУУнун Комитетинин алдында отчеттуулукту талап кылат. Азыркы учурда көрсөтүлгөн Комитетке өлкөнүн мезгилдүү 5-отчету сунушталган.

14-көнүгүү. Кыргыз Республикасында иерархия боюнча гендердик теңдик тармагындагы укуктук-ченемдик актылар

Кыргыз Республикасында гендердик теңдик тармагында иерархия боюнча кабыл алынган укуктук-ченемдик актыларды чагылдыруу менен убакыттын тик сызыгын тарткыла: Конституция, кодекстер, мыйзамдар, Өкмөттүн Токтомдору, Президенттин буйруктары, Өкмөттүн буйруктары.

Бул көнүгүү аялдарга жана эркектерге укуктарын ишке ашырууга кепилдик берген ченемдерди белгилеп алууга жардам берет.

Баарынан мурда гендердик теңдик боюнча улуттук мыйзам конституциялык ченемдерге негизделет. Конституция жогорку юридикалык күчкө ээ жана Кыргыз Республикасында түз иштейт.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинде, эч ким жынысына, расасына, тилине, майыптыгына, этникалык тегине, ишенимдерине, курагына, саясий же башка ынанымдарына, билимине, тегине, мүлктүк же башка абалына, башка шарттарына карабастан басмырлоого кабылбаш керектиги жазылган. Эл аралык милдеттенмелерге ылайык ар кандай социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыздоого багытталган, мыйзам кабыл алган атайын чаралар басмырлоо болуп саналбайт. Кыргыз Республикасында эркектер жана аялдар бирдей укукка жана эркиндикке, аны ишке ашырууда бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ.

²⁷ Факультативный протокол к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, 1999год.// https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/womendiscrim_prot.shtml

36-берене үй-бүлө эркек менен аялдын өз эрки менен түзүлгөн биримдигинин негизинде, мыйзам белгилеген нике курагы жеткенде экөөнүн никеге туруусун аныктайт. Бир дагы нике эки тараптын өз ара макулдашуусуз түзүлбөйт. Нике мамлекет тарабынан катталат. Жубайлар никеде жана үй-бүлөдө бирдей укуктарга ээ.

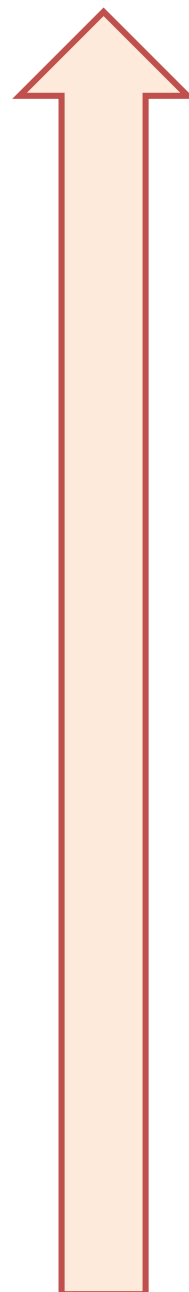
Конституциялык ченемдер Кыргыз Республикасынын «Эркектер жана аялдар үчүн тең укуктуулук жана мүмкүнчүлүктөргө мамлекеттик кепилдиктер жөнүндө» 4-август, 2008-жыл, № 184, Мыйзамында андан ары өнүктүрүлдү.

Эмгек, жумуш, үй-бүлө мамилелери боюнча бир катар ченемдик укуктук актылар (Эмгек, Үй-бүлө кодекстери) аялдардын өнүгүүнүн натыйжаларын колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн теңдештирүү жана колдоого багытталган атайын ченемдерди камтыйт.

Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейин гендердик теңдикке жетишүү боюнча улуттук стратегиясы Өкмөттүн 27-июнь, 2012-жылдагы № 443 Токтому менен кабыл алынып, мамлекеттин гендердик саясатынын артыкчылыктарын аныктайт. Кыргыз Республикасында 2018-2020-жылдардын ичинде гендердик теңдикке жетүү боюнча кезектеги бешинчи Улуттук планында так иш-чаралар белгиленген.

2018-жылы кезектеги 3-Аракеттер планы кабыл алынып (Өкмөттүн буйругу менен бекитилген), БУУнун Коопсуздук Кеңешинин Резолюциясын ишке ашыруу боюнча «Аялдар, дүйнө жана коопсуздук» №1325-күн тартибинде каралган.

Биз көрүп тургандай, жеткиликтүү ченемдик базанын кенендиги де-юре (үй-бүлөлүк зордук-зомбулук жөнүндө мыйзам, эрте никелешүүнү жок кылуу, кыздарды уурдоо боюнча кылмыш-жаза жоопкерчилиги) ар бир аял жана кыз гендердик теңдиктин жакшы жактарын толугу менен пайдалана ала тургандыгын күбөлөндүрөт, ал эми бардык тоскоолдуктар – укуктук, экономикалык, социалдык жана маданий – өздөрүнүн укуктарын, мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу үчүн алынып салынган. Бирок де-факто, кырдаал таптакыр башкача.

IV. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө тармагындагы негизги компетенттүүлүктөр

Бул баптан Сиз гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнүн негизги компетенттүүлүктөрүнүн үч деңгээли менен таанышасыз: *таанып-билүү, баалуулук-эмоционалдык жана практикалык.*

15-көнүгүү. Билим берүү натыйжалары

Төмөнкү берилген маалыматты окуп чыккыла жана анын ичинен кайсынысын кимге жеткирүү зарыл деп эсептелинген Сиз үчүн маанилүү маалыматты бөлүп көрсөткүлө: а) билим берүү системасын башкаруучуга; б) квалификацияны жогорулатуу институтунун адисине; в) мектеп мугалимине; г) басып чыгаруучуларга жана окуу китептеринин авторлоруна.

Башка компетенттүүлүктөр сыяктуу гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө тармагындагы негизги компетенттүүлүктөр үч деңгээлде каралат: таанып-билүү, баалуулук-эмоционалдык жана практикалык. Негизги компетенттүүлүктөр башка билгичтиктер жана көндүмдөргө караганда индивиддин коомдогу келечектеги жүрүм-туруму менен тыгыз байланышкан. Бул компетенттүүлүктөргө адеп-ахлактык ынанымдар, толеранттуулуктун деңгээли чыр-чатактуу кырдаалда ылайыктуу стратегияны тандап ала билүү тиешелүү. Мына ушул көз караштардан төмөндө ар бир деңгээл каралат, анда негизги компетенттүүлүктү түзгөн билим берүүчү натыйжалар калыптанат.

Таанып-билүү деңгээли:

Бул деңгээлде дүйнөнүн картинасын аныктоочу жана ар тараптуу кабыл алууну, ийкемдүү, сынчыл ой жүгүртүүнү камсыздоочу категориялардын жыйындысы өзөктүү ролду ойнойт. Кырдаалды ыкчам жана ар тараптуу талдоосуз жарандык жигердүүлүктү, маданият аралык коммуникацияны, же чыр-чатак учурундагы зарыл жүрүм-турум стратегиясын тандоодо кандайдыр бир коммуникативдик жана башка практикалык көндүмдөрдү колдонуу мүмкүн эмес.

Баалуулук-эмоционалдык деңгээл:

Аталган деңгээл көп түрдүүлүк жана теңдик, башканы кабыл алуу, өзүнүн эмоцияларын таанып-билүү жана башкаруу көндүмдөрүн, ошондой эле жаңы, бейтааныш нерсеге ачык мамиледе болуу баалуулуктарынын маанилүүлүгүн болжолдойт. Ушул натыйжалардын өнүгүүсү үчүнчү – болуу билгичтиги жана төртүнчү – бирге жашай билүү билгичтиги менен

тыгыз байланышта. Башка адам кемсинтилип, кордолуп, адилетсиздикке туш болуп жаткан кырдаалга сезимтал болуу.

Ушул өңдүү кырдаалдар ар бир адамга тиешелүү болушу мүмкүн, ушундай татаалдыктарды эркек балдар жана кыздар, улгайган адамдар, майып адамдар, этникалык азчылыктын өкүлдөрү, чет элдик жарандар жана жарандыгы жок адамдар башынан өткөрүшү мүмкүн. Коомдун жана мамлекеттин өнүгүүсүнүн баалуу ресурсу катары кабыл алынган ар түрдүүлүк, пикирлердин, көз караштардын плюрализми билим берүү чөйрөсүн калыптандырууда чоң мааниге ээ.

Ушул натыйжаларга жетишүү окуу процессинде интерактивдүү методдорду пайдаланууну, активдүү класстан тышкаркы ишти, ошондой эле мектеп турмушунун жана чөйрөсүнүн ылайыктуу уюштурулушун талап кылат.

Практикалык деңгээл:

Бул деңгээл бардыгынан мурда ар кандай чөйрөдө натыйжалуу социалдык өз ара аракеттенүүнү уюштуруу жана өзүн алып жүрүү билгичтиги менен байланышкан. Практикалык деңгээлде толеранттуу мамиле, жүрүм-турум көндүмдөрү, коомдогу бар болгон жаңылыш көз караштарды жана стигманы, өзүнүн стереотиптерин таануу билгичтиги, ошондой эле маданият аралык коммуникация, сүйлөшүүнү жүргүзө билүү жана чыр-чатактарды чече билүү көндүмдөрү калыптанат. Мына ушунтип, коомдогу адилетсиздикти таануу эле эмес, акыл-эстүү кийлигишүү көндүмдөрүнө ээ болууга болот. Бир адамдын башка адамга (кыз же майып адам) карата адилетсиз мамилесин байкоо менен эле чектелбестен, чыр-чатактын андан ары күчөп кетүүсүнө жол бербей, башканы кемсинтпей, ыза болгон адамды коргой билүү зарыл.

Белгилей кете турган нерсе, мурдагы жылдары салттуу педагогикада кабыл алынган сабактын максаты: **билим берүүчү, тарбия берүүчү жана өнүктүрүүчү милдеттер** коюлуп келген. Мындан тышкары, мектептерде класстан тышкаркы иш-чаралардын алкагында активдүү тарбиялоо иштери жүргүзүлчү. Азыркы учурда ушул сыяктуу ишмердүүлүктөр көп мектептерде олуттуу түрдө кыскарды, көптөгөн мугалимдер тарбия берүү, окутуу милдеттеринин үстүнөн өзүнүн ишин жакшыртууга жардам берген так баалуулук багыттарынын жоктугун белгилешет.

Мына ушунтип, заманбап билим берүүчүлүк стандарттар, окуу китептери жана окуу материалдары ушул боштукту адам укуктары, гендердик теңдик, басмырлоого жол бербөө жана социалдык камтылуу баалуулуктарын активдүү алдыга жылдыруу аркылуу толтурушу керек, алар өз учурунда сынчыл жана чыгармачылык ой жүгүртүүнү талап кылышат.

16 а-көнүгүүсү. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнү өнүктүрүү боюнча компетенттүүлүктөр.

Таанып-билүү, баалуулук-эмоционалдык жана практикалык деңгээлде гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө тармагында негизги компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүү үчүн зарыл билим берүүчүлүк натыйжалардын тизмесин түзгүлө. Ал үчүн тиркеменин материалдары менен пайдалангыла.

16 б -көнүгүүсү. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөнү өнүктүрүү үчүн компетенттүүлүктөр.

Төмөндө тематикалык блокторго бириктирилген компетенттүүлүктөрдүн тизмеси менен таанышкыла. Тизмени дагы кошумчалагыңыз келеби? Кантип? Өзүңөрдүн сунуштарыңарды негиздегиле.

Гендердик теңдик жана социалдык камтылууну алдыга жылдыруу үчүн маанилүү негизги компетенттүүлүктөр (билим, билгичтик жана практикалык көндүмдөрдү камтыган):

I. Көп түрдүүлүктү калыптандыруудагы социалдык факторлордун негизги ролу:

- 1.1.Жыныстык айырмачылыктагы биологиялык жана социалдык факторлор ортосундагы айырмасын түшүнүү жана түшүндүрүү.
- 1.2.Этномаданий көп түрдүүлүктөгү социалдык факторлордун башкы жана негизги ролун түшүнүү жана түшүндүрүү.
- 1.3.Гендердик роль эмне экендигин билүү жана гендердик ролдордун калыптанышындагы социалдык жана экономикалык факторлордун маанисин бөлүп көрсөтүү.
- 1.4.Майыптуулуктун медициналык жана социалдык моделин айырмалоо, жеке жана коомдук өнүгүү үчүн чөйрөнүн маанисин түшүнүү жана түшүндүрүү.

II. Көп түрдүүлүктүн калыптанышындагы тарыхтын ролу:

- 2.1. Тарыхый мүнөз жана гендердик ролдордун өзгөрүлмөлүүлүгүн түшүнүү жана түшүндүрүү.
- 2.2. Азыркы мамлекеттердин, улуттардын жана этномаданий топтордун тарыхый мүнөзүн түшүнүү жана түшүндүрүү.

2.3. Этникалык жана улуттук азчылык түшүнүгү жөнүндө түшүнүккө ээ болуу.

III.Теңсиздиктин орун алышынын тарыхый жана социалдык мүнөзү:

3.1.Экономикалык, саясий жана социалдык тармактардагы эркектер менен аялдардын ортосундагы түзүлүштүк теңсиздиктин калыптанышындагы гендердик ролдордун катышын талдай билүү.

3.2.Глобалдык, аймактык жана локалдык деңгээлде түзүлүштүк теңсиздиктин калыптанышындагы тарыхый шарттын ролун талдай билүү.

3.3.Айрым топтордун стигматизациясын камтуу менен, аялуу топтордун калыптанышындагы социалдык факторлордун табиятын түшүнүү.

3.4.Басмырлоо үчүн аялуу социалдык топторду бөлүп көрсөтүү, талдай билүү.

3.5.Майып адамдар үчүн бакубаттуулукка теңсиз жетишүүдөгү теңсиз социалдык чөйрөнү бөлүп көрсөтүү жана талдай билүү.

IV.Теңсиздик жана басмырлоонун келип чыгышындагы стереотиптер жана жаңылыш көз караштар :

4.1.Гендердик стереотиптер жана сексизм (кастык жана ак ниеттүү) деген эмне экендигин билүү жана түшүнүү.

4.2. Сексисттик маанайда сүйлөө жана жүрүм-турум формаларын бөлүп көрсөтүү жана талдай билүү.

4.3. Этникалык, расалык, диний жана гендердик стереотиптер деген эмне экендигин билүү жана түшүнүү.

4.4. Ар кандай этномаданий, социалдык, диний жана башка топтордун өкүлдөрүнүн дарегине айтылган стереотиптүү сөздөрдү бөлүп көрсөтүү жана талдай билүү.

4.5. Адамдын жеке/өздүк мүнөздөмөсүнүн топторго салыштырмалуу артыкчылыгын таануу, адамдарга жана социалдык кубулуштарга өзүнүн жеке мамилесин сынчыл талдай алуу жана баалай билүү.

V. Теңдик жана басмырлоого жол бербөө баалуулуктары:

5.1. Басмырлоо жана анын формаларын, тике жана кыйыр басмырлоо түшүнүктөрүн, ошондой эле куугунтуктоо жөнүндө түшүнүгүн билүү.

5.2. Сүйлөп жаткан учурда (күнүмдүк турмушта жана ММКлардагы кастык тилин камтуу менен бирге), ошондой эле жүрүм-турум жана мамилелер формасында басмырлоону бөлүп көрсөтө билүү.

5.3. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө баалуулуктарын таануу.

5.4. Турмуштун бардык тармактарында адам укуктары, көп түрдүүлүк, социалдык инклюзия, гендердик теңдик, диний толеранттуулук жана басмырлоого жол бербөө ченемдерин жана баалуулуктарын алдыга жылдырган жүрүм-турумду практикалоо.

Сунушталган бардык компетенттүүлүктөр тепчип өтүүчү мүнөзгө ээ жана бардык мектеп предметтерин үйрөнүүдө, ошондой эле класстан тышкаркы жана окуудан тышкаркы ишмердүүлүктө тиги же бул абалда калыптанышы керек.

17-көнүгүү. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө экспертизасын өтүү үчүн окуу материалдарынын мазмунуна коюлуучу жалпы талаптар.

Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөө экспертизанын көз карашынан алганда бардык окуу материалдарында камтылышы керек болгон жалпы талаптардын тизмеси менен таанышкыла. Алар канчалык компетенттүүлүктөрдүн тизмесин толук чагылдыра алат? Талаптардын маалыматтарынан улам Сиз экспертиза үчүн кандай көрсөткүчтөрдү сунуштайт элеңиз?

Мазмунга коюлуучу талаптар	Көрсөткүчтөр
Адам жана адам коому биологиялык эволюция менен эмес тарыхтын мыйзамы боюнча өнүгөт, ошону менен бирге адамдын табият чөйрөсү менен өз ара аракети жана аныкталган биологиялык мыйзамченемдүүлүктөр бул өнүгүүнүн маанилүү бөлүгү болуп саналат.	
Ар кандай жыныстагы адамдардын ортосундагы айырмачылык табият факторлорунун натыйжасында эмес, социалдык өз ара аракеттешүү процессинде калыптанат.	
Ар кандай этномаданий топтордогу адамдардын ортосундагы айырмачылык алардын калыптануусундагы социалдык, тарыхый шарттардан көз каранды.	

Ар түрдүү демографиялык категориядагы адамдардын, социалдык жана маданий топтордун ортосундагы теңсиздик коомдук жана экономикалык мамилелердин түзүлүшүнөн көз каранды жана учурдагы кырдаалга (оторлоштуруу процесстери, эмгектин аймактык бөлүнүшү, гендердик стереотиптер ж.б. факторлорду камтуу менен) таасирин тийгизүүчү белгилүү бир тарыхый шарттарда калыптанат.	
--	--

V. Гендердик теңдик жана басмырлоого жол бербөөгө окуу материалдарын талдоо

Бул бапта «Гендердик теңдик жана социалдык инклюзия суроолору боюнча окуу-методикалык комплексттердин авторлору, стандарттардын иштеп чыгуучулары үчүн жетекчилик» жана ошондой эле Азия өнүктүрүү банкынын «Секторду өнүктүрүү программасы: Билим берүү системасын бекемдөө» долбоорунун алкагында Н.Багдасарова тарабынан түзүлгөн «Окуу китептери үчүн чек-барак» сунуштамаларын карайсыңар.

Алынган билим жана көндүмдөр Сиздерге окуу материалдарындагы гендердик теңдик, басмырлоого жол бербөө жана социалдык инклюзия маселелерине сезимталдуулук суроосуна карата окуу материалдарына баа берүүнү ишке ашырууга жардам берет.

18 -көнүгүү. Билим берүүнүн мазмуну жана билим берүүчүлүк натыйжалар

Гендердик теңдик, басмырлоого жол бербөө жана социалдык инклюзия суроолору боюнча төмөнкүдөй үч деңгээл боюнча топтоштурулган сунуштар менен таанышкыла: *таанып-билүү, баалуулук-эмоционалдык, практикалык*. Окуганда маркировка ыкмасы менен пайдалагыла:

Белги	Мааниси
V	Тексте кездешкен пикирлер, түшүнүктөр белгиленет, алар тааныш.
+	Тексттен белгилүү болгон бардык жаңы нерселер белгиленет.
–	Карама-каршылыктар белгиленет. Башкача айтканда окуп жаткан адамдын билимдерине жана ишенимине карама-каршы келген ойлор белгиленет.
?	Түшүнүксүз жерлер, окуган сайын пайда болгон суроолор же тактоолор

Билим берүүнүн мазмуну жана билим берүүчүлүк натыйжалар

Таанып билүү деңгээли

Билим берүүнүн мазмуну жана билим берүүчү натыйжалар дүйнө үчүн билим берүү тармагында көптөгөн компетенттүүлүктөрдөн турган *таанып билүү* менен байланышта. Ушуга байланыштуу бул деңгээлдин эки аспектисин бөлүп көрсөтсө болот:

-*түшүнүктүк-концептуалдуу* (окуу процессинде пайдаланылган терминдер, түшүнүктөр, талдоонун категориялары) жана *процессуалдуу* (логикалык операциялар, талдоо ыкмалары, сынчыл көндүмдөр).

Окуу материалдарын түшүндүрүүдө пайдаланылган *түшүнүктөр жана терминдер*. *Түшүнүктөр жана терминдер* бир эле убакта эки абдан маанилүү функцияларды аткарышат. Биринчи функция белгилүү коомдук феномендерди (алардын кабыл алуусун кадимкидей жана «нормалдуу» кылышат) мыйзамдаштырат жана «нормалдаштырат». Мисалы, эгер тарых китебинде согуштардын жана күрөшүүлөрдүн баяндалышы үстөмдүк кылса, анда «согуш» абалы эл аралык мамилелердин туруктуу аспектиси катары «нормалдаштырылат». Экинчи функция төмөнкүдөн турат, кандайдыр бир процесстер (мисалы, «согуш» категориясынан) баяндалган негизги категориялардан түшүндүрүү ыкмалары жана ар түрдүү кубулуштардын талдоосу келип чыгат. Алсак, «согушту» нормалдаштыруунун жыйынтыгында адамдарда эл аралык байланыштарда кимдир бирөө дайыма «жеңүүчү», ал эми кимдир бирөө «жеңилүүчү», кимдир бирөө «күнөөлүү» же «жабыр тарткан» же «жапа чеккен», ал эми кимдир бирөө «агрессор» ж.б. болуп эсептелет.

Мына ушинтип, талдоонун көнүмүш категорияларынын топтому түзүлөт, алар окуучулардын окуяларга же кубулуштарга ар түрдүү көз караштарды сунуштоого жана кандайдыр бир фактыларды сын көз караш менен кароого мүмкүнчүлүктөрүн чектейт.

Материалды сунуштоонун логикасы дагы окуучулардын сынчыл талдоосунун мүмкүнчүлүктөрүн кыскаршына таасир этет. Мисалы, эгер белгилүү кубулуштар тарыхый контекстен сырткары, дайыма эле ушундай болгондой берилсе, бул курчаган реалдуулуктун негизги касиети катары өнүгүү жана өзгөргүчтүктүн кабыл алуусун татаалдантат. Көпчүлүгүндө кээ бир терминдер, «эл», «мамлекет», «жаран» кошумча түшүндүрмөсүз пайдаланылат жана окуучулар үчүн «Рим империясынын жараны» жана заманбап Италиянын жараны жарандуулук жөнүндө окшош түшүнүктөрдү билдириши мүмкүн. Ошондой эле «мамлекет» сөзүн пайдалануу байыркыларга же орто кылымдагы коомдук-бюрократиялык түзүлүштөргө карата

үлүттүк мамлекеттердин заманбап моделдери ортосундагы окшоштук иллюзиясын пайда кылат.

Ушундай эле нерсени экономикалык, социалдык шарттарды же маданий салттарды эске албастан тигил же бул феномендерди баяндоону айтсак болот. Мисалы, ар түрдүү шарттарда бир тарыхый мезгилдин алкагында төмөнкү түшүнүктөр айырмачылыкка ээ: «үй-бүлө», «армия», «жамаат» ж.б. өзгөчө маанилүү ролду бул аспект *гендердик ролдорду көрсөтүүдө ойнойт, алар убакыттын өтүшү менен, тарыхый мезгилге, саясий, экономикалык жана саясий кырдаалга жараша олутуу өзгөрүлгөн*. Ошол эле учурда көпчүлүк процесстерде ар түрдүү коомду, маданиятты жана тарыхый перспективаны жакындаштырган универсалдуу учурларды белгилөө зарыл.

Мына ошондуктан, материалдарды баяндоо үчүн көпчүлүк *түшүнүктөрдүн көп ченемдүүлүгү, тарыхыйлуулугу жана так эместиги* гана маанилүү болбостон алардын *жалпылыгы жана кайталануучулугу* маанилүү.

Окуу материалдардын белгилүү өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтсө болот, алар сынчыл көндүмдөрдүн жана дүйнөнүн ийкемдүү сүрөтүнүн өнүгүүсүн чектөөдө роль ойношу мүмкүн, ал өзгөрүп турган кырдаалга ылайык кайра баа берүүгө жана кайрадан карап чыгууга алып келиши керек.

Мындай өзгөчөлүктөргө төмөнкүлөрдү киргизсе болот:

1. Айырмачылык, карама-каршылык же чыр-чатак *көбүнчө негативдүү жана деструктивдүү* катары каралат. Ошол эле учурда карама-каршылыктуу кубулуштар же кездешүүлөр жашоонун бир бөлүгү, өзгөрүүнүн булагы катары көрсөтүлөт, ал күнт коюу мамилесин жана ишти талап кылат. Ошондой эле *айырмачылык-бул жөн гана бөлүштүрүүнүн себеби эмес, ал биригүү, кооперация мүмкүнчүлүгү, көп түрдүүлүк-бул ресурс* экендигин көрсөтүү маанилүү.

2. Карама-каршылык же кагылышуу бинардык логиканын алкагында гана сунушталган, эки монолит тараптары менен чыр-чатак биполярдуу (эки тараптуу) болуп көрүнөт. Адатта, кандайдыр бир чыр-чатакты көп катмардуу: этника аралык, класстык, социалдык ж.б. ошондой эле кызыкчылыктардын тобу жана көп тараптарды көрсөтүү менен ар түрдүү карама-каршылыктардан турган катары элестетсе болот. Бул учурда чыр-чатак *көп поляруу жана көп субъектүү* катары каралат.

3. Тигил же бул түшүнүк же кубулуш тарыхтан тышкары, түбөлүктүү жана өзгөрүлбөгөн, универсалдуу катары көрсөтүлөт. Ушуга байланыштуу кээ бир коомдук жана маданий феномендер дайыма «жаратылыштык», табигый, биологиялык шартталган (мисалы, улут, этнос,

гендердик ролдор ж.б.) катары түшүндүрүлөт. Сынчыл ой жүгүртүүнүн өнүгүүсү үчүн окуялар жана кубулуштар *тарыхый жана маданий контексттен көз каранды, дайыма өзгөрүүчү жана жаңы социалдык-экономикалык шарттарга ылайыкташылган* катары каралганы маанилүү.

4. Айырмачылыктар иерархия системасында: кандайдыр бир нерсе прогрессивдүү катары, ал эми кандайдыр бир нерсе артта калгандай, бир нерсе моралдуу, ал эми бир нерсе кабыл алынбаган, бир нерсе нормативдүү, ал эми башка нерсе «нормалдуу эмес» катары каралат. Бул чен-өлчөмдөрдү билимдин бардык тармактарында керек болсо математика сыяктуу олуттуу илимде дагы колдонсо болот. Ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн математикалык циклдин сабактарында окуучуларды демилгелөө абдан маанилүү, алар чыгарылышты же далилди ар түрдүү ыкмалар менен сунуштоо үчүн, аларга практикалык маселелерди чыгаруу, социалдык-маңыздуу материалды камтуу менен салыштырууга жыйынтыктар менен маселени сунуштоо керек

Төмөнкү суроолорго жооп бергиле: Бул маалыматта Сиз үчүн эмне эң маанилүү? Сиз эмнени толуктагыңыз келип жатат? Эмне кошумча изилдөөнү талап кылат?

Баалуулук-эмоционалдык деңгээл

Окуу материалдарда маалыматты сунуштоо жана жазуу дагы дүйнө үчүн билим берүү тармагында компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүнүн *баалуулук-эмоционалдык деңгээли* менен тыгыз байланышта. Бул деңгээл көп даражада субъективдүү тажрыйбанын эсебинен, окуучулардын сезиминен калыптанат жана ошондуктан *түз зордук-зомбулуктан* жана анын репрезентациясынан орчундуу көз каранды.

Көптөгөн окуу материалдарында *түз зордук-зомбулук* баяндоо жана иллюстрациялоо формасында кездешет. Ушул эмоционалдык маанилүү тексттик же визуалдык материалдар менен кездешип, окуучулар зордук-зомбулук фактыларына белгилүү мамилени калыптандырышат. Бир жагынан, бул мамиле негативдүү болушу мүмкүн, бирок башка тарабынан-эгер мындай баяндоолор абдан көп болсо, алардын көпчүлүгүндө зордук-

зомбулукка альтернатива жок жана ал карама-каршылыктарды чечүүнүн дайыма колдонулуучу же ылайыктуу ыкмасы деген ой түзүлүшү мүмкүн.

Андан сырткары, эгер зордук-зомбулуктун баяндалышы жаракат алуу катары каралган окуялар менен байланышта болсо, анда жаракат алуунун таасири тарыхый дагы, социалдык дагы бекемделет. Ушул окуяларга белгилүү топторду камтуу шартында аналитикалык коштоосуз эмоционалдуу маанилүү маалыматты сунуштоо белгилүү этникалык же социалдык топтордун арасында, кээде мамлекет арасындагы деңгээлде дагы чыңалуунун колдоо фактору катары болушу мүмкүн.

Мисалы, 1916-жылдагы Армениядагы окуялар жөнүндө материалдарды дайыма сунуштоо Түрция жана Армениянын ортосундагы душмандык мамилелерди сактоого таасир этет, ал эми Голодомор жөнүндө нарратив Украина жана Россиянын мамилесине орчундуу таасир этет, ошондой эле Хатындагы өлтүрүү Россия жана Польша ортосундагы, 1916-жылдагы Үркүн Кыргыз Республикасы жана Россия ортосундагы мамилелерге таасир этет ж.б.

Ушул деңгээлдеги материалдардын талдоосу үчүн аларда жылдырып жаткан (вербалдуу, визуалдуу же уюштуруучулук-ишмердүүлүк каражаттар) баалуулуктарды белгилөө абдан маанилүү.

Алдыңкы катары теңдик жана инклюзия тармагында өзгөчө мааниге ээ баалуулуктарды белгилесе болот:

- көп түрдүүлүктүн баалуулугу;
- бардык адамдардын теңдиги (гендердик теңдикти камтуу менен);
- адамдын укугунун универсалдуулугу;
- башкаларды кабыл алуу;
- жаңыга жана тааныш эместикке ачык мамиле

Ушуга байланыштуу көңүлдү окуу материалдарында *түз* зордук-зомбулук кантип көрсөтүлгөн төмөнкү аспектилерге буруу керек:

1. Эмоционалдуу негативдүү тажрыйба жана анын артынан келген мүмкүн болгон пикирлер (кээде туура эмес) ортосундагы белгилүү аралыкты түзүү үчүн эмоционалдуу маанилүү материалдарды аналитикалык комментарийлер менен коштоо керек.

2. Баяндоо же иллюстрацияларды, көйгөйлөрдү же чыр-чатактарды зордук-зомбулук менен чечүүгө болбостугун жана жоготуу мүнөзүндөгү көз караштарды окуучулар менен талкуулоо керек. Зордук-зомбулуктун натыйжасы жалпы адамзаттык баалуулуктар көз карашында каралышы керек. Окуялардын катышуучулары кагылышуунун «монолиттик» жана «бөлүнбөгөн» тараптары катары көрбөшү керек-бардык топтун ичинде тиги же бул топтун

(этникалык, улуттук же социалдык) зордук-зомбулукка камтылышы тоталдуу болуп көрүнбөшү үчүн ар түрдүү идеология, умтулуу жана активдүүлүгү менен күчтөрдү бөлүп көрсөтүү керек.

Мисалы, Германияда антифашисттик кыймыл бар болгон, же Сербияда көптөгөн адамдар Босниянын Сараево шаарынын курчоосуна каршы чыгышкан. Тилектештик жана колдоо мисалдары, эмоционалдуу түскө боёлгон зордук-зомбулук жөнүндө негативдүү маалыматка маанилүү каршылаш катары кызмат кыла алат.

3. Чыр-чатактарды, согуштарды жана кагылышууларды баяндоо сунушталып жаткан маалыматтын жалпы санында үстөмдүк кылбашы керек, анткени зордук-зомбулук жөнүндө (негативдүү маалымат дагы) дайыма эскертүү зордук-зомбулукту көйгөйлөрдү чечүүнүн дайыма кездешүүчү жана ылайыктуу ыкмасы катар «нормалдаштырат».

Төмөнкү суроолорго жооп бергиле: Бул маалыматта Сиз үчүн эмне эң маанилүү? Сиз эмнени толуктагыңыз келип жатат? Эмне кошумча изилдөөнү талап кылат?

Практикалык деңгээл:

Окуу-методикалык материалдарда практикалык деңгээл биринчи кезекте тигил же бул практикалык көндүмдөрдүн өнүгүүсүнө багытталган тапшырмаларда көрсөтүлгөн. Анын өнүгүүсү педагог колдонуп жаткан методдордон, ошондой эле коомчулуктун деңгээлинде жана класстан тышкаркы активдүүлүктү камтуу менен мектеп турмушунун жана мектеп чөйрөсүнүн параметрлеринен күчтүүрөөк көз каранды. Ошол эле учурда практикалык деңгээл орчундуу даражада документтерде дагы кездешет, бирок алар окуу материалдары эмес, алар стандарттар, билим берүүчүлүк натыйжалар жана баалоонун чен-өлчөмдөрү.

Каалаган компетенттүүлүктүн практикалык деңгээли бир гана мектептин жана класстык бөлмөнүн масштабында эмес, жалпы коомдун масштабында дагы түзүлүштүк (институционалдык бекемдөө) теңсиздик менен тыгыз байланышта. Натыйжада билим берүүнүн жыйынтыгы жана максаты ар бир баланын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтип жана ага жашоодо ийгиликтүү ыңгайлашууга мүмкүнчүлүк берилиши абдан маанилүү. Түзүлүштүк

теңсиздик коомдук чыңалууну көбөйтөт, ал эми кээ бир институттар жана түзүлүштөр көрсөткөн чек араларды өтүү үчүн шарттарды түзүү-бул билим берүүнүн маанилүү милдети. Билим берүү аркылуу окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүн теңдештирүү түзүлүштүк теңсиздикти азайтуунун бирден бир башкы дарамети жана ушул көз карашта баланын өнүгүүсүнүн жана тарбиялоосунун бир маанилүү компоненти болуп эсептелет.

Стандарттарда көрсөтүлгөн максаттар жана натыйжалар окуучулардын социалдык ыңгайлашуусунун мүмкүнчүлүктөрүн аныктайт. Мисалы, стандарттарда мектептин бүтүрүүчүлөрүнө эл алдында чыгып сүйлөөдө, коомдук жана экономикалык турмушта катышууда мамлекеттик же расмий тилди (эне тил эмес) билүү деңгээлин көрсөтүү керек.

Маданият жана салттарды билүү кандайдыр бир маданияттын бирин билүү менен чектелбейт, анткени бир этникалык топтун маанилүүлүгү башкалардын «кошумча» жөнүндө пикирди түзөт.

Укук тармагында билимдер жана практикалык көндүмдөр бүтүрүүчүгө өзүнүн жарандык активдүүлүгүн ылайыктуу көрсөтүүгө жана өзүнүн укуктарын коргой алууга керек.

Көп түрдүү коомдо жашоо, гендердик теңдик, маданий айырмачылык, ошондой эле ден-соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдардын өзгөчөлүктөрү эске алынып, стандарттарда чагылдырылышы керек. Эгер стандарттарда максаттардын жана натыйжалардын формулировкасы ийгиликтүү коомдук адаптация үчүн реалдуу мүмкүнчүлүктү сунуштабаса-алар *түзүлүштүк* зордук-зомбулуктун күчөшүнүн булагы болуп калышат.

Мына ошентип, билим берүүчүлүк стандарттарды төмөнкү чен-өлчөмдөрдүн көз карашында талдоо керек:

- 1) билим берүүчүлүк максаттар жана натыйжалар коомдун сегменттерге бөлүнүшүнө эмес, окуучулардын коомго интеграциясына багытталышы керек;
- 2) стандарттар чыгаруу мүнөздө эмес, инклюзивдүү болушу керек;
- 3) билим берүүчү натыйжалар коомдук өз ара аракеттенүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн чектебестен кеңейтиши керек;
- 4) натыйжалар катаал көз карашты жана бир маанини «туура» же «туура эмес» пикирди сунуштабастан сынчыл ой жүгүртүүнү жана жүрүм-турумдун ийкемдүүлүгүн демилгелеши керек.

Төмөнкү суроолорго жооп бергиле: Бул маалыматта Сиз үчүн эмне эң маанилүү? Сиз эмнени толуктагыңыз келип жатат? Эмне кошумча изилдөөнү талап кылат?

19-көнүгүү. Окуу материалын иштеп чыгуу (экспертиза) үчүн курал (инструментарий)

Төмөндө «Окуу материалын иштеп чыгуу (экспертиза) үчүн куралдан (инструментарий)» алынган суроолорду 1-көнүгүүнү аткаруу менен сиз окуп-үйрөнгөн маалымат менен айкалыштыргыла. Чымчыкча белгиси менен окуп-үйрөнүлгөн маалыматтарда каралган суроолорду белгилегиле: Кайсы суроолор сунуштарда ачылган жок? Ушул суроолор боюнча кандай сунуштарды берет элеңиз?

Таанып билүүчүлүк деңгээл

1. Терминдер жана түшүнүктөр. Өзөктүү терминдер жана түшүнүктөр тарыхый перспективада каралабы? Алардын өзгөргөчтүгү контексттен көз карандылыгы канчалык көрсөтүлгөн?
2. Маанилүү окуялар жана кубулуштар каралат. Мазмунда окуялардын кандай түрү (согуштар, күрөшүүлөр, маданий жана илимий жетишкендиктер ж.б.) үстөмдүк кылат? Ким окуяларга катышат (кайсы процесстер же компоненттер кубулушка камтылган)? Окуянын сүрөтү көп компоненттүүбү же өтө эле жөнөкөйлөтүлгөн болуп эсептелеби? Карама-каршы окуялардын жыйынтыктары кандай көрсөтүлгөн? (кырдаалдын өнүгүүсү катарыбы, деструкция катарыбы ж.б.).
3. Карама-каршылыктар жана айырмачылыктар. Окуянын катышуучуларында бар айырмачылыктар жана карама-каршылыктар кандай түшүндүрүлөт (алар бөлүшүшөт, согушу үчүн негиз болуп эсептелет, биригүүгө жардам берет)? Баяндоодо тигил же бул иерархиянын айырмачылыктары берилгенби (катышуучулардын кимдир бирөөсүн көбүрөөк өнүккөн, артта калган, агрессивдүү кылып көрсөтүлгөн)?
4. Баяндоонун логикасы. Материалдардын презентациясына логикалык операциялар кантип камтылган: Канчалык дайыма *бинардык логиканын* элементтери пайдаланылат? Көпчүлүк салыштыруулар бир мааниде болуп эсептелеби? Мазмундун компоненттери ортосундагы мамилелер жана байланыштар кантип курулат: көбүрөөк бир тараптуу жана эки тараптуу же көп компоненттүү катары? Маалыматты сунуштоодо жана түшүндүрүүдө карама-каршылыктар кантип пайдаланат?

Баалуулук-эмоционалдык деңгээл

1. Көп түрдүүлүктүн ар түрдүү аспекти мазмунда кандай контекстте сунушталган (негативдүү, позитивдүү, нейтралдүү)? Мазмунда «Башкага» мамиле кандай сүрөттөлгөн? Ар түрдүү маданияттар (системалар) канчалык жабык сунушталат? Ар түрдүү системалар ортосундагы өз ара аракет жана өз ара байланыш кантип көрсөтүлгөн?
2. Эмоционалдуу маанилүү материалдар кантип көрсөтүлгөн? Алардын презентациясы үчүн аналитикалык контекст барбы? Жаракат маалыматын сунуштаганда тең салмактуулук кантип сакталат?

Практикалык деңгээл:

1. Канчалык билим берүүчү максаттар жана натыйжалар окуучулардын коомго интеграцияланышына багытталган? Алар кээ бир коомдук же маданий топтордун обочолонтуусуна түрткү бербейби?
2. Материалдарда инклюзия сүроосу көрсөтүлгөнбү? Инклюзия көйгөйү материалдарда кандай көрсөтүлгөн?
3. Канчалык билим берүүчү натыйжалар социалдык өз ара аракеттенүү, мүмкүнчүлүктөр жана коммуникация көндүмү, татаал кырдаалдагы жүрүм-турумдун мүмкүнчүлүктөрүн кеңейет?
4. Канчалык билим берүүчү натыйжалар сынчыл ой жүгүртүү жана ийкемдүү жүрүм-турумдун өнүгүүсүнүн талаптарына жооп беришет? Бул натыйжалар белгилүү «туура» пикирге жана катаал көз карашты колдоого көмөктөшпөйбү?
5. Материалдарда проблемалык методдор канчалык көрсөтүлгөн? Чыгармачыл тапшырмалардын үлүшү кандай? Репродуктивдүү методдор менен салыштырмалуу активдүү методдордун үлүшү кандай? Топтук иштин үлүшү кандай? Долбоордук метод канчалык активдүү пайдаланылат?
6. Баалоо кантип уюштурулган? Канчалык окуучулардын жетишкендиктерин баалоо жекечеленген?
7. Курстун материалдары балдарга жакын жана жеткиликтүү реалдуу көйгөйлөр менен кандай байланышта?

20-көнүгүү. Дизайнерлерге сунуштар

Дизайнерлерге сунуштарды мектептеги каалаган окуу китеби менен салыштыргыла. Ушул окуу китебинде келтирилген талаптарга жооп берген жана окуу китебинен алынып сала турган иллюстрациялардын мисалдарын тапкыла.

Окуу китептеринде иллюстрациялар гендердик-нейтралдуу болушу мүмкүн (ойлоп тапкан же жомоктун каармандары, жаныбарлар, маанилүү маалымат же сүроолуу сүйлөмдүн

жанындагы жөнөкөй инфографика). Бул иллюстрациялар эстетикалык жана ыңгайлуу кабыл алуу көз карашында гана бааланат. Эгер иллюстрацияларда адамдар бар болсо, алар белгилүү чен-өлчөмдөргө жооп бериши керек.

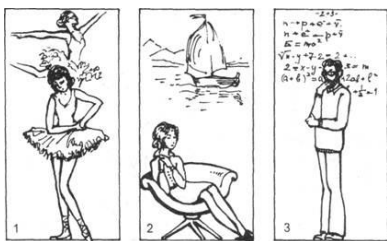
Сандык чен-өлчөмдөр:

- Эркек балдар жана кыздар, эркектер жана аялдар тартылган иллюстрациялардын саны болжолдуу бирдей болушу керек.
- Иллюстрациялар ар түрдүү курактагы, кесиптердеги, социалдык макамдагы адамдарды камтышы керек.
- Үчтөн кем эмес иллюстрациялар көпчүлүккө тиешелүү эмес этникалык топтун өкүлдөрүн камтышы керек.
- Сапаттык чен-өлчөмдөргө ылайык (кесиптер, социалдык чөйрө, үй-бүлөлүк ролдор ж.б.) ар түрдүү сүрөттөрдүн саны тең болушу керек.
- Жок дегенде эки-үч сүрөт майып адамдар менен байланыштуу болушу керек.

Сапаттык чен-өлчөмдөр

а) Гендердик мүнөздөмөлөр

Иллюстрациялар «табигый» деп аталган айырмачылыктарына тиешелүү гендердик стереотиптерди колдобошу керек: аялдардын эркектерге салыштырмалуу физикалык алсыздыгы, кыздардын жогорку эмоционалдуулугу, эркек балдардын тентектиги ж.б. Төмөндө келтирилген иллюстрациялар ТУУРА ЭМЕС тартылган. Аялдарда дагы, эркектерде дагы эс тутумдун бардык түрлөрү бар, бирок сүрөттө эркектердин эс тутумунун логикалык мүнөзү, аялдардын образдуу мүнөзү бекемделген. Кыздар дагы, эркек балдар дагы футбол менен алектенишет жана жип менен секиришет. Эгер сүрөттө эки жыныстын өкүлдөрү бар болсо, жакшы болмок.

б) Гендердик ролдор жана кесиптик стереотиптер

Иллюстрациялар биздин маданиятыбыздагы аялдарга жана эркектерге салттуу жүктөлгөн жумуштар же кесиптин алкагында эркектерди жана аялдарды көрсөтпөшү керек. Мисалы, рулда эркектер гана отурушат, аялдар гана тигүү менен алектенишет, темир жана ачкыч менен

эркек бала, гүлдөргө суу куйгуч жана ийне менен кыз алектенишет ж.б. Бир иллюстрацияга же бир бөлүмдүн алкагында бир жыныстагы эки адамды окшош контекстте көрсөтүү керек же стереотиптүү эмес сүрөттөрдү көрсөтүү керек: мисалы, эркек-мугалим, врач, ашпозчу, тигүүчү, ал эми аял- айдоочу, инженер, ремонт жасоочу.

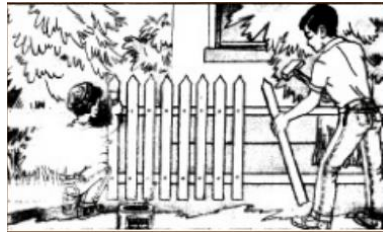
в) Үй-бүлөлүк ролдор жана курактык ролдор

Үй-бүлө мүчөлөрүнүн сүрөттөрү стереотиптүү үй-бүлөлүк ролдорду бекемдебеши керек: апасы жана кызы үйдү жыйноо менен алектенүүдө, атасы же газета окуп жатат же телевизор көрүп жатат же балдары менен ремонт кылып жатат. Бир эле ишмердүүлүктө эркек балдар дагы, кыздар дагы катышса жакшы. Андан сырткары, окуу китептеринде (өзгөчө башталгыч мектеп үчүн) көпчүлүгүндө чоң ата жана чоң апанын сүрөттөрү кездешет, алар дагы стереотиптүү мүнөздө. Чоң ата жана чоң апа айыл жергесинде көрсөтүлөт: чоң апа токуп жатат, чоң ата небересин атка миндирип жатат.

Муундарды айыл жана шаардык жашоого бекемдөөнүн, ошондой эле улуу муунду активдүү жана коомдук жашоого тартылган кылып көрсөтүүнүн кереги жок, себеби көпчүлүк окучулардын чоң ата, чоң апасы формалдуу пенсияга чыгышса дагы, иштеп жаткандар бар.

Балдар иллюстрацияларда көпчүлүк учурларда баш ийген позицияларда же уккан же укпаган жүрүм-турум менен байланыштуу кырдаалдарда көрсөтүлгөн.

ТУУРА ЭМЕС иллюстрациялардын мисалдары

г) *Этномаданияттык көп түрдүүлүк*

Иллюстрацияларда ар түрдүү этномаданияттык топтордун өкүлдөрү катышышы керек, бирок ушул топтун (улуттук кийим, ишмердүүлүктүн түрү ж.б.) салттуу маркерлери менен сөзсүз эле байланыштуу болбошу дагы мүмкүн. Эгерде ар түрдүү топтордун өкүлдөрү ар кандай абалда: иште, мектепте, майрамда, театрда жана башка кырдаалдарда болушса, жакшы болмок.

Ар кандай топтордун адамдары бир эле чөйрөгө киргизилбеши керек же ишмердүүлүктүн бир тармагында алектенүүсү көрсөтүлбөшү керек (мисалы, кыргыздар тоодо боз үйдүн жанында же өзбектер нан же жемиштердин жанында).

д) *Майып адамдардын бар болушу*

Иллюстрацияларда майып адамдар же өзгөчө муктаждыктары менен балдар катышышы керек. Андан сырткары, окуу китептеринде жеткиликтүү физикалык чөйрөнүн элементтери тартылса, жакшы болмок: пандустар, брайль шрифти менен кулактандыруулар ж.б. Майып адамдар же балдар коомдун активдүү мүчөсү катары башка балдар менен бирге жалпы иш же оюн менен алектенишкени тартылышы керек.

е) *Коомдук мейкиндиктин көп түрдүүлүгү*

Иллюстрацияларда ар түрдүү мейкиндиктердин тең салмактуулугу чагылдырылышы керек: шаардык айылдык, өндүрүштүк, үйдүк, жаратылыш ландшафты ж.б. Өзгөчө башталгыч мектеп үчүн кээ бир окуу китептеринде айылдык боз үй жана аттар менен пейзаждар заманбап техника, имараттар, транспорт жана керек болсо мектеп жашоосун чагылдырган иллюстрациялардан саны боюнча көбүрөөк. Окуучуларда Кыргызстанда жана дүйнө жүзүндө бар болгон ар түрдүү чөйрөлөр жөнүндө визуалдык түшүнүк калыптанышы керек.

VI. Негизги компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүү боюнча педагогикалык технологиялар

Бул главадан Сиз тренер катары өзүңүздүн практикаңызда окутуунун катышуучуларынын теңдик (гендердик теңдикти камтуу менен), социалдык камтылуу (инклюзия), адамдын укугу жана басмырлоого жол бербөө баалуулуктарын калыптандыруу үчүн пайдалансаңыз боло турган көнүгүүлөр менен таанышасыз.

Темалар боюнча бириктирилген көнүгүүлөр ар түрдүү методикалык булактардан топтоштурулган, алар окуу модулдун аягында көрсөтүлгөн.

6.1. Тема: «Көп түрдүүлүктүн негизи»

21-көнүгүү. «Көп түрдүүлүктүн дөңгөлөгү»

- Көнүгүүнүн жыйынтыгы боюнча талкуулоо (дискуссия) – 20 мүн.

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: төрөлгөндөн тартып алган жана өмүр боюу калыптанган адамдын мүнөзүндөгү айырмачылыкты баамдап-түшүнөт; көп түрдүүлүктүн биринчи жана экинчи касиеттерин билет; топторду калыптандыруу үчүн ар түрдүү негиздерди түшүнөт; иденттүүлүк түшүнүгүн өзүнүн сөзү менен баяндай алат; кайчылашкан буюмдар (иденттүүлүктүн көп түрдүүлүгү) эмне экендигин жана алар топторду калыптандыруу үчүн ар түрдүү негиздер менен кандай байланышта экендигин түшүндүрүп бере алат; жарандык жана этникалык иденттүүлүктүн мүмкүн болгон айкалышын түшүнөт.

Баалуулук: бардык кыргызстандыктар үчүн жарандык иденттүүлүктүн бирдейлик баалуулугун кабыл алат; адамдар ортосундагы окшоштуктардын жана айырмачылыктардын маанилүүлүгүн тааныйт; белгилүү (эң биринчиден, туубаса) айырмачылыктардын принципалдуулугун жана алар менен эсептешүү керектигин кабыл алат; өзүнүн көп түрдүү иденттүүлүгүн жана башка адамдардын көп түрдүү иденттүүлүгүн кабыл алат; көп түрдүүлүктүн негизинин маанилүүлүгүн тааныйт.

Практикалык: маданий айырмачылыктарга сезгичтикти көрсөтөт; ар түрдүү топтордун жүрүм-турумунун маданий өзгөчөлүктөрүнө сый-урмат көрсөтөт; моделдештирилген кырдаалдарда туубаса жана пайда болгон айырмачылыктардын ролдоруна кадимкидей көңүл бурат, ар түрдүү топторго өзүнүн көп түрдүү тиешелүүлүгүн көрсөтүүгө жөндөмдүү.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн баамдап-түшүнүү жана

өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: көп түрдүүлүктүн мүнөздөмөлөрү менен алдын ала даярдалган карточкалар, алдын ала көп түрдүүлүк дөңгөлөгү тартылган ватман кагазы, көнүгүүнүн баяндалышы, талкуулоого суроолор, үй тапшырмасын аткаруу үчүн көп түрдүүлүк дөңгөлөгүнүн таркатмалары.

«Көп түрдүүлүк дөңгөлөгү» көнүгүүсүн аткаруу

Алдын ала даярдык: аудиторияда алдын ала орун даярдалат, аларга адамдардын мүнөздөрү же сапаттары менен карточкалар жайгаштырылат: жынысы, курагы, расасы, этникалык тиешелүүлүгү, боюу, көзүнүн түсү, жашаган жери, үй-бүлөлүк макамы, билими, досторунун саны, терисинин түсү, кошуналар, мүнөзү, спорттук кызыгуусу, кесип, хобби, чачы, темперамент, баарлашуу тили, жашаган өлкөсү, кызыгуулары ж.б.

Мүнөздөмөлөр менен карточкаларды аралаштыруу керек, бирок мүнөздөмө кескин түрдө эки түргө бөлүнгөнү белгилүү:

- адамдын каалоосунан анын өзгөрүүсү көз карандысыз болгон сапаттар (мүнөздөмөлөр): жынысы, курагы, расасы, этникалык тиешелүүлүгү, боюу, көзүнүн, терисинин түсү;
- калган сапаттарды тигил же бул шарттардын же адамдын баамдап-түшүнгөн каалоосунун таасири алдында өмүр боюу өзгөртсө боло турган сапаттар.

Тренер катышуучуларды тегерете отургузат жана аларга бүгүн кадимки күн эмес жана ошондуктан алардын бардыгында «сыйкырдуу дүкөнгө» келгенге мүмкүнчүлүк бар экендиги тууралуу айтат. Ал «СЫЙКЫРДУУ ДҮКӨН» жазуусун алып чыгат жана аны алдын ала жайгаштырылган карточкалардын үстүнө илет. Тренер дүкөнгө кирүүнүн шартын кунт коюп угуусун суранат:

«Дүкөн үч мүнөт гана ачык болот! Дүкөндө бүгүн гана уникалдуу «буюмдар» сатылат - ал адамдын мүнөздөмөсү, аларды бекер эле алса болот! Ушул эле учурда «буюмдарды» тандоо менен, бардыгыңар бир абдан маанилүү шартты унутпашыңар керек: **адам өзгөртө алган гана «буюмдарды» сатып алса болот!!!**

Тренер катышуучуларга карточкаларга келип жана өзүлөрүнө кандайдыр бир «буюмду» тандоосун сунуштайт. Өзгөртсө боло турган касиеттер менен карточкалардын саны катышуучулардын санынан бир же экиге азыраак болушу керек. Мына ошентип, «провокация» төмөнкүдөн турат, кимге керектүү «буюм» жетпей калса, өзгөргөбөгөн мүнөздөмө менен карточкаларды алыша алышат. Тренер «дүкөн жабылат» деп кабарлайт жана бардык катышуучуларды «сатып алган» товарлары менен өзүлөрүнүн ордуларына келүүсүн өтүнөт.

Дайыма эле өзгөрүлбөгөн мүнөздөмөлөрү (жынысы, курагы, расасы) менен гана бир нече карточкалар ачылбай калат.

Андан соң тренер төмөнкү суроолорго таянуу менен, талкууну баштайт:

- Кандай «буюмду» (мүнөздөмө/сапат) өзүңө алдың?
- Эмне үчүн дал ушуну?
- Сатып алуунун шарты аткарылдыбы?
- Биз өзгөртө алабызбы?
- Сизди эмне таң калтырды, эмне кызыктуу болду?
- Мүнөздөмөлөрдү көрүү менен, биз адамдардын окшоштуктары жана айырмачылыктары жөнүндө эмне айта алабыз?
- (Катышуучунун аты) ... тийген «буюмду» (мүнөздөмө/сапат) силердин ар бириңер алат белеңер?
- Бул эмнени билдирет?
- Сиздерде көбүрөөк окшоштук көппү же айырмачылык көппү, кандай деп ойлойсуңар?

Ар бир «сатып алган буюмду» талкуулоо менен, мүнөздөмөнүн бир түрүнөн экинчи түрдүн айырмачылыгы такталат. Талкуулоо процессинде ар бир алган «буюмду» кылдат талдап жана көзүнүн, терисинин түсүн, адамдын боюн ж.б. өзгөртүү ТАПТАКЫР МҮМКҮН ЭМЕС! деген жалпы макулдашууга келүү керек. Же буларды өзгөртүү АБДАН ТАТААЛ! Бирок мүнөздөмөлөрдүн башка түрлөрүн аздыр-көптүр өзгөртсө болот.

Талкуулоо процессинде тренер алдын ала даярдалган көп түрдүүлүк дөңгөлөгү тартылган ватман кагазынын борборунда өзгөрүлбөгөн мүнөздөмөлөр, ал эми айланасында-калган башкалары жайгашкан ички жана тышкы айлана түрүндөгү карточкаларды бекитет. Ички айлана адамдын алгачкы (өзгөрүлбөгөн) сапаттарын жайгаштыруу үчүн орун болот, ал эми сырткы айлана-өмүр боюу тигил же бул шарттардын же адамдын баамдап-түшүнгөн каалоосунун таасири алдында өзгөртсө боло турган сапаттарды жайгаштыруу үчүн орун болот.

Тренер айлананын борборунда беш гана сапаттар бар экендигин баса белгилеши керек: жынысы, курагы, расасы, этнос жана психологиялык-физиологиялык мүнөздөмөлөр, ал эми тегерегинде-көптөгөн өзгөрүлүүчү, анда адамда тигил же бул ченде тандоосу жана аларды өзгөртүү боюнча мүмкүнчүлүгү бар. Ошондой эле адам өзгөртө албаган кээ бир касиеттер төрөлгөндөн баштап эле туубаса болгонуна, ал эми кээ бирөөлөрү социалдык болгонуна көңүл буруу керек: мисалы, адамдан бай же кедей үй-бүлөдө төрөлгөн, шаарда же айылда төрөлгөнү көз каранды эмес.

Көп түрдүүлүк көптөгөн параметрлерге ээ, бирок алардын бардыгы адамдын жашоосунда же коомдогу анын өз ара мамилесинде бирдей маанилүү эмес. Кайсы бир учурларда төмөнкүдөй мүнөздөмөлөр болушу мүмкүн мисалы, биз доспуз же өзүбүзүн ата-энелерибиздин балдарыбыз же кайсы бир окуу жайынын окуучуларыбыз же спорт командасынын мүчөлөрүбүз же өзүбүздүн шаардын (айылдын) тургундарыбыз ж.б.

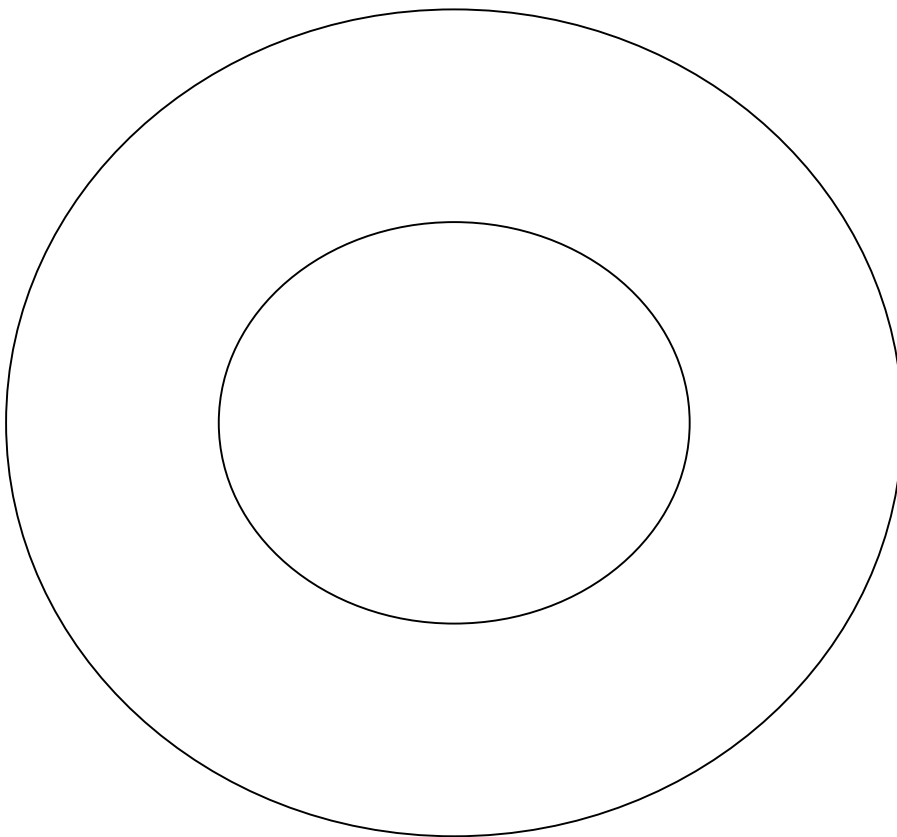
Бул окшоштуктар жана айырмачылыктар биздин тиешелүүлүгүбүздүн бир бөлүгү болуп эсептелет жана биздин тең салмактуулукту камсыз кылат. Андан сырткары, биздин окшоштуктар жана айырмачылыктар башка адамдардан бири-бирине көз каранды болушат.

Эгер адамдар **бир эле этникалык тиешелүүлүккө ээ болушса** дагы, алар көпчүлүгүндө бири-биринен айырмалана тургандыгын белгилөө маанилүү. Тескеринче, адамдар көпчүлүгүндө бири-биринен айырмаланышы мүмкүн, бирок ошого карабастан жакын достор же туугандар болушу мүмкүн. Ушундай айырмачылыктарга карабастан биз тиричиликте, өздүк жашоодо жашай беребиз жана дайыма кандайдыр бир жалпы нерсени табабыз. Жалпы сапаттар айырмаланганга караганга дайыма көбүрөөк болот.

Көнүгүүнү аяктоо менен, тренер катышуучуларды башкы корутундуларга алып келет:

1. Көп түрдүүлүк-бизди окшош жана ар түрдүү кылган бардык касиеттер (окшоштуктар дагы, айырмачылыктар дагы биздин иденттүүлүгүбүздүн бөлүгү).
2. Адам катары бири-бирибизден айырмаланганга караганда көбүрөөк окшошпуз (ар түрдүү адамдар ортосунда көпчүлүгүндө окшоштук бар жана окшош адамдардын ортосунда айырмачылыктар бар).
3. Бирок айырмачылыктар мааниге ээ!

«КӨП ТҮРДҮҮЛҮК ДӨҢГӨЛӨГҮ» көнүгүүсүнө тиркеме
(көп түрдүүлүктүн биринчи жана экинчи касиеттери - өздүк «портрет»)

6.2. Тема: «Гендердик теңдик жана теңсиздик»

22-көнүгүү. «Келечекке секирүү»

Көнүгүүнүн жыйынтыгы боюнча талкуулоо (дискуссия) – 20 мүн.

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: теңсиздиктин пайда болуусунун объективдүү жана субъективдүү факторлорун түшүнөт, социалдык теңсиздиктин себептерин түшүндүрө алат жана талдай алат.

Баалуулук: социалдык адилеттүүлүк жана теңдик баалуулугун тааныйт.

Практикалык: маданий жана топтук тиешелүүлүгүнө карабастан бардык жарандарга тең мамиле көз карашын ишенимдүү билдирет.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн баамдап-түшүнүү жана

өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: көнүгүүнүн баяндалышы, көнүгүү үчүн материал (карточкалар, ленталар)

«Келечекке секирүү» көнүгүүсүн аткаруу

Тренер катышуучуларга сабактын темасы «Теңсиздик» деп айтып, аларга ушул түшүнүктүн түшүндүрмөсүн берүүсүн сунуштайт. Сунушталган бардык варианттар тактага же ватман кагазга жазылат. «Келечекке секирүү» көнүгүүсү ушул суроону түшүнүүгө жардам берет. Тренер, катышуучулар каалаган ыкма менен үч топко бөлүнүшү үчүн чучугулак өткөрөт, ал учурда бөлүштүрүү процессине ыңгайлашууга жана топко капысынан түшүп калганга мүмкүн болбойт. Мисалы, столдо жайгаштырылган ак түстөгү бирдей карточкалар ички тараптан ар түрдүү түстүү маркерлери бар. Ар бир катышуучу түстүү карточканы капысынан алат. Бардык катышуучулар үч түстүү топторго бөлүнүшүп, алган түстүү тиешелүүлүккө ылайык дубалды көздөй тизилишет.

Тренер катышуучулардын алдында полдо лентаны жаят, ал шарттуу бардык катышуучулар үчүн БИРДЕЙ старттык шарттар дегенди билдирет. Кийинки үч ленталар биринчи топтун алдында бир кадам аралыгында, экинчи топко-эки кадамдын аралыгында жана үчүнчү топтун алдында-үч-төрт кадамдын аралыгында жайгаштырылышы керек. Ленталар биринчи топтун катышуучулары тапшырманы аткаруусу жеткиликтүү жеңил болгондой, экинчи топ белгилүү аракеттерди жүргүзгөндөй, ала эми үчүнчү топ үчүн бул таптакыр чечилбеген милдет болгондой жайгаштырылышы керек.

Тренер катышуучулардын көңүлүн ушунтип жайгаштырылган ленталар бирдей «старттык» жана ар түрдүү «фиништик» шарттар экендигин билдирет. Катышуучулардын милдеттери болуп эки лента ортосунда бир секирүү менен старттын жана фиништин сызыгын тебелебей аралыкты басып өтүү болот. Тапшырманын шартын аткаргандар үчүн «сыйлык» болуп шарттуу «бактылуу келечекке» келип түшүү эсептелет.

Бардык катышуучулар секирүүгө даярданышы керек жана тренердин белгиси боюнча секириши керек. Топ секирет, шайыр башаламандык пайда болот, тренер тапшырманы аткара АЛБАГАНДАРДЫ жана шарттуу «бактылуу келечекке» бара албагандарды өзүнчө топко чогултат жана алар үчүн кол чабууларды уюштурат. Андан соң тренер катышуучуларды өзүлөрүнүн «түстүк тиешелүүлүгүн» ошондой эле жеңүүчү топко тиешелүүлүгүн сактоо менен, тегерекке отурушун суранат.

Аткарылган тапшырманын жыйынтыгы боюнча талкуулоо үчүн суроолор:

- Тапшырманы аткаруу кандай өттү?

- Ким үчүн ал жеңил болуп көрүндү, эмне үчүн?
- Ким үчүн тапшырманы аткаруу татаал болду жана эмне үчүн?
- Ким үчүн тапшырманы аткаруу мүмкүн болгон жок жана анын себеби эмнеде?
- Катышуучулардын кимдир бирөөсү бардык каалоочулар «келечекке» бара албаганына күнөлүүбү?
- Бул тапшырманын шарттарынын адилетсиздиги эмнеден турат?
- Тапшырма адилеттүүрөөк болушу үчүн эмнени сунуштаса болот эле?
- Ушул кырдаал реалдуу турмушта пайда болгон теңсиздик көйгөйлөрүнө окшошпу?
- Ушундай көйгөйлөрдү чечүү үчүн реалдуу жашоодо эмне кылса болот?

Талкуулоо процессинде «Старттык шарттар» кандайдыр бир деңгээлде теңделүү керектиги тууралуу сунуштар сөзсүз пайда болот, башкача айтканда, адамдар белгилүү бакубатчылыкка тең жеткиликтүүлүк алышы керек.

23-көнүгүү. «Ашкабактан пирог»

Теңсиздик жөнүндө сүйлөшүүнүн уландысында тренер катышуучуларга дагы бир тапшырманы аткарууну сунуштайт жана «Ашкабактан пирог» көнүгүүсүнө катышууга чакырат. Ал үчүн тренер катышуучулардын арасынан алтоону алдыга чыгуусун сунуштайт. Бардык ыктыярчуулар (волонтерлер) бир сызыкка тизилишет жана ар бирине белгилүү мүнөздөмөсү менен карточка берилет. Карточкаларды алдын ала төмөнкү көз караштар боюнча даярдап коюу зарыл:

- Менин ашкабактан аллергиям бар.
- Ашкабакты каалаган түрдө абдан жакшы көрөм!
- Мен ашкабактын даамын абдан жаман көрөм!
- Ашкабактан пирогду абдан жакшы көрөм, бирок апам гана даярдаган.
- Эч качан ашкабактан пирогду жеген эмесмин-жакпай калабы деп коркуп жатам...же ооз тийип көрөйүнбү? ... эмне деп айтарымды дагы билбейм...
- Ашкабактан пирогду жакшы көрбөйм, анткени аны менен начар эскерүүлөр байланыштуу.

Карточканы алган волонтерлер көз караштар менен таанышып жатканда, тренер алты ТЕҢ бөлүккө бөлүнгөн «ашкабактан пирог» даярдалган тамакты алып чыгат. Андан соң, оюндун ар бир катышуучусуна бирден «пирогдун бөлүгүн» алуу сунушталынат. Ар бир катышуучу алган позициясына жараша «сыйлоого» реакция кылышы керек жана ал «сыйлоону» кабыл алууга макулбу же жокпу, эмне үчүн экендигин түшүндүрүшү керек.

Калган катышуучулар кырдаалга баа берүүгө аракет кылуу менен болуп жатканга байкоо жүргүзүшөт.

«Пирогду бөлүштүрүүдөн» кийин тренер волонтерлорго өзүлөрүнүн ордуна отуруусун сунуштайт жана төмөнкү суроолорду пайдалануу менен, талкуулоону баштайт:

- «Пирог» даамдуу болдубу жана аны бөлүштүрүүгө катышкан адамдар ыраазы болуштубу?
- «Пирог» адилеттүү эле бөлүштүрүлдүбү? Эмне үчүн?
- «Пирогду» сунуштаган адамга кандай дооматтарды айтса болот?
- «Пирогдун» кайсы бөлүгүн адилеттүү деп эсептесе болот жана эмне үчүн?
- Турмушта сырткы кырдаал абдан адилеттүү болгон БАРДЫГЫ ҮЧҮН ТЕҢ окшош кырдаалдар болобу, ал эми чындыгында тигил же бул адамга карата ТЕҢСИЗДИК көрүнүшү мүмкүн? Тигил же бул адамдардын топтору? Мисал келтиргиле.
- Ушул «теңдүүлүктүн» негизинде эмне жатат? Анын адилетсиздиги эмнеде?
- Кырдаал чындыгында адилеттүү болушу үчүн эмне кылуу керек?

Тренер катышуучуларга сунуштаган **корутундулар**:

Кээде теңсиздик баштапкы шарттарда (түзүлүштүк же объективдүү теңсиздик) ачык болуп эсептелет. Мыкты шарттарда жашаган адамдардын тобу ушул учурларда башка адамдар начар жашап жаткандыгына күнөлүү эместигине басым жасоо маанилүү. Бирок башкаруунун жана коомдук бакубатчылыктарды кайрадан бөлүштүрүүнүн белгилүү механизмдеринин жардамы менен түзүлүштүк теңсиздик азайуусуна келиши керек, мына ошондо кандай чаралар мүмкүнчүлүктөрдү теңдөөгө түрткү болорун түшүнүү маанилүү. Ошол эле учурда кээде сыртынан «бардыгы үчүн тең» болуп көрүнгөн кырдаал чындыгында теңсиздик механизмин жашырып жаткан болот. Мисалы, эгер шайлоо жөнүндө мыйзамда бардык талапкерлер шайлоого катышышы үчүн 3000 доллар бирдей суммадагы кепилдик төлөшү керектиги жазылса, бул бардыгы үчүн тең шарт катары көрүнөт. Бирок мындай «теңдик» аялдарды абдан татаал абалга коюп жатат, анткени алар бардык өлкөлөрдө эркектерден азыраак акча табышат, ден-соолугунан (майыптар) мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдар, коомдун аяр катмарларындагы адамдарга ушул акчаны иштеп табуу кыйыныраак. Биздин айланабызда мындай кырдаалда аз эмес жана аларга жалпы жана формалдуу белгилер менен «тең бөлүштүрүүнү» эмес, ар бир конкреттүү кырдаалдын өзгөчөлүктөрүнө ылайык факторлорду жана шарттарды баалоо үчүн дайыма кунт коюп көңүл буруу зарыл.

6.3. Тема: «Социалдык камтылуу/чыгаруу маселеси»

24-көнүгүү. «Эч качан, эч качан»

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: социалдык чыгаруунун негизинде жүргөн белгилерди (же курулай элестеткен) билет; чыгаруунун механизмдерин түшүнөт; киргизүүнүн маанилүүлүгүн негиздей алат; теңсиздиктин, чыгаруу жана зордук-зомбулуктун пайда болуусунун тереңдөө процесси ортосундагы өз ара байланышты айырмалайт.

Баалуулук: социалдык камтылуу жана кабыл алуунун баалуулугун тааныйт; бардык катышуучулардын кызыгууларын эске алуу менен биргелешкен чечимдердин зарылдыгын сыйлайт; эмоционалдык эмпатиянын калыптануусуна даярдыкты көрсөтөт; чыгаруу жана зордук-зомбулуктан баш тартуунун маанилүүлүгүнө ишенет.

Практикалык: бардык катышуучулардын кызыгууларын эске алуу менен биргелешкен чечимге негизделген турмуштук тажрыйбаны пайдаланууга даяр; ар түрдүү адамдар менен өз ара аракеттенүүдө жана коммуникацияда камтылуу нормаларын көрсөтөт; социалдык чыгарууга алып келген жүрүм-турум формаларынан жана мамилелеринен качат.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн аңдап-түшүнүү жана өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: Чоң барактар, фломастерлер, кагаз, жабышчак лента.

«Эч качан, эч качан» көнүгүүсүн аткарууга 40 мүн.

1. «Бирикмелерди курууга жетекчилик» слайдын көрсөткүлө. Катышуучулардан алардын реакциясы жана комментарийлери тууралуу сурагыла.

АЗЫРКЫ УЧУРДА ДҮЙНӨДӨ БАР БОЛГОН ШАРТТАРДА БИЗДИН АР БИРИБИЗ КООМДУК КЫСЫМДЫН БУТАСЫ БОЛГОНБУЗ ЖЕ БОЛУУДАБЫЗ ЖЕ БОЛО БЕРЕБИЗ ЖАНА БИЗДИН АР БИРИБИЗ КАЧАНДЫР БИР КЕЗДЕ КАЙСЫ БИР КЫСЫМДАЛГАН ТОПКО КАРАТА «БУТА ЭМЕС» ТОПТУН БӨЛҮГҮ БОЛГОНБУЗ ЖЕ БОЛОБУЗ ЖЕ АЗЫР БОЛУП ЖАТАБЫЗ. АНДА БИРИКМЕНИ КУРУУ АР БИРИБИЗ ҮЧҮН КЕРЕК.

2. Кысымдын/бөгөт коюунун ар түрдүү формаларын ар бир баракка жазгыла: Эйджизм (курактык себеп боюнча кысым), Сексизм (жыныс себеби боюнча кысым), Классизм (социалдык-экономикалык топко тиешелүүлүгүнө карата кысым), Расизм (этникалык топко

тиешелүүлүгүнө карата кысым), Гетеросексизм (салттык эмес сексуалдык багыты боюнча кысым), Религионизм, Эйблизм (физикалык жетишпестикке карата кысым), Сайзизм (көлөмүнө карата кысым), Тилдик кысым (тили боюнча кысым).

3. Мисал: Кысымга алынган «бута» тобунун мүчөсү катары _____

мен сиздердин эч качан, эч качан айтышыңарды/аткарбашыңарды каалайт элем _____ жана мага тең адам катары кайрылышыңарды каалайт элем»

4. Башка чоң кагазга жактоочу боло турган «бута эмес» топтун өкүлүнүн өздүк арызынын мисалын жазгыла. Жактоочунун арызы башка адамдын сезимдерин жана муктаждыктарын түшүнүүнү көрсөтөөрү тууралуу айтса болот: «Кысымга алынган адамдардын жактоочулары катары _____ биз убада кылабыз эч качан, эч качан сүйлөбөгөнгө/жасабаганга _____ анткени, биз ушунун айынан сиз өзүңүздү кандай сезип жатканыңызды биз билебиз _____ жана сиз менен тең адам катары кайрылууну биз каалайт элек.

5. Ушул тапшырма аткарылышы үчүн сиз катышуучулар менен айланада тура алгандай ачык мейкиндик болушуна кам көрүңүз. Катышуучулар иштеши үчүн отургучтар керек болот.

6. Бөлмөнүн борборуна тегерете кысымдардын түрлөрүнүн аталышы жазылган баракчаларды жайгаштыргыла. Катышуучулар чыгышып, аларга тиешелүү болгон «бута» тобунун мүчөсү катары кысымдын түрү жазылган баракчанын жанына турушу керектигин айткыла. Аларды өзгөчө орчундуу болуп көрүнгөн кысым/бөгөт коюунун түрүн тандоосун сурангыла. Катышуучулар ар бир кысымдын түрүнө 3-6 адамдан тең бөлүнүшүнө аракеттенгиле.

7. Ар бир топко айткыла:

- уюштуруучуну, жазып жаткан адамды жана жардамчыларды тандагыла;

- 10 мүнөттүн ичинде кысым көрсөткөндөр «эч качан, эч качан» айтпай же жасабай турган 10 аракеттин же тастыктоонун тизмесин түзгүлө;

- 5 мүнөттүн ичинде жок дегенде 2 арыз даярдагыла, анда сиз кысым көрсөткөндөргө «эч качан, эч качан» бир нерсени жасабай турганын сурангыла;

- 5 мүнөттүн ичинде кысымдын тигил же бул түрүн көрсөтүшкөн ар топ команданын бардыгы биригип өзүнүн арызын көрсөтүүгө даярдануусун сунуштагыла;

- Андан соң силер өзүңөрдүн презентацияларыңарды көрсөтөсүңөр.

1. Топтун ишине байкоо жүргүзгүлө жана аларга жардам бергиле, топко убакыт жөнүндө эскертүүгө таймер жана гонгду пайдалангыла.

2. Катышуучуларды «Жактоочулардын айланасына» топтолушун сурангыла. Тигил же бул кысымдын түрүн көрсөткөн ар бир топ кантип айлананын борборуна чыгып, өзүлөрүнүн арыздарын сунуштай тургандыгын көрсөткүлө.
3. Андан соң катышуучуларды ар бир «бута» тобунун арызын уккандан кийин, алар кантип хор менен жооп бере тургандыгын практикалашы керектигин сунуштагыла. Алар бул арызды үн чыгарып кайталашат.
4. Ар бир топ өзүнүн арызын сунуштайт жана ага «Жактоочулар айланасы» жооп берет.
5. Бардык топко ыраазычылык билдиргиле жана бул көнүгүүнү, катышуучуларда пайда болгон суроолоруна жооп берүү менен бүтүргүлө.

Тренер катышуучуларга сунуштаган **корутундулар**:

Биздин ар бирибизге жактоочулар керек жана биздин ар бирибиз кимдир бирөөгө жактоочу боло алабыз. Төмөндө келтирилген кеңештер ушул баштапкы жобого негизделген. Алар «бута» тобунунун дагы, «бута эмес» тобунунун дагы көз карашында тең ченде колдонулат.

«Жактоочуларды кантип табуу керек» кеңештер

1. Сиздин топ-жана өзгөчө сиз өзүңүз-жактоочулар бар болушуна татыктуусуз.
2. Сиздин көйгөйлөр сиздин топтон сырткары бардык адамдарды кабатырлантарын билгиле.
3. Башка топтогу адамдар сиздин табигый жактоочуларыңар, алар сиздин жактоочуларыңар болулары келишет жана алар сиздин жактоочу болуу алардын кызыкчылыгына кирет.
4. Бардык учурларда башка топтогу адамдарга дайыма сиздин натыйжалуу жактоочусу болушуна кысым жана ички бекемделген кысым жолтоо болот (убактылуу).
5. Азыркы учурда сиздин жактоочулар алар жолуккан кысымга алуу жана аларда бар болгон ички бекемделген (өздөштүрүлгөн) кысымга алуу шартында эмнеге жөндөмдүү болсо, болушунча ошону аткарышат. Келечекте алар натыйжалуураак жактоочулар боло тургандыгын эсиңерден чыгарбагыла.
6. Сиз өздүк турмуштук тажрыйбаңызда эксперт болуп эсептеле тургандыгыңызды жана сиз башка адамдар угушу керек болгон маалыматка ээ экендигиңизден баштагыла.
7. Сизге көрсөткөн кысымды башкаларга көрсөткөн кысым менен салыштырбастан өзүңүздүн турмуштук тажрыйбаңыздын негизинде сүйлөңүз.

8. Сиздин турмуштук тажрыйба-бул ийгиликтери көп аңгеме, башкалар менен ушул жеңиштер менен бөлүшкүлө, ошондой эле эмне татаал/көйгөйдү чакырат же сизди кысымга аларын айтып бергиле.

9. Сиздин жактоочулар өркүндөй тургандыгын күткүлө; алар сиздин күрөштө «татаал» көйгөйлөрдү жеңе аларын күткүлө.

10. Сиздин жактоочуларыңыз натыйжалуу болушуна жардам берүүгө сизде толук укук бар. Бардык эле учурда ушундай чечим кабыл ала аласыз. Ушуга жөндөмдүү болгонуңузга өзүңүз менен сыймыктансаңыз болот.

Тема: «Баштапкы чекит» ролдук оюну

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: коомдук «чыгаруу» жүргөн «чыгаруу» түшүнүгүнүн аныктамасын, анын түрүн жана белгилерин билет; адамдарды мүнөздөгөн алгачкы (өзгөрүлбөгөн) жана экинчи (тигил же бул даражада өзгөрүлгөн) белгилерди айырмалайт, чыгаруу механизмдерин түшүнөт; «камтылуунун» маанилүүлүгүн негиздей алат; теңсиздиктин, чыгаруунун, басмырлоо жана зордук-зомбулуктун пайда болуусунун тереңдөө процесси ортосундагы өз ара байланышты айырмалайт.

Баалуулук: коомдук камтылуу жана кабыл алуунун баалуулугун тааныйт; бардык катышуучулардын кызыгууларын эске алуу менен биргелешкен чечимдин зарылдыгын сыйлайт; эмоционалдык эмпатиянын калыптануусуна даярдыкты көрсөтөт; чыгаруу жана зордук-зомбулуктан баш тартуунун маанилүүлүгүнө ишенет.

Практикалык: бардык катышуучулардын кызыгууларын эске алуу менен биргелешкен чечимге негизделген турмуштук тажрыйбаны пайдаланууга даяр; ар түрдүү адамдар менен өз ара аракеттенүүдө жана коммуникацияда камтылуу нормаларын көрсөтөт; социалдык чыгарууга алып келген жүрүм-турум формаларынан жана мамилелеринен качат.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн аңдап-түшүнүү жана өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар:

- 1. Алдын ала даярдалган ролдор менен 10 карточка, аларды катышуучулар «ойношу» керек:**
 - коляскадагы майып

- министр
- 2, 3 жаштагы балдары менен кош бойлуу аял
- күрт кыз
- туруктуу жашаган жери жок адам (БОМЖ)
- укук коргоочу уюмдардын лидери, уйгур
- Тажикистандан легалдуу эмес эмгек мигранты
- мамлекеттик тилди билбеген ишкер
- ВИЧ-инфицирленген наркоман
- 70 жаштагы жалгыз пенсионер

2. Басылып коюлган барактар

Аракеттерди аткаруу үчүн тастыктоолор:

- Сиз башка айылга эч кимдин жардамы жок эле бара аласыз.
- Сиз футбол ойной аласыз.
- Сиз сапаттуу медициналык дарылоону өзүңүзгө ыйгара аласыз.
- Сизди террористер менен байланышта деп шектөөгө мүмкүн эмес.
- Сиз мамлекеттик сыйлык менен сыйлана аласыз.
- Сиз кечинде дайыма ресторанда тамактана аласыз.
- Сиз мамлекеттик кызматтардын жогорку кызматтарына талапкер боло аласыз.
- Сиз чет өлкөгө эс алууга бара аласыз.
- Сиз өкмөттүн аракеттерине каршы акцияларда катыша аласыз.
- Сизди эл алдындагы лекцияларга чакырышат.

3. Ватман же флипчарт кагаздары жана маркерлер

«Баштапкы чекит» ролдук оюн көнүгүүсүн аткарууга 60 мүнөт

Тренер волонтерлорго алдын ала даярдалган катышуучулар «ойной» турган ролдору менен карточкаларды таратат. Волонтерлор тактанын жанында тизилип турушу керек. Калган катышуучулар кыймылдоого мейкиндик түзүү үчүн эки бош тарапта жайгаштырылган отургучтарга отурушат.

Тренер оюндун эрежесин түшүндүрөт:

«Силер азыр эле алган ролго киргиле-силер өзүңөрдүн ушул адам экениңерди элестеткиле. Силер ким экениңерди башкалар көрүшү үчүн ролду көрсөткөн карточканы алдыңарга кармагыла. Тастыктоолор окулуп жаткан учурда өзүнүн ролуна жараша тигил же бул

суроого оң жооп берген адам бир кадам алдыга жылат, ким терс жооп берсе, өзүнүн ордунда калат».

Тренер катышуучуларга тигил же бул кадамды жасоону чечүүгө мүмкүнчүлүк берүү үчүн тастыктоолорду ирети менен окуйт. Кадамдардын эң бийик саны -10.

Роль ойногон бардык катышуучулар бардык он көз карашты аныктагандан кийин, тренер процессти жана тапшырманы аткаруунун жыйынтыктарын талкуулоону уюштурат. Көп кадам жасаган катышуучулардан баштап суроолорду берүү зарыл. Эгер башка катышуучуларда кандайдыр бир суроолор же комментарийлер пайда болсо, аларды дагы сүйлөшүүгө камтуу керек.

Талкуулоо үчүн суроолор:

- Сиз ушул жерде кантип болуп калдыңыз? Сиз өзүңүздү кандай сезип жатасыз?
- Кайсы кадамдарды сиз жасай алдыңыз, кайсыларды -жок? Эмне үчүн?
- Эмне үчүн старттагы окшош позициялардан кийин бардыгыңар ар түрдүү аралыкта болуп калдыңар? Бул адилеттүүбү?
- Реалдуу жашоодо ушундай учурлар кездешеби, тең укуктар тең мүмкүнчүлүктөр менен камсыздалбаган жана тең жыйынтыктарга алып келбеген учурларга мисал келтиргиле.
- Тең мүмкүнчүлүктөрдү камсыздоо үчүн кандай чараларды колдонуу керек?
- Адамдар тигил же бул белгилер боюнча чыгарылып салынган учурлар реалдуу жашоодо кездешеби? Бул адилеттүүбү?
- Чыгаруу кырдаалынан арылуу үчүн кандай чараларды колдонуу керек?

Катышуучулар менен чыгаруу түшүнүгүн жана түрүн талкуулагыла. **Чыгаруу-бул белгилүү белгилер боюнча адамдын укуктарын түз бузуу.** Тактага же чоң кагаздын барактарына чыгаруунун өтө таралган түрлөрүн жазып, ар бирин топ менен талкуулагыла. Ар бир топко жардам берүү менен, чыгаруунун көбүнчө кездешкен белгилери менен тизмени кошумчалагыла:

- физикалык ден-соолук;
- жынысы;
- курагы;
- дин;
- үй-бүлөлүк абал;
- билими;
- теги;
- этникалык тиешелүүлүк;

– тил ж.б.

Адамдар ээ болгон ар түрдүү мүнөздөмөлөрдүн жана ар түрдүү коомдо аларга берилген баа берүүнүн негизинде басмырлоо ишке ашырылышы мүмкүн. Көпчүлүк учурда басмырлоого азчылыктын жана басынткан абалда болгон социалдык топтордун өкүлдөрү учурашат жана алар чечимдерди кабыл алуудан чыгарылышкан (балдар, майыптар, карылар, аялдар, этникалык азчылыктын өкүлдөрү ж.б.).

Катышуучуларга бир эле суроону берүү зарыл - бул адилеттүүбү? Кандайдыр бир белги менен чыгарып ташташкан адам өзүн кандай сезет? Баарлашуу, өз ара аракеттенүү, оюн процессинен кайсы белгилер боюнча чыгарууну ишке ашырса болот? Келечекте адилетсиздиктен алыс болушу үчүн бүгүнкү ушул көнүгүүдөн алар кандай сабак алышты?

Катышуучулар менен ушул теманы талкуулоо менен, адамдарды мүнөздөгөн алгачкы (өзгөрүлбөгөн) жана экинчи (тигил же даражада өзгөрүлгөн) белгилер «Көп түрдүүлүктүн дөңгөлөгү» көнүгүүсүнө кайрылышы зарыл. Этникалык – бул өтө сезимталдуу, керек болсо оор кабыл алынган белги, андан чыгаруу ачык чыр-чатакка, кээде трагедиялуу корутундуга алып келет. Бул касиет «кроссовкалар», үй-бүлөлүк макам менен салыштырылбайт жана өзгөрүүлөргө дуушар болбогон катарда турат, демек, эгер адам чыгарылып салынса, ал өзгөрүүгө жана камтылууга мүмкүнчүлүк албай калат. Бул учурда этникалык белги боюнча адамдын укуктарынын ачык жана түз бузулушу жүрөт.

Ошондой эле бардыгына тааныш «Бирдиктүү мамлекеттик экзамендин принциби» иллюстрациясын карап көрсө болот. Чыгаруу үчүн биринчи же экинчи белгилердин кайсынысы пайдаланылат?

Талкуулоонун жыйынтыгы боюнча тренер катышуучуларга сунуш кылган **корутундулар**:

Чыгаруу теңсиздик жана коомдук адилетсиздик менен тыгыз байланышта. Бардык

коомдо бир адамдар жакшы жашашат, башкалары начар жашашат. Бирок бул дайыма эле адамдардын өзүнөн гана көз карандыбы? Мисалы, Кыргызстанда алыскы тоо жерлеринде төрөлгөн балдардын мектепке баруу, сапаттуу тамактануу, телепрограммаларга же Интернетке жеткиликтүүлүк ж.б. көйгөйлөрү бар. Мына ошондуктан, кээ бир адамдар чыгарууну алардан көз карандысыз себептерден улам башынан өткөрүшөт жана бул алар тараптан чоң адилетсиздик катары кабыл алынат. Чыр-чатактардын пайда болуусунда мындай теңсиздик көпчүлүк учурда адамдардын күнөөсү менен пайда болгон теңсиздик катары кабыл алына баштайт.

Ошондуктан кайсы бир учурларда, кандайдыр бир жетишпестиктер үчүн адамдардын тобу айыпталуусуна сын көз караш менен абдан күнт коюп кароо керек. Инсандык (ошондой эле тиричилик) деңгээлде мамилелерди курууда толеранттуу болуу дагы маанилүү. Стереотиптер жөнүндө эстөө керек жана кандай гана социалдык топко алар тиешелүү болбосо дагы бардык адамдар ар түрдүү экендигин түшүнүү керек.

Ошол эле учурда адамды анын инсандык сапаттары, көз караштары, жашоо образына ылайык кабыл алуу же баалоо керек, ал эми бул жакыныраак таанышуу жана баарлашуу процессинде гана «ачылат», анда дайыма эле жалпы кызыгуулар жана байланыш жолдору табылат.

6.4. Тема: «Стереотиптер менен күрөш»

25-көнүгүү. «Фразалар»

- Көнүгүүнүн жыйынтыгы боюнча **талкуулоо – 20 мүн.**
- Бруно Бозетто «Италиялыктар жана европалыктар» мультфильмин көрүү жана көрүүнүн жыйынтыгы боюнча блиц-талкуулоо- **20 мүн.**

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: маданий аралык өз ара аракеттерде стереотиптердин ролун жана алардын тегин түшүнөт; позитивдүү жана негативдүү стереотиптерди айырмалайт; стереотиптүү ой-толгоолорду же туура эмес жалпылоолорду бөлүп көрсөтө алат, адам жөнүндө, анын этникалык жана маданий тиешелүүлүгүнөн көз карандысыз негиздүү ойду алуу үчүн сүйлөшүүнүн маанилүүлүгүн түшүнөт.

Баалуулук: адам жөнүндө стереотиптүү жана шашылыш ой-толгоонун зыян таасирин тааныйт.

Практикалык: маданий айырмачылыктарга сензитивдүүлүктү (сезгичтикти) көрсөтөт, этникалык жана маданий стереотиптерден арыла алат, топтук жалпылоолорго карама-каршы адамдын өздүк сапаттарына багыт алат.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн баамдап-түшүнүү жана өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: алдын ала даярдалган эки түстөгү карточкалар: бир түстөгү карточкада фразанын башталышы жазылган, башка түстөгү карточкада-аягы, видеоматериалды көрүү үчүн техника, мультфильм Бруно Бозетто «Италиялыктар жана европалыктар»

«Фразалар» көнүгүүсүн аткаруу

Катышуучуларды тегерете отургузуп, тренер учурдагы сабактын темасын жарыялайт жана «стереотип» сөзүнүн аныктамасын айтышын суранат. Ылайыктуураак келген божомолдоолорду флипчартка жазуу керек, алардын арасында сөзсүз түрдө төмөнкү ой кездешиши мүмкүн: стереотип – бул коомдо жашаган адамдар, окуялар же кубулуштар жөнүндө жөнөкөйлөтүлгөн образ же пикир. Тренер бул теманы «Фразалар» деп аталган көнүгүүгө катышуу менен кеңейтүүнү сунуштайт.

Ал үчүн эки түстөгү карточкалар алдын ала даярдалат, бирөөсүндө категориялар жазылган, ал эми экинчисинде ушул категориялардын мүнөздөмөлөрү, аларды тренер катышуучулардын алдына аудиториянын полуна жайгаштырат. Катышуучулар сүйлөмдүн башталышын жана

аягын пайдалануу менен, карточкаларды карашып, фразаларды түзүшү керек. Фразаларды бардык топ менен талкуулап, чогултуулат. Тренер, эгер керек болсо стереотиптүү мамилени көздөп катышуучуларга билгизбей «жардам берүү» менен топтордун көбүнчөсү пайда болгон аныктамалар менен макул болушуна максат коюуга аракет кылат.

Карточкаларда алдын ала даярдалган фразалар кенен жайылган этникалык, кесиптик, курактык жана гендердик стереотиптер болуп эсептелет. Катышуучулар төмөнкү фразаларды түзүшү мүмкүн:

Бардык аялдар	алсыз
Бардык МАИде	пара алышат
иштегендер	
Бардык япондор	эмгекчил
Бардык көз айнекчендер	акылдуу
Бардык италиялыктар	мафиянын мүчөлөрү
Бардык чоң машина	кир жүрүшөт
айдоочулар	
Бардык америкалыктар	боюн көтөрүшөт
Бардык немецтер	пунктуалдуу

Тренер катышуучулар тапшырманы аткаргандан кийин, түзгөн фразаларын үн чыгарып окуп берүүсүн жана алынган жыйынтыктарды талкуулоосун сунуштайт.

Тренер төмөнкү суроолорду пайдалануу менен талкуулоону уюштурат:

- Фразаларды түзүү процесси кандай жүрдү?
- Макул болбогондор болдубу же силер жалпы ойго жеңил келдиңерби? Эмне үчүн?
- Алынган тастыктоолор канчалык реалдуулукка ылайык келет? Башкача болушу мүмкүнбү? (Мисал келтиргиле).
- Ушул топтун өкүлдөрү менен жашоодо кездешүүгө мүмкүн болдубу?
- Эгер жок болсо, анда эмненин негизинде мүнөздөмө бердиңер?
- Эгер ооба болсо, анда ушул топтун бардык өкүлдөрүнө ушул мүнөздөмөлөр канчалык ылайык келет?

Тренер катышуучулар менен «жалган ой» жана «стереотип» түшүнүгүн талкуулайт, стереотип – бул жөн гана кандайдыр бир жалпылоо жана тигил же бул топтун бардык мүчөлөрү үчүн мүнөздөмө катары кызмат кылат. Ар бир адам уникалдуу жана стереотиптер, кээде, чындыкка туура келбейт.

Андан соң тренер катышуучуларды фразалар стереотиптүү болбогондой кылып карточкаларды кайрадан топтоштурууга аракет кылуу менен стереотиптерди «талкалоону» сунуштайт. Карточкаларды жайгаштыруунун эң жакшы вариантына катышуучуларды жакындатуу керек, анда борбордо адамдардын бардык категориялары жайгаштырылган, ал эми тегерегинде, «ромашкага» окшош-бардык мүнөздөмөлөр. Катышуучуларга карточкалардын жаңыдан кайрадан жайгаштырылышын көрсөтүү жана алынган жыйынтыктарды талкуулоо сунуш кылынат.

Ушундай кайрадан жайгаштыруунун башкы жетишкендиги бардык адамдар АР ТҮРДҮҮ деген бир абдан маанилүү корутундунун негизинде бардык адамдар этникалык, кесиптик, курактык, гендердик же алар тиешелүү болгон кандайдыр бир башка категориядан көз карандысыз бардык мүнөздөмөлөргө ээ деген түшүнүү болуп эсептелет.

Талкуулоо үчүн болжолдуу суроолор:

- Эми фразаларды түзүү процесси кандай жүрдү?
- Тапшырманы качан аткарган кыйынчылыкка түрдү: биринчи жолубу же экинчи жолубу? Эмне үчүн?
- Стереотиптердин кандай тобун бөлүп көрсөтсө болот? (этникалык, кесиптик, гендердик)?
- Реалдуу жашоодо адамдар жана топтор ортосундагы мамилеге стереотиптер таасир этеби?
- Позитивдүү жана негативдүү стереотиптерди бөлүп көрсөтсө болобу?
- Негативдүү стереотиптер этника аралык мамилелерге таасир этеби?
- Этникалык топтун өкүлдөрү менен мамилесине негативдүү стереотиптердин таасирин нейтралдаштыруу үчүн эмне кылуу керек?

Талкуулоонун жыйынтыктарын тастыктоо катары Бруно Бозеттонун «Италия жана Европа» ирониялуу видеоматериалын көрүүгө сунушталынат: Көрүүнүн жыйынтыгы боюнча блиц-талкуулоо төмөнкүлөрдүн тегерегинде курулат: биринчиден, ар бир катышуучу көргөн «италиялыктын» образында өзүн өзү таануусу, ал эми экинчиден, этномаданий стереотиптерди бекемдөө жана таратууда негативдүү ролду ойногон ММКнын ролун тастыктоо.

6.5. Тема: «Рефлексиядан аракетке»

26-көнүгүү. «Лейла жана Мухамед»

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: контексттин маанилүүлүгүн, бардык тааныш эмес адам жөнүндө туура маалыматтын жеткиликсиздигин аңдап-түшүнөт, адам жөнүндө негиздүү пикир алуу үчүн маалыматтын толуктугунун маанилүүлүгүн түшүнөт.

Баалуулук: адам жөнүндө шашылыш жана стереотиптүү пикирдин калыптануусуна маалыматтын жана бар болгон чектөөлөрдүн зыяндуу таасирин тааныйт.

Практикалык: маалымат менен иштөөдө тааныш эмес адамдарга карата стереотиптер /калтыруулар пайда боло турган тобокелдердин «ордуларын» айырмалайт; маалымат менен иштөө тажрыйбасына ээ болот, өзүнүн оюн жана жарандык көз карашын сылык жана сыйлоо менен билдирет.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн аңдап-түшүнүү жана өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: 1.1. жана 1.2. таркатма материалдары, кагаздын чоң барагы, фломастерлер, чоң кагазга крокодилдер менен көлмө жана каармандардын беттери тартылган «Лейла жана Мухамед» аңгемесине иллюстрация.

«Лейла и Мухамед» көнүгүүсүн аткаруу

1. Тренер катышуучуларды «Лейла жана Мухамед» аңгемеси менен тааныштырат.

Катышуучулар дагы бул текстти окушу үчүн таратса болот.

Лейла жана Мухамеддин тарыхы

Нил–Түндүктөн аккан узун-өтө узун дарыя. Анда көптөгөн крокодилдер бар жана дарыя ортосунда бир нече гана көпүрөлөр бар.

ЛЕЙЛА суунун жээгинде жашайт. ЛЕЙЛА жаш кыз, ал 17 жашта жана ал МУХАМЕДДИ абдан жакшы көрөт, ал Нилдин карама-каршы жагында жашайт. ЛЕЙЛА өзүнүн сүйгөнүнө барууга чечкиндүү даярданып жана ошондуктан ал АХМЕДге барат жана аны суунун карама-каршы жагына өткөрүп коюусун суранат. АХМЕДде убакыт жана кайык болсо дагы, ал ЛЕЙЛАны суу аркылуу өткөрүүдөн баары бир баш тартты.

ЛЕЙЛА жеңилбейт. Ал ТАРИКке барат жана аны суунун карама-каршы жакка өткөрүп коюшун суранат. ТАРИК макул, бирок ал эртең менен гана өткөрүүгө макул болот жана ЛЕЙЛА аны менен таң атыруусун талап кылат. Мына ушундай эле болот. ЛЕЙЛА эмне болсо дагы МУХАМЕДДи көргүсү келгендиктен, ал ТАРИК менен таң атырат жана ТАРИК аны дарыянын карама-каршы жээгине өткөрөт.

ЛЕЙЛА өзүнүн сүйгөнүнүн кучагына оролот жана ага жетүү үчүн кандай кыйынчылыктарды башынан өткөргөндүгү тууралуу МУХАМЕДке айтып берет. МУХАМЕД ЛЕЙЛАны кууп жиберет. ЛЕЙЛА ыйлап алып, капалуу Нилдин жээги боюнча ага ДЗАФАР жолукканга чейин басып жүрөт. ДЗАФАР эмне үчүн капалуу экендиги жөнүндө андан сурайт жана ЛЕЙЛА ага өзүнүн окуясын айтып берет. ДЗАФАР бир дагы сөз сүйлөбөй эле, МУХАМЕДге келип, аны эки жолу бетке согот.

2.Тренер ар бир катышуучуга жекече ушул окуянын каармандарына бааларды коюуну сунуштайт.

3.Тренер катышуучуларга мындай тапшырма берет: «Силердин алдыңарда 5 баа (1 ден 5 ке чейин) жана 5 каарман бар. Сизге аябай жаккан каарманга эң бийик 5 деген бааны койгула. Азыраак жаккан каарманга 1 деген бааны койгула. Башка каармандарга баа бергиле».

4.Андан соң тренер флипчартта таблицаны илет. Таблицада жазууларды жүргүзүүнүн эки жолу бар. Же ар бир катышуу тарабынан каармандарга коюлган бааларды жазуу (1-мисал), же ар бир каарманга канча баа коюлганын саноо (2-мисал).

1-мисал. Ар бир катышуучунун баасы					
Катышуучулар	Лейла	Мухамед	Ахмед	Тарик	Дзафар
1-катышуучу					
2-катышуучу					
3-катышуучу					
4-катышуучу					
Жалпы баа					

2-мисал. Каармандар боюнча баанын саны					
Каармандар	1-катышуучу	2-катышуучу	3-катышуучу	4-катышуучу	Жалпы баа
Лейла					
Мухамед					
Ахмед					
Тарик					
Дзафар					

5.Тренер катышуучуларды кичи топторго бириктирет. Ар бир топ алар эмне укканына негизделүү менен каармандарга баа берүүгө карата макулдашууга келишет. Бул тапшырманы аткарууга 10 мүнөт бөлүнөт.

- 6.Катышуучулар кичи топтордо макулдашууга келгенден кийин, алар топтун өкүлү боло турган бир адамды шайлашы керек.
- 7.Өкүлдөр чыгышып жаңы топту түзүшөт. Калгандар байкоо жүргүзүүчү болушат. Отургучтарды «аквариум» түзүлгөндөй коюу керек. Өкүлдөр борбордо тегерете отурушат, ал эми анын айланасында байкоочулар отурушат.
- 8.Тренер байкоочуларга тапшырма берет алар өзүлөрүнүн өкүлү өзүнүн милдетин аткарып бүткөндөн кийин жаңы топто өкүл кандай аракеттенгенине карата кайтарым байланыш бериши керек.
- 9.Топтордун өкүлдөрү 10 мүнөттүн ичинде макулдашууга келишип жана каармандарга жалпы баа коюушу керек.
- 10.Өкүлдөр байкоочулардан алар топ менен чогуу иштегенде тапшырманы кантип аткарышкандыгы жөнүндө кайтарым байланыш (комментарийлерди) алышат.
- 11.Андан соң өкүлдөргө өзүлөрүнүн сезимдерин айтуу мүмкүндүгү берилет.
- 12.Лейланын тарыхында пайда болгон «жаңы майда-чүйдөлөрдү» катышуучуларга окуп бергиле.

ЛЕЙЛАНЫН тарыхындагы жаңы кошумча маалыматтар

ЛЕЙЛА он жети жаштагы орто мектептин окуучусу, ал эми МУХАМЕД-анын мугалими, ал үй-бүлөлүү, бактылуу жашайт. АХМЕД ушул эле мектепте сабак берет. МУХАМЕД анын кесиптеши. ТАРИК-ЛЕЙЛАНЫН ЧОҢ АТАСЫ жана ал көптөн бери өзүнүн сүйүктүү небересин көрө элек, алар чогуу чай ичишип, түн боюу сүйлөшүп чыгышты. ДЗАФАР-киши өлтүргүч. Ал капысынан гана МУХАМЕДДИ бетине чапты.

13. Катышуучулардан сурагыла: азыр уккан маалыматка алардын реакциясы кандай? Биз пикирлерди кантип чыгарарыбыз тууралуу эмне айтат?
14. «Жаман ойдо болуу» түшүнүгүн киргизгиле (үшул колдонмонун 1-бөлүгүндөгү материалдарды караңыз).
15. Бул тапшырманын аягында катышуучуларды үч катарга үч тоголокту (б.а. бардыгы 9 тоголок) тартууну сунуштагыла, андан пайда болгон түзүлүш квадратты эскертиши керек. Катышуучуларды 4 сызыкты пайдалануу менен, калем сапты кагаздан токтотпостон тоголокторду бириктирүүсүн сурангыла. Аны аткаруу үчүн катышуучулар сызыкты квадраттын чегинен чыгарышы керек (б.а. кененирээк ой жүгүртүшү керек).
16. Биздин өздүк «координата системасында» бар болгон чектөөлөр тууралуу сүйлөшүү менен, жыйынтык чыгаргыла. Биз «тоголокторду сызыктар менен бириктиргенди» биз билишибиз үчүн адамдар аракеттенген ушул контекстти билишибиз керек.

27-көнүгүү. «БТББ» (Баяндоо–Түшүндүрүү–Баа берүү)

Билим берүүчүлүк натыйжалар:

Таанып билүү: баяндоо, түшүндүрүү жана баа берүү ортосундагы айырмачылыктарды түшүнөт, стереотиптик ой жүгүртүүнүн деконструкцияларынын методдорун билет, адамдар өзүлөрү түшүнбөсдүрүү жана баа берүү ортосундагы айырмачылыктарды түшүнөт, стереотиптик ой жүгүртүү баалуулук пикир жана божомолдоонун негизинде кандай аракеттенишкенин түшүнөт.

Баалуулук: адам жөнүндө пикирлерди калыптандырууда стереотиптик ой жүгүртүүнүн жана божомолдоонун зыян таасирин тааныйт, баяндоо, түшүндүрүү жана баа берүү ортосундагы айырмачылыктардын маанилүүлүгүн түшүнөт.

Практикалык: маданий айырмачылыктарга сензитивдүүлүктү (сезгичтикти) көрсөтөт, этникалык жана маданий стереотиптерге туруштук бере алат, стереотиптик ой жүгүртүүнүн деконструкцияларынын методдорун колдонот.

Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн аңдап-түшүнүү жана өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: 3 сүрөт, катышуучулар үчүн жазуу барагы.

«БТББ» (Баяндоо–Түшүндүрүү–Баа берүү) көнүгүүсүн аткаруу

1. Тренер катышуучуларга айтат: Мен силерге бир нече сүрөт көрсөтөм-ар бирин болжол менен 10 секунд көрсөтөм. Силер жазуу түрүндө эмне көргөнүңөрдү баяндап бергиле. Биз мындай жумушту үч сүрөт менен аткарабыз. Сураныч, силер сүрөттө көргөнүңөрдү талкуулабай, дароо аны баяндоого өткүлө.
2. Тренер 3 сүрөттү көрсөткөндөн кийин, аларды баяндаган баракчаларды чогултуп, башка тарапка алып коюу керек. Андан соң тренер БТБ моделинин аталышын түшүндүрөт. баяндоо, түшүндүрүү жана баа берүү ортосундагы айырмачылыкты түшүндүрүү үчүн башка мисалды пайдаланса болот. Кийинки тапшырмага өткөнгө чейин катышуучуларда суроо барбы деп сурагыла.
3. Тренер катышуучуларды кичи топторго бөлөт. Ар бир топ мурунку тапшырмада баяндаган баракчалардын топто канча адам бар болсо, ошончосун алышат. Тренер ар бир топко чоң барак берет жана аларга аны үч тилкеге бөлүп, жогору жагына: Б, Т, ББ. деп жазуусун сунуштайт. Андан соң тренер катышуучуларга өзүнүн кичи тобунда бардык сүйлөмдөрдү окуп чыгып, үч тилке боюнча аларды сорттоо тапшырмасын берет. Баяндалган сүйлөмдөр **Б** тилкесине,

түшүндүрүүчү сүйлөмдөр **Т** тилкесине, ал эми баа берүүчү - **ББ** тилкесине жазылат. Андан соң тренер классификациялай албаган же кыйынчылыктарды туудурган сүйлөмдөрдү аныктоосун сунуштайт.

6-схема. «БТБ модели»

Б: Өспүрүм бала жана эркек адам активдүү жаңсоо менен сүйлөшүп жатышат.

Т: Баласы атасын укпай жатат жана аны менен талашып жатат.

Б: Тарбиясыз баласы атасына оройлонуп жатат.

Баяндоо. Фактографиялык жана нейтралдуу.

Түшүндүрүү. Көпчүлүгүндө реалдуу кырдаалды билбестен көргөн же уккан нерсени түшүндүрүү.

Баа берүү Көргөн же уккан нерсени баалоо.

4. Топтордун презентациялары жана талкуулоо. Топтор көбүрөөк кыйынчылык туудурган сүйлөмдөрдү окушун сурангыла. Топтун бардык катышуучуларына ушул татаал сүйлөмдөрдү классификациялоого жардам берүүнү сунуштагыла.

БТББ модели боюнча мисалдардын таблицасы

МИСАЛДАР		
Баяндоо	Түшүндүрүү	Баа берүү
Аял топту асманга ыргытып жатат.	Аял топ менен ойноп жатат.	Ушул курактагы аялга топ менен ойноого болбойт.
Балдар колдору менен көздөрүн жаап жатышат.	Бул балдар тартынчаак.	Бул алсыздыктын жандоосу.
Ушул айылда жумушу жок адамдардын 10 % ы шайлоого катышышты.	Жумушу жоктор саясат менен кызыгышпайт.	Жумушу жоктор жалкоо жана бардык нерсеге кайдыгер.

5. Бир жагынан баяндоо менен экинчи жагынан түшүндүрүү менен баа берүү ортосундагы айырмачылыктарды жүргүзүү кандай маанилүү экендигин белгилөө менен жыйынтыктарды чыгаргыла. Классификациялоого өтө татаал сүйлөмдөр, көпчүлүгүндө эки же үч компоненттен

турарын белгилегиле. Сиз ошондой эле төмөндө келтирилген «Раса жана илим» мисалын дагы келтирсеңиз болот. Бул көнүгүүнү үшүл моделге алардын реакцияларын жана аны өзүнүн жеке жана кесиптик жашоосу менен кантип байланыштыра алышарын жуптарда талкуулоо үчүн катышуучуларга бир нече мүнөт сунуштоо менен бүтүргүлө.

«БТББ модели» көнүгүүсүнө тиркеме

Раса жана илим

Биологияда «раса» деп жалпы генетикалык мурасы бар адамдарды айтышат. Бүгүн көптөгөн биологдор бул категорияны маанисиз деп эсептешет. Адамдарды раса боюнча бөлүштүрүү терисинен терең кетпейт!

1880-жылдан баштап «раса» сөзү бир топ мааниге ээ болду: жалпы түр (адамдык раса), улут же уруу (франциялык раса), үй-бүлө. Жалпы мүнөздөмөлөр кандайдыр бир бир муундан кийинкиге өтөт деп болжоо менен үшүл бардык маанилер туугандык же жакындыкты болжолдойт. Бирок бардык генетикалык айырмачылыктардан генетикалык ар түрдүүлүктүн объективдүү сүрөтүн алыш үчүн геналардын формаланынын жыштыгын саноо мүмкүн болгон жерлерде бир эле биримдүүлүктүн (уруу же улутта) алкагында жандыктар менен айырмачылыктар 85 % түзөт; бир «расанын» алкагында уруу же улут ортосундагы айырмачылыктар 8 % түзөт жана калган 7% - бул негизги «расалар» ортосундагы айырмачылыктар.

Бул бир испан улутунун өкүлү менен жана башка масаев уруусунан бир адамдын жана башка менен айырмачылыгы 85 %, ошол эле учурда адамдарды топторго бөлүштүрүүгө 15 % гана жооп берет (адамдык раса).

28 -көнүгүү. «Маданий айсберг»

Көнүгүүнүн жыйынтыгы боюнча талкуулоо – 15 мүнөт.

Билим берүүчү натыйжалар:

Таанып билүү: бардык тааныш эмес адам жөнүндө туура маалыматтын жеткиликсиздигин баамдап-түшүнөт (бир гана расасы, жынысы, курагы жана «өзгөчө белгилердин» топтому); инсандын көрүнгөн жана жашырылган мүнөздөмөлөрү эмне экендигин түшүнөт; ар түрдүү маданият үчүн жалпы белгилерди бөлүп көрсөтөт; адам жөнүндө негиздүү пикирди алуу үчүн сүйлөшүүнүн маанилүүлүгүн түшүнөт.

Баалуулук: ар түрдүү маданияттын өкүлдөрү менен сүйлөшүүнүн эрежелерин кабыл алат жана сыйлайт.

Практикалык: сүйлөшүүдө тааныш эмес адамдарга карата стереотиптер /калтыруулар пайда боло турган тобокелдердин «ордуларын» айырмалайт; топтун ичинен маданияттык ар

түрдүүлүктү көрсөтүү тажрыйбасына ээ болот, өзүнүн оюн жана жарандык көз карашын сыйлоо менен туура билдирет.

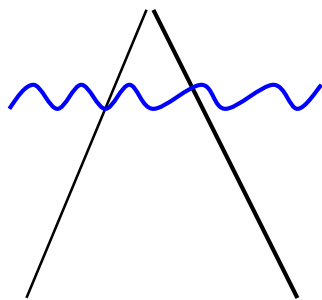
Бул билим берүүчү натыйжалар көбүрөөк даражада төмөнкү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга түрткү болот: сынчыл көз караш, эмпатия (бирге башынан өткөрүү), рефлексивдүүлүк (токтото туруу), айырмачылыктарды кабыл алуу, өзүн баамдап-түшүнүү жана өзүнүн иденттүүлүгүн элестетүү, талдоо жана жүрүм-турум стратегиясын тандоо көндүмдөрү, тилектештик жана өз ара аракеттенүүгө багыттоо.

Керектүү материалдар: Алдын ала даярдалган «Маданий айсберг» куралы тартылган ватман кагазы, көнүгүүнүн баяндалышы, талкуулоо үчүн суроолор

«Маданий айсберг» көнүгүүсүн аткаруу

Тренер бүгүнкү сабактын темасы адамдардын бири-бирин кабыл алуусу жөнүндө сүйлөшүү болорун айтып, катышуучулардын бардыгына тактада бекитилген суунун сызыгы менен айсберг схема түрүндө тартылган ватмандын кагазы көрүнгөндөй кылып отургузат. Тренер катышуучуларга «Маданий айсберг» деп аталган көнүгүүнү аткаруусун сунуштайт. Сөз жалпы топ схема түрүндөгү сүрөттү карашып жана төмөнкү суроого жооп табуудан башталат: эмне үчүн айсберг, адатта сүрөттө көрсөтүлгөндөй тартылат? Катышуучулар мындай корутундуларга келишет: айсберг-көпчүлүк бөлүгү суунун астында жашынгандыктан, анын көлөмү канча экендигин дайыма эле билүүгө мүмкүн болбогон океандын суусунан жылып жүргөн уникалдуу жаратылыштык кубулуш, муздун зор бөлүгү. Ал эми суунун үстүңкү жагында айсбергдин өтө чоң эмес бөлүгү көрүнөт, анын көлөмүн, адатта, көрсө жана ченесе болот.

«Маданий айсберг»

Тренер бул сүрөт адамдын инсандыгынын мүнөздөмөсү жөнүндө сүйлөшүүдө жардам берет жана көнүгүүнү аткаргандан кийин анын дагы кереги тиет.

Андан соң тренер эки ыктыярдуу адамды чыгып, атайын тапшырма алышын сунуштайт. Ыктыярдуу адамдарды тандоодо, тренер анын көз карашында башкаларга салыштырмалуу ишенгич жана авторитеттүү тастыктоолорго же көрсөтмөлөргө ишенүүгө жөндөмдүү талапкерлерге токтолот. Тандалган ыктыярдуу адамдар бөлмөдөн чыгуусу сунуш кылынат. Тренер ыктыярдуу адамдарга бир мүнөттөн кийин ирети боюнча чакыра тургандыгын айтып өтөт.

Калган катышуучуларга тапшырма берилет-алар аудиторияда болуп жаткан нерселерге абдан сабырдуу карашы керек, болуп жатканга эч кандай комментарий бергенге болбойт жана бардык эмоцияларды кармануу керек.

Тренер бир ыктыярдуу адамды (волонтёр) аудиторияга чакырат жана алдын ала катышуучуларга тескери жагынан бекитилген фотосүрөт бекилген тактадан эки метр алыста турган отургучка отурушун суранат. Катышуучуларга сүрөттү көрсөтүп, төмөнкүнү айтуу керек:

«Сиздин алдыңызда медицина илимдеринин доктору, профессор, Казахстандын ардактуу врачы, балдар ортопедиясынын алдыңкы хирургу-травматологу, Казахстанда жана чет өлкөлөрдө ийгиликтүү операцияларды өткөргөн, «Чабалекей» балдар фондусунун, Казакстандын кайра калыбына келтирүү жана ден-соолугун чыңдоо Балдар борборлорунун торчолорунун башчысы, уникалдуу дарылоо методикасынын авторунун сүрөтү. Узак хирургиялык практикасында ал миңдеген ооруулууларды сактаган. Анын илимий ишмердүүлүгүнүн чеги жок – ал 300дөн көп илимий иштердин жана 5 ойлоп табуунун автору, ал жыйырма миңге жакын операция кылган. Азыр Сиз сүрөткө абдан кунт коюп карап, анын жүзүнүн кайсы жери, сырткы келбети ал замандын атактуу врачы, өзүнүн ишинин кесипкөйү, окумуштуу, гуманист экендигин көрсөтүп жатканын айтыңыз».

Эскертүү: тренердин үнүндө олуттуулук, ишенимдүүлүк, адамдын инсандыгына белгилүү деңгээлдеги сыйлоо болушу керек.

Адатта, волонтер сүрөттөгү адамды ак көңүл, позитивдүү, адамдардын оорусун жана капасын тең бөлүшүүгө жөндөмдүү, ачык жана достук маанайдагы көз карашы бар, акылмандуулукту, түшүнүүнү, сезгичтикти көрсөткөн ак көңүл көздөр ж.б.

Тренер жумушчу темпти карманып, ыктыярдуу адамдын артынан позитивдүү мүнөздөмөлөрдү активдүү кайталап, аны колдоп жана демилгелеши керек. Тренер волонтерго ыраазычылык билдирет жана башкалардын жанынан орун алышын суранат.

Тренер экинчи волонтерду чакырат жана аны дагы сүрөттүн алдындагы отургучка отуруусун суранат, катышуучулардан толук тынчтык талап кылынарын жана тапшырманы аткарууда толук көңүл буруу керектигин эскертет. Андан соң төмөнкүлөрдү айтат:

«Сиздин алдыңызда атактуу калпычы жана аферистин сүрөтү, ал көп жылдар боюу Россия жана СНГ өлкөлөрүнүн тургундарын, ишеничтүү адамдарын алдаган адам. Дарыгер, көзү ачык жана экстрасенс катары, оор оорулар менен ооруган адамдарды айыктырган жана өлүп жаткан жеринен тирилткен адам катары өзүн тааныштырчу. ММКнын маалыматтары боюнча ал өзүнүн кызматына 50 000 рублдан 100 000 рублга чейин сураган. Бул таланттуу калпычынын негизги күнөөсү, тергөөнүн версиясы боюнча, «жарандардын ооруу оорулардан адамдарды дарылоо же өлүп калган туугандарды тирилтүү» деп акча каражаттарын уурдоо болгон.

2008-жылы Москванын Таган соту аны 11 жыл камакка отургузуу чечимин кабыл алган. Андан сырткары мамлекеттин пайдасына 6000000 рубль көлөмүндө штраф төлөсүн милдеттендирген. Сунушталып жаткан сүрөт бул адамды кармаганга чейин тартылган. Мен сизди ушул сүрөткө кунт коюп карап-анын сырткы келбетинин кайсы жактары анын таланттуу калпычы жана аферист экендигин көрсөтөрүн айтып бериңиз».

Албетте, тренер өзүнүн үнүнүн интонациясын өзгөртөт, анда көбүрөөк айыптоо жана кабатырлануу бар.

Экинчи волонтер сүрөттөгү адамды кара ниет адам, куу, жаман көздөрү менен адамдардын кайгысынан пайда тапкан, бир гана максат менен адамдарды өзүнө тарткан-аларды алдоо жана акчасын тартып алуу. Тренер волонтерду, ал чыгарып жаткан негативдүү мүнөздөмөлөрдү кайталоо менен колдойт.

Ушул экинчи жолку тапшырма аткарууда аудитория бул көнүгүүнүн маңызы эмнеде турарын биле баштагандан кийин, тренер ар бир катышуучунун реакцияларына кунт коюп байкоо жүргүзөт жана келишимди аткаруусун жана сүрөттү баяндоого жолтоо болушпасын суранат.

Тапшырманы аткаргандан кийин волонтерду катышуучулардын арасынан өзүнүн ордун алышын өтүнөт. Тренер кол чабуулар менен аткарган иштер үчүн волонтерлорго ыраазычылык

билдирет жана төмөнкү суроолорду пайдалануу менен сезимдери тууралуу ой бөлүшүүсүн уюштурат жана эң алгач, волонтерго кайрылат:

- Сиздин оюңуз боюнча, бул тапшырманы аткаруу жеңил болдубу же татаал болдубу?
- Бул көнүгүүнү аткарууда эмне жардам берди жана эмне жолтоо болду?
- Бул эмне менен байланыштуу болду?
- Байкоо жүргүзүүчүлөрдүн тобунда кандай ойлор пайда болду?
- Ар бириңер эмнени башыңардан өткөрүп жаттыңар?
- Эми көнүгүүнүн маңызы түшүнүктүү болгондон кийин адам жөнүндө биздин ойлонгонубуз канчалык ката болот экен?
- Биз тааныш эмес адам жөнүндө анын сырткы келбетине карап туруп эле эмне айта алабыз?

Тренер катышуучулар менен бирге «Маданий айсберг» тартылган схемага кайрылат жана ал боюнча адамдар окшош же бири-биринен айырмаланышкан каалаган мүнөздөмөлөрдү (көп түрдүүлүктүн белгилери) айтууну суранат. Ушул эле учурда ал ушул белги сыртынан көрүнөбү, ачыкпы же ачык эмеспи дегенге жооп берүүсүн суранат.

Катышуучуларга талкуулоого катышууга жардам берүү үчүн, тренер өзү төмөнкү суроолорду берүүдөн баштаса болот:

- Силер адамдын курагын аныктай аласыңарбы?
- Аныктоо жеңилби?
- Сүрөттүн кайсы бөлүгүнө адамдын курагы сыяктуу мүнөздөмөнү жайгаштырса болот?
- Каалаган, тааныш эмес адамга карап туруп дагы кандай мүнөздөмөлөрдү тааныса болот?
- Сиз адам билимдүү деп айта аласыңарбы?
- Анын этникалык тарабы кандай?
- Анын бою кандай?
- Анын үй-бүлөсү кандай?
- Кесиби?
- Жашоодо ал үчүн эмне баалуу болуп эсептелет?
- Кайсы тилде ал сүйлөйт жана деги канча тил билет?
- Ал шаардыкпы же айылдыкпы?
- Ал канчалык физикалык жактан ден-соолугу чың?
- Ал кайсы өлкөнүн жараны?
- Ал жакшы тарбия көргөнбү?
- Ал кайсы майрамдарды жакшы көрөт?

- Ал чоң үй-бүлөнүн мүчөсү болуп эсептелеби?
- Ал кандайдыр бир музыкалык аспапта ойной алабы?
- Ал балык улоону/футбол/мышыктарды/гүлдү өстүрүүнү жакшы көрөбү?
- Ал кандай турмуштук принциптерди карманат?

Талкуулоо процессинде тренер «Маданий айсбергдин» белгилүү орундарда катышуучулардын бардык жоопторун жогору же суунун деңгээлинен төмөн жазат, бир эле убакта эки деңгээлдерде же суунун гана деңгээлинде. Талкуулоо учурунда катышуучулар көпчүлүк жазуулар суунун деңгээлинин төмөн жагында жана адам сыртынан айырмалай алган көрүнө турган мүнөздөмөлөр азыраак жана аларды суунун деңгээлинен жогору жайгашканын көрүшөт. Айсбергдин эң «чокусунда» куралсыз көз менен көрүүгө болгон раса, курак, жынысы жана психологиялык, физиологиялык мүнөздөмөлөрдүн топтому болот.

Тренер адамдын маданий мүнөздөмөсүнүн 5-10 пайызы гана көрүнөрүн белгилейт. Көптөгөн абдан маанилүү мүнөздөмөлөрдү адам көрбөйт жана дайыма көрүнүп турган мүнөздөмөлөрдүн негизинде болжолдоолору курат, ал көбүнчө ката пикирлерге жана ойлорго алып келет. Адамды билүү үчүн төмөнгө, «айсбергдин» негизине түшүү керек.

Андан соң тренер төмөнкү суроолорду берет:

- Силер кайсы сапаттарды же белгилерди өмүр бою өзгөртө аласыңар, көзөмөлдөй аласыңар?
- Силер тигил же бул даражада эмнеге таасир тийгизе аласыңар?
- Кайсы сапаттар көзөмөлгө, өзгөрүүгө, силердин таасириңерге кыйынчылык менен баш ийет?

Тренер көрүнгөн «суунун деңгээлинен» жогору жайгашкан катышуучулардын жоопторун бөлүп көрсөтөт жана бул адам таптакыр көзөмөлдөй албаган мүнөздөмөлөр-раса, жынысы, курак экендигин белгилейт. Алар көп түрдүүлүктүн биринчи белгилери болуп эсептелет.

Тренер көрүнбөгөн «суунун деңгээлинен» төмөн жайгашкан жоопторду маданият менен байланышкан көптөгөн мүнөздөмөлөрдү белгилөө менен башка түс менен белгилейт. Баалуулуктар, ишенимдер, көз караштар, салттар, этникалуулук сыяктуу аспекттер өзгөчө каралат.

Андан соң тренер катышуучулар менен төмөнкү маанилүү суроолорду талкуулайт:

1. Адамдар дайыма адамдын кандайдыр бир мүнөздүү өзгөчөлүгүнө көңүл бурушат, ал көпчүлүгүндө ачык көрүнүктүү болуп эсептелет жана анын эркинен көз каранды эмес (же аз көз каранды). Мисалы, сиздин чөйрөңүздө бийик бойлуу адам же сүйлөшүүдө

кекечтенген адам болуп калышы мүмкүн. Көпчүлүк учурларда биздин адаттагы чөйрөдөн «башкача болуп калгандар» шылдыңдоо үчүн объект болушу мүмкүн.

2. Башкалардан сен абдан айырмаланган учурдагы кырдаалга эч ким калгысы келбейт. Ушул жерде бою же көрүү – бул адамдын физиологиялык өзгөчөлүгү жана ушуну менен макул болуу керек, андан сырткары ушундай адамды колдоо зарыл, анткени ал өзү деле, көпчүлүк учурда өзүн өзгөчө азыраак тааныш же тааныш эмес адамдардын арасында ыңгайсыз сезет.

3. Адамдардын жашоосунда бирден бир орчундуу, маанилүү болуп маданий баалуулуктар, дин, идеалдар, ишенимдер эсептелинет. Башка адам карманган, маданий баалуулуктарды жана принциптерди четке кагуу, кабыл албоо, тааныбоо, ошондой эле алардын шылдыңдоонун «огуна» туш болушу ачык чыр-чатактарды жана кагылышууну камтуу менен көптөгөн негативдүү натыйжаларга алып келиши мүмкүн.

Андан соң тренер аудиторияга төмөнкүдөй суроо берет: «Бул көнүгүү билим берүү кызматкерлери үчүн кандай мааниге ээ жана катышуучулар өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнө тиешелүү эмне ала алышты?». Топтун жооптору тактага же чоң ватман кагазга жазылат. Алынган жоопторду алып баруучу жалпылайт. Төмөнкүдөй эки негизги корутунду жасалышы мүмкүн:

1. Келбеттин ачык белгилеринин же кийимдин негизинде тез жасалган пикир шашылган жана жалган корудундуларга алып келиши мүмкүн.
2. Билим берүү органдарынын кызматкерлери жөнөкөй сырткы белгилерди эске алууга карама-каршы адамдардын жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурууну жана байкагычтыкты өзүндө өнүктүрүүгө, адамдарды тобокелге жана ырайымсыз шектенүүгө алып келбестен коркунучтарды, мыйзамсыз жүрүм-турумду алдын ала аныктоого милдеттүү.

Пайдаланган адабияттар

- Конституция Кыргызской Республики. // URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913?cl=ru-ru>
- Закон Кыргызской Республики «Об образовании» от 30.04.2003г. // URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1216?cl=ru-ru>
- Определение Управления Верховного Комиссариата по правам человека ООН (УВКПЧ ООН) // // URL: <https://www.ohchr.org/ru/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.aspx>
- Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 года
- Закон КР «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей для мужчин и женщин» от 4 августа 2008 г.
- Национальная стратегия Кыргызской Республики по достижению гендерного равенства до 2020 года, принятая Постановлением Правительства от 27 июня 2012 г.
- План действий по реализации Резолюции Совета безопасности ООН №1325 по повестке “Женщины, мир и безопасность” (утв. Распоряжением правительства, 2018г.)
- Образовательная политика будущего в докладе Жака Делора, председателя комиссии по образованию ЮНЕСКО. // URL: <http://ps.1sep.ru/article.php?ID=200101504>
- Концептуализация инклюзивного образования и его контекстуализация в рамках Миссии ЮНИСЕФ, ЮНИСЕФ 2014г. // URL: <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/Booklet%201%20-%20Russian%20Version.pdf>
- Стратегия развития образования в Кыргызской Республике на 2012-2020 годы. // URL: <https://clck.ru/MHznY>
- Методология проведения антидискриминационной и гендерной экспертизы учебно-методических комплексов. Разработана в рамках проекта «Сообщества за устойчивый мир», финансируемого Фондом ООН по Миростроительству.
- Багдасарова Н.А. Руководство для разработчиков стандартов, авторов учебно-методических комплексов по вопросам гендерного равенства и социальной инклюзии. – Бишкек, 2017 г.
- Багдасарова Н.А. Чек-лист для дизайнеров учебников. Разработан в рамках проекта Азиатского банка развития «Программа развития сектора: укрепление системы образования»
- Багдасарова Н.А Шульгина Л.А . Единство в многообразии: педагогические подходы и технологии. Для педагогов высшего образования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2016 г.
- Багдасарова Н.А Шульгина Л.А . Органы правопорядка на службе общества: новые подходы и образовательные технологии. – Бишкек, 2016 г.Образование для социальной справедливости: Пособие по проведению тренингов для взрослых. – Будапешт, 2005 г.
- Формирование толерантности (педагогика мира). Методическое пособие для учителей / Под общим руководством Шамудиновой. – Бишкек, 2013 г.